

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE
BAĞIMSIZ DENETÇİNİN HİLEYE İLİŞKİN
SORUMLULUKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Narmin GASİMZADE

Muhasebe ve Finans Ana Bilim Dalı
Muhasebe ve Denetimi Programı

TEMMUZ, 2023

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE
BAĞIMSIZ DENETÇİNİN HİLEYE İLİŞKİN
SORUMLULUKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Narmin GASİMZADE

(Y2012.070016)

Muhasebe ve Finans Ana Bilim Dalı
Muhasebe ve Denetimi Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Beyhan Hilal YASLIDAĞ

TEMMUZ, 2023

ONAY FORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (19/07/2023).

Narmin GASİMZADE

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, "Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları" konusunu ele almaktadır. Finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği, şirketlerin finansal durumunu ve performansını değerlendirmek için önemli bir araçtır. Bağımsız denetçiler ise bu finansal tabloları bağımsız bir gözle inceleyerek şirketlerin hile veya yanlışlık yapmış olup olmadığını tespit etme sorumluluğuna sahiptir. Bu tez çalışması, bağımsız denetçilerin hileye ilişkin sorumluluklarını derinlemesine inceleyerek, mevcut literatürdeki bilgileri sentezlemeyi amaçlamaktadır. Tezin amacı, bağımsız denetçilerin finansal tablo hilesini tespit etme sürecindeki rolünü ve sorumluluklarını anlamamıza yardımcı olmaktır. Bununla birlikte, bu çalışma aynı zamanda bağımsız denetçilerin karşılaştığı zorlukları ve mevcut düzenlemeleri de ele alacak ve potansiyel iyileştirme alanlarını ortaya koyacaktır. Tezin ilk bölümünde genel bir giriş yapılmıştır. İkinci bölümde finansal tabloların bağımsız denetimi ve hileye ilişkin sorumluluklar üzerine yapılan önceki araştırmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bağımsız denetçilerin finansal tablo hilesini tespit etme sürecinde karşılaştıkları zorluklar ele alınmıştır. Bu tez çalışması, finansal tabloların bağımsız denetiminde bağımsız denetçinin hileye ilişkin sorumluluklarını anlamak ve daha iyi bir denetim süreci için öneriler sunmak amacıyla yapılmıştır. Tezin sonuç bölümünde elde edilen bulgular özetlenmiş ve ileri araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur. Bu tezi tamamlamama yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Beyhan Hilal YASLIDAĞ başta olmak üzere desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca bu çalışmanın gerçekleştirilmesine katkıda bulunan herkese şükranlarımı sunuyorum.

Temmuz 2023.

Narmin GASİMZADE

FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE BAĞIMSIZ DENETÇİNİN HİLEYE İLİŞKİN SORUMLULUKLARI

ÖZET

Hileli faaliyetlerin bir sonucu olarak, bir kuruluşun finansal tabloları önemli ölçüde bozulabilir. Bu nedenle, bağımsız denetime tabi tutularak incelemesine ihtiyaç vardır. Bu tür koşullarda denetim, ekonomik hayatın sürdürülebilirliğini sağlamak için ekonomik araçların kullanılmasına izin verir. Bağımsız denetim işletmelerinin muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması yönündeki sorumluluğu hem finansal bilgi kullanıcıları, hem de bağımsız denetçiler tarafından ortak bir tanıma indirgenebilir ise, sözü edilen boşluk ve bu boşluktan kaynaklanan sorunlar azaltılabilecektir. Konunun bir boyutu bağımsız denetçilerin sorumluluğunu doğru tanımlamak ise, diğer bir boyutu bağımsız denetçilerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmesi olmaktadır. Dolayısıyla, hile olaylarının birçoğunda işletmelerin denetim organlarının, bağımsız denetim kuruluşlarının veya elemanlarının da hileli davranışlara dahil olduğu gözlenmektedir. Çalışmanın amacı, Azerbaycan'da aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçiler üzerinde hata ve hile eylemleri ile ilgili bağımsız denetçilerin sorumluluklarını tespit etmektir. Bu bağlamda, örneklem kapsamındaki illerde araştırma yapılarak ortaya çıkan sonuçlar üzerinde bağımsız denetçilerin hata ve hile eylemleri karşısındaki sorumluluk algılarını ölçebilmek amaç edinilmiştir. Diğer taraftan bu çalışmanın bir başka amacı Türkiye işletmelerinde aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçiler üzerinde hata ve hile eylemleri ile ilgili bağımsız denetçilerin sorumluluklarını belirleyerek Azerbaycan bağımsız denetçilerinin sorumlulukları ile karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Hileli Finansal Tablolar, Bağımsız Denetçi

INDEPENDENT AUDITOR'S RESPONSIBILITIES FOR FRAUD IN AUDITING OF FINANCIAL STATEMENTS

ABSTRACT

As a result of fraudulent activities, an organization's financial statements may deteriorate significantly. Therefore, it needs to be examined by being subject to independent audit. In such conditions, the audit allows the use of economic tools to ensure the sustainability of economic life. If the responsibility of independent auditing companies to detect accounting fraud can be reduced to a common definition by both financial information users and independent auditors, the mentioned gap and the problems arising from this gap can be reduced. . If one dimension of the issue is to define the responsibility of the independent auditors correctly, another dimension is that the independent auditors fully fulfill their responsibilities. Therefore, in most of the fraud cases, it is observed that the auditing bodies of the enterprises, independent audit institutions or their personnel are also involved in fraudulent behavior. The aim of the study is to determine the responsibilities of the independent auditors regarding error and fraud actions on the independent auditors who are actively operating in Azerbaijan. In this context, it is aimed to measure the responsibility perceptions of independent auditors against mistakes and fraud actions on the results obtained by conducting research in the provinces within the scope of the sample. On the other hand, another aim of this study is to determine the responsibilities of the independent auditors related to error and fraud actions on the independent auditors who are actively operating in Turkish enterprises and to compare them with the responsibilities of the independent auditors of Azerbaijan.

Keywords: Independent Audit, Fraudulent Financial Statements, Independent Auditor

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
I. GİRİŞ	1
II. MUHASEBEDE HİLE KAVRAMI	1
A. Muhasebede Hile Kavramı ve Tanımı	1
B. Muhasebe Hilelerinin Nedenleri.....	2
C. Muhasebe Hile Türleri	4
1. Finansal Tabloların Kasıtlı Olarak Çarpıtılması	5
2. Agresif Muhasebe Yöntemleri	7
3. Muhasebe Yöntemlerinin Manipüle Edilmesi	8
D. İşletmelerde Yapılan Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler.....	12
1. Çalışanların Yaptıkları Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler.....	13
2. İşletme Sahiplerinin Yaptıkları Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler.....	14
E. Hilelerin Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler	15
1. İç Kontrol Sistemi Gelişmeleri	16

2. Denetim ve Yönetim Kurulu Kurulması.....	17
3. Benford Yasası.....	19
III. HİLELERİN ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN ROLÜ VE SORUMLULUĞU.....	21
A. Bağımsız Denetim ve İşlevleri	21
1. Bağımsız Denetimin Hukukî Sorumluluğu.....	23
2. Bağımsız Denetimin Yararları	27
3. Bağımsız Denetimin İşlevleri	29
4. Bağımsız Denetimin Özellikleri	29
B. Bağımsız Denetim Rapor Türleri	31
C. Bağımsız Denetim İlkeleri.....	34
D. Hilelerin Ortaya Çıkarılmasında Bağımsız Denetimin Rolü ve Sorumluluğu .	36
1. Bağımsız Denetimde Mesleki Şüphecilik.....	38
2. Sarbanes-Oxley (SOX) Yasası.....	40
3. SAS No.99 Malî Tablo Denetiminde Hilenin Değerlendirilmesi Standardı	43
4. Bağımsız Denetim Standardı 240 (Finansal Tabloların Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları)	47
E. Finansal Tabloların Denetimi	49
F. Finansal Tablolarda Hile Kavramı.....	50
G. Hileli Finansal Raporlama	52
H. Finansal Tablolardaki Hata Ve Hileleri Tespit Amacıyla Uygulanan Denetim Teknikleri	54
IV. AZERBAJCAN VE TÜRKİYE AKTİF İŞLETMELERİNDE MUHASEBE HİLELERİNİN ORTAYA ÇIKARILMASI SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİ.....	58
A. Bağımsız Denetimin Gelişimi ile ilgili Benzer ve Farklı Taraflar	58
1. Kamu Gözetimi Kurumu ve Denetçiler Odası Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar.....	59

2. Onaylama ve Lisanslama Süreci ile İlgili Benzerlikler ve Farklılıklarla.....	60
3. Disiplin ve Önlem Sistemi Benzerlikleri ve Farklılıkları	62
4. Zorunlu Bağımsız Denetime Tabi İşletme Farklılıkları.....	63
B. Araştırma Tasarımı	64
1. Örneklem.....	65
2. Veri Toplama Araçları	65
3. Veri Analizi Süreci	67
4. Güvenilirlik.....	68
C. Bulgular	70
1. İç Kontrol Tasarımının ve Kullanımının Hileyim Tespiti ve Önlenmesi Üzerindeki Etkisi	72
2. İç Kontrol Ve Teşvik	73
3. İç Kontrol ve Fırsat	74
4. İç Kontrol ve Rasyonalizasyon	75
5. İç Kontrol ve Yetenek.....	75
D. Tartışma	76
V. SONUÇ.....	80
VI. KAYNAKÇA	83
ÖZGEÇMİŞ.....	92

KISALTMALAR LİSTESİ

- AICPA** : Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü
- GAAP** : Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- FASB** : Finansal Muhasebe Standartları Kurulu
- SEC** : Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu
- COSO** : Committee of Sponsoring Organisations of Treadway Commission
- CPA** : Yeminli Mali Müşavir
- NYSE** : New York Menkul Kıymetler Borsası
- TTK** : Türk Ticaret Kanunu
- MERSİS** : Merkezi Bilgi Sistemi
- ACFE** : Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği
- ADO** : Azerbaycan Denetçiler Odası

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.	Dünyanın En Büyük Finansal Muhasebe Skandallarından Bazıları	10
Çizelge 2.	Finansal Tablo Manipülasyonları.....	11
Çizelge 3.	Hileli Finansal Raporlama Olarak Suçların Özeti (FFR).....	53
Çizelge 4.	Mülakat detayları	66
Çizelge 5.	Hile sınıflandırması	68
Çizelge 6.	İç kontrolün sınıflandırılması.....	68
Çizelge 7.	Araştırmanın temel ampirik bulgularının özeti	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.	Benford yasası.....	19
----------	---------------------	----

I. GİRİŞ

Muhasebe hileleri yüksek derecede nitelikli ve örgütlü şekilde, bilerek ve tasarlanarak gerçekleşen ekonomik suçlardır. Hem iç, hem de bağımsız denetçilerin ne biçimde denetim gerçekleştirdikleri, kontrol ortamının ne şekil yapılandırıldığı, işletme yönetimi, yönetim kurulu ve denetim komitesinden oluşan yönetim organlarının nasıl çalıştıkları, kurum paydaşlarının çıkarlarının ve beklentilerinin hangi yönde oldukları önceden belirlenerek ve veri alınarak hayata geçirilen, yani ortaya çıkarılması için kurum dahilinden ve dışından farklı önlemler alınması gerekmektedir. İç kontrol sistemi, iç denetim, anonim ihbar hatları, personel rotasyonu, elektronik şüpheli işlemler raporlaması ve hileye karşı eğitim işletme içi önlemler arasında sayılabilir (Gökçen, Onur, 2019:145). Bağımsız denetim işletme dışı, ayrı bir kontrol önlemi olarak nitelendirilebilir. Bağımsız denetçiler muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması sorumluluğunun kendilerinde değil, işletme yönetimlerinde olduğunu belirtmekte; öte yandan, muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasında finansal tablo kullanıcılarının öncelikle sorumlu gördüğü kurumlar genellikle müşteri işletmeler ile birlikte bağımsız denetim kuruluşları olmaktadır (Akdemir, 2010:32). Bu sebeple, varolan bağımsız denetim çalışmalarının kapsamı ve sınırları ile bağımsız denetimden yerine getirmesi beklenen görev ve sorumluluklar arasında bir farklılık ya da boşluk oluşmaktadır.

Ekonomik yapının ve ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılması sırasında Azerbaycan'da girişimciliğin gelişimi, daha önce bilinmeyen hile türleri de dahil olmak üzere çeşitli ekonomik suçların çığ gibi büyümesine yol açan yasal bir huzursuzluk atmosferinde gerçekleşti. Hile sonuçlarının gizlenmesi, Azerbaycan muhasebesindeki yeniliklerin uluslararası standartlara aktarılmasıyla ilgili yetersiz veya yanlış bir şekilde değerlendirilmesi ile kolaylaştırılmaktadır.

Hileli faaliyetlerin bir sonucu olarak, bir kuruluşun finansal tabloları önemli ölçüde bozulabilir. Bu nedenle, bağımsız denetime tabi tutularak incelemesine ihtiyaç vardır. Bu tür koşullarda denetim, ekonomik hayatın sürdürülebilirliğini

sağlamak için ekonomik araçların kullanılmasına izin verir. Aynı zamanda, bu eylemleri zamanında tanımak genellikle zordur, çünkü hileli işlemler durumunda, dışarıdan işlenen yasadışı eylemler, yerleşik yasal ve ekonomik normlara uygun olarak yürütülen oldukça sıradan faaliyetler gibi görünmektedir. Aldatma, sahtecilik ve diğer hile türleri için kullanılan yöntemler sürekli olarak gelişmektedir ve kural olarak doğrulanması çok zordur. Bu nedenle, değişen ekonomik koşullara sürekli ve tam uyum sağlamak, iş hatalarını en aza indirmeye yardımcı olmak, kötüye kullanımla ilişkili olumsuz sapmaları tespit etmek ve önlemek için denetim kontrol formları, organizasyonu, yöntemleri ve teknikleri sürekli iyileştirilmelidir. Bu koşullarda, denetim kontrolü için özel araçlar ve yöntemler oluşturma görevi en önemli hale gelir.

Bağımsız denetim işletmelerinin muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması yönündeki sorumluluğu hem finansal bilgi kullanıcıları, hem de bağımsız denetçiler tarafından ortak bir tanıma indirgenebilir ise, sözü edilen boşluk ve bu boşluktan kaynaklanan sorunlar azaltılabilecektir. Konunun bir boyutu bağımsız denetçilerin sorumluluğunu doğru tanımlamak ise, diğer bir boyutu bağımsız denetçilerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmesi olmaktadır. Dolayısıyla, hile olaylarının birçoğunda işletmelerin denetim organlarının, bağımsız denetim kuruluşlarının veya elemanlarının da hileli davranışlara dahil olduğu gözlenmektedir.

Çalışmanın amacı, Azerbaycan'da aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçiler üzerinde hata ve hile eylemleri ile ilgili bağımsız denetçilerin sorumluluklarını tespit etmektir. Bu bağlamda, örneklem kapsamındaki illerde araştırma yapılarak ortaya çıkan sonuçlar üzerinde bağımsız denetçilerin hata ve hile eylemleri karşısındaki sorumluluk algılarını ölçebilmek amaç edinilmiştir. Diğer taraftan bu çalışmanın bir başka amacı Türkiye işletmelerinde aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçiler üzerinde hata ve hile eylemleri ile ilgili bağımsız denetçilerin sorumluluklarını belirleyerek Azerbaycan bağımsız denetçilerinin sorumlulukları ile karşılaştırmaktır. Çalışmanın amacı, aşağıdaki görevlerin gerçekleştirilmesini hedeflemiştir:

- Muhasebedeki yanlış beyan türlerini sınıflandırmak ve karakterize etmek, oluşma nedenlerini ve finansal tabloların güvenilirliği üzerindeki etkisini açıklamak;
- Muhasebede hile olgularını sistematize etmek, onlara ceza ve medeni kanunlar açısından yasal bir değerlendirme yapmak;
- Denetimler sırasında muhasebe ve raporlamada hileyi tespit etmek için yöntemlerin geliştirilmesinin ilgili olduğu bağlamda en önemli hususları formüle etmek; finansal tablolarda hile olaylarının tespit edilmemesine ilişkin denetçinin sorumluluğuna ilişkin hususları dikkate almak;
- Genel bilimsel ve özel denetim yöntemlerinin yanı sıra denetimle ilgili bilim yöntemlerini araştırmak, muhasebe ve raporlamada sahtekarlığı tespit etmek amacıyla uygulanabilirliğini kanıtlamak;
- En yaygın muhasebe kötüye kullanımı türlerinin belirtilerini, tespit yöntemlerini, tespit edilmemenin sonuçlarını ve önleyici tedbirleri belirlemek;
- Hile tespit edildiğinde analitik prosedürlere duyulan ihtiyacı formüle etmek;
- Araştırmanın evreni aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçilerdir. Araştırmanın örnekleme Azerbaycan ve Türkiye’de aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan bağımsız denetçilerin hile karşısında sergiledikleri tutumlarını belirlemektir.

Bu çalışmanın temelinde, ekonomi alanında yerli ve yabancı uzmanların bilimsel çalışmaları yer almaktadır. Araştırma sürecinde, genel bilimsel yöntemler (tümevarım ve tümdengelim, analiz ve sentez, karşılaştırma ve karşıtlık, soyutlama ve somutlaştırma, benzetme ve modelleme) ile birlikte sistem analizi yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca, uzman değerlendirmeleri gibi özel yöntemler de kullanılmıştır. Çalışmanın teorik temeli, yerli bilim adamlarının ve uygulayıcıların çalışmalarıyla desteklenirken aynı zamanda yabancı uzmanların da kuruluşlardaki hileli faaliyetler, devlet finansmanı, inşaat faaliyetleri ve kontrol sistemleri üzerine araştırmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmanın pratik önemi, muhasebe sürecinde hileli eylemleri belirlemek amacıyla bir uzman

alışmasının metodolojisini kullanmak için önerilen yaklaşımın kullanılabilmesidir. Çalışmanın teorik önemi ise kuruluşlarda hileli faaliyetleri belirlemek ve önlemek için teorik yaklaşımlar geliştirmekte yatmaktadır. Bu kapsamda adım adım bir doğrulama metodolojisi geliştirilerek sorumluluk merkezlerinde sınıflandırılmış ve gruplandırılmış sahtekarlığı tanımlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, uzman çalışması için metodolojik bir temel sağlayan yasal belgelerin analizi de teorik öneme sahiptir. Elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi, araştırma nesnesinin belirli özelliklerini tanımlamayı ve bu parametrelerle diğer nesnelere veya kendisiyle karşılaştırmayı içermektedir. Bu, fenomenler arasında ortak bir şeyi anlama ve görebilme, kalıpları ortaya çıkarma veya kaotik bir değişim olduğunu fark etme gibi sonuçlara ulaşmayı sağlar. Çalışma sürecinde elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi, hem birinci yöntem grubuna hem de ikinci yönteme göre yapılabilir. Ayrıca, benzetme kullanarak önceki sezonlardan veya rekabetçi şirketlerden deneyim transferi gibi yaklaşımlar da yer alabilir.

II. MUHASEBEDE HİLE KAVRAMI

A. Muhasebede Hile Kavramı ve Tanımı

Hile tespitindeki ilk ikilem, hileyi tam olarak neyin oluşturduğunun belirlenmesidir. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (1990, 490) hileyi "bir başkasını değerli bir şeyden ayrılmaya veya yasal bir haktan vazgeçmeye ikna etmek amacıyla gerçeğin kasıtlı olarak saptırılması" veya "aldatma veya yanlış tanıtmaya eylemi" olarak tanımlar. Webster'ın Yeni Dünya Sözlüğü, "hile genel bir terimdir ve insan yaratıcılığının tasarlayabileceği, bir bireyin yanlış temsillerle diğerine karşı avantaj elde etmek için başvurduğu çok çeşitli araçları kapsar.

Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA), finansal tablolarda yanlış beyanlarla sonuçlanan kasıtlı eylemleri "hile" olarak tanımlar (AICPA Denetim Standartları Kurulu, 2002). AICPA'nın tanımı, finansal tablolarda iki kategorideki hatalı beyanları ele alır: muhasebe kayıtlarının tahrif edilmesi ve varlıkların kötüye kullanılması veya hileli harcamalar nedeniyle yapılan yanlış beyanlar. Finansal raporlamada meydana gelen bu hileli durumlar genellikle finansal tablo sahtekârlığı olarak adlandırılır. Finansal tablo sahtekârlığının tanımı, bir kişiyi veya bir grubu yanıltmaya veya yanlış yönlendirmeye yönelik kasıtlı bir eylem veya finansal tablolardaki tutarları ve açıklamaları çarpıtmama şeklinde özetlenebilir (Deniz, Yaslıdağ, 2019:152). Bu tür sahtekârlık vakalarında, genellikle aşağıdaki şemalarla ilişkilendirilen hileli faaliyetler görülür:

- Muhasebe kayıtlarında, destekleyici belgelerde veya ticari işlemlerde sahtecilik, değişiklik veya manipülasyon.
- Finansal tabloların hazırlandığı olaylar, işlemler, hesaplar veya diğer önemli bilgilerin kasıtlı olarak ihmal edilmesi veya yanlış sunulması.

- Muhasebe ilkelerinin, politikalarının ve prosedürlerinin kasıtlı olarak kötüye kullanılmasıyla ekonomik olaylar ve ticari işlemlerin ölçülmesi, tanımlanması, raporlanması ve belirlenmesi.

Bu şekilde finansal tablo sahtekârlığına ilişkin şemalarla ilgili hileli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Hile, genel olarak gerçeğin bilinçli olarak çarpıtılması veya maddi gerçeğin gizlenmesi yoluyla başkalarını kendi çıkarları aleyhine hareket etmeye teşvik etmek anlamına gelir (Deniz, Yaslıdağ, 2019:153).Örneğin, bir yönetici finansal tabloları kasıtlı olarak yanlış gösteriyorsa, bu sahtekârlık olarak kabul edilir. Bu tür eylemler, diğer insanları kendi çıkarlarına zarar veren eylemlere teşvik etmek amacını taşır. Örneğin, yönetici adi hisse senetleri için aslında değerinden daha yüksek bir fiyat talep ederek diğerlerini yanıltabilir. Bu tür durumlar finansal tablo hilesi olarak bilinir ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GAAP) ihlalleriyle gerçekleştirildiği durumlarda daha da önem kazanır. GAAP ihlali olmadığında ise, sadece yasal yollara başvurarak zarar veren kazanç yönetimi durumu söz konusu olabilir. Özetle, hileli faaliyetler gerçeği çarpıtmayı veya gizlemeyi içerir ve başkalarını kendi çıkarları aleyhine hareket etmeye teşvik eder. Finansal tablo hilesi, GAAP ihlallerinin de olduğu durumlarda özellikle ciddi sonuçlar doğurabilir.

B. Muhasebe Hilelerinin Nedenleri

Son dönemde rapor edilen finansal tablo hileleri ve borsadaki düşüş, finansal raporlama ve denetimin kalitesinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Enron ve WorldCom gibi yüksek profilli şirketlerin çöküşü, kurumsal yönetimin etkinliği, finansal raporlama kalitesi ve denetim işlevlerinin güvenilirliği konusunda şüpheler uyandırmıştır. Bu hile iddiaları, kurumsal yönetimin etkinliği hakkında ciddi endişelere neden olmuştur. Üst düzey yöneticilerin kitapları pişirmek suçundan yargılanmaları, dürüstlük ve etik davranışlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca iç kontrol sistemlerinin yeterliliği ve etkinliği, finansal raporların güvenilirliği, kalite denetimleri ve borsaların gerçekliği gibi konular da tartışma konusu olmuştur. Finansal tablo hilelerine katkıda bulunan birçok faktör bulunmaktadır (Aslan, Kızıl, 2017). Bunlar arasında ihtiyatlı gözetim fonksiyonlarının eksikliği (yönetim kurulu, denetim komitesi), kibirli ve açgözlü yönetim anlayışı, üst düzey yöneticiler

tarafından yürütülen uygunsuz işler, etkisiz denetim işlevleri, yumuşak düzenlemeler, yetersiz finansal açıklamalar ve şeffaflık eksikliği, hissedarların dikkatsizliği gibi faktörler yer almaktadır. Bu nedenlerle, finansal raporlama ve denetimin kalitesi büyük önem taşımaktadır. Şirketlerin finansal tablolarının güvenilir olması ve kurumsal yönetimin etkin bir şekilde çalışması, yatırımcıların ve diğer paydaşların güvenini sağlamak için gereklidir. Aynı zamanda, etkili iç kontrol sistemleri ve kaliteli denetim işlevleri, hilelerin ortaya çıkmasını engellemek ve şeffaflığı artırmak için kritik öneme sahiptir.

Son zamanlardaki kurumsal finansal skandal dalgası, yalnızca ABD'de değil, dünyanın tüm ülkelerinde kurumsal yönetimin etkinliği hakkında önemli endişeler uyandırdı. Genellikle finansal skandalların ve semptomların kurumsal yönetimdeki büyük eksikliklerden kaynaklandığına dair bir görüş vardır. Bu görüş, Sarbanes Oxley Yasası, yeni kurallar Menkul Kıymetler Borsası Komisyonu (SEC) ve NYSE ve NASDAQ gibi borsalar tarafından kabul edilen yönetim gereklilikleri dahil olmak üzere büyük değişiklikler yaptı (Kankoç, 2019:15).

Finansal tablolardaki hileler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dahil tüm dünya ülkelerinde ekonomileri ciddi şekilde etkilemeye devam ediyor. Artan denetime, yasa değişikliklerine, söz konusu konuya artan ilgiye rağmen hile durmadı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bütçesine her yıl 572 milyar dolar zarar veren finansal tablolardaki hiletan kaynaklanan zararlar. Bu nedenle hile, kayıpların boyutu nedeniyle muhasebe akademisyenleri arasında popüler bir araştırma alanı haline gelmiştir. Finansal tablo hileyi, dolandırılan şirketler üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra çalışanları, hissedarları ve alacaklıları da olumsuz etkilemektedir. Finansal tablolardaki hilenin, piyasa katılımcıları üzerinde, kurumsal finansal tabloların güvenilirliğini ve finansal piyasalara olan güveni sarsmaya ve daha yüksek prim riski ve daha az etkin sermaye piyasalarına yol açmaya kadar değişen, daha geniş olumsuz dolaylı etkileri vardır. Ayrıca, finansal hile, skandallara karışan şirketler için yatırımcılar için önemli değer kayıplarına yol açar. Hile ve keşif tarihi hakkında araştırma önemlidir, çünkü denetçileri ve düzenleyicileri hileyi doğrudan tespit etme veya gelecekteki araştırma sahtekarlığı için bir temel oluşturma potansiyeline sahip olan hile anlayışına katkıda bulunur. Gelişmiş hile tespiti, aldatılan işletmelere ve onların

çalışanlarına, hissedarlarına ve alacaklılarına hilela ilgili maliyetleri kısıtlama konusunda yardımcı olabilir. Aynı zamanda piyasa verimliliğini artırmaya da yardımcı olabilir (Bekçioğlu, vd., 2013:1).

C. Muhasebe Hile Türleri

İstikrarsız ekonomik gelişme, ekonominin kriz durumu, ekonomik varlıkların iş yapma riski önemli ölçüde artar. Mevcut ortamda, finansal tablo kullanıcıları, kasıtlı olarak çarpıtılacak yanlış tablolara dayalı ekonomik kararlar alma konusunda önemli risklerle karşı karşıyadır. Son yıllarda menkul kıymetlerini halka arz yoluyla sermaye arttıran şirket sayısındaki artış ve gelir vergilerindeki düşüş nedeniyle hileli finansal raporlamayı tespit etme ihtiyacı artmıştır. Ayrıca, bir kuruluşun olası iflasına ilişkin raporlama verileri temelinde bilgi edinme ihtiyacı giderek artmaktadır. Finansal tabloların kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesi, bu finansal tablolara dayalı olarak alınan kararların tarafsızlığına yönelik bir tehdit oluşturur.

Muhasebe sahtekarlığı, kurumsal finansal sağlığın yanlış bir görünümünü oluşturmak için finansal tabloların kasıtlı olarak manipüle edilmesidir. Ayrıca, bir çalışanı, muhasebeciyi veya kuruluşun kendisini yatırımcıları ve hissedarları yanıltıcı şekilde içerir. Bir şirket, gelirlerini abartarak, giderleri kaydetmeyerek ve varlıkları ve yükümlülükleri yanlış bildirerek finansal tablolarını tahrif edebilir. (Akgün, 2014:14)

Hile, kasıtlı aldatma olarak nitelendirilen çeşitli suçları ve haksız fiilleri içerir. Finansal tablolarla hile, kullanıcıyı yanıltan ve onun görüş veya kararında değişikliğe yol açabilecek, iş hayatının önemli gerçeklerinin muhasebede kasıtlı olarak çarpıtılması veya yansıtılmamasıdır. Hile tespiti, raporlama yapan kullanıcılar için her zaman önemli ancak zorlu bir görev olmuştur. Kuruluşlarda yüksek kaliteli iç denetim giderek daha fazla talep görmektedir. Geleneksel iç denetim prosedürlerini kullanarak muhasebe sahtekarlığını tespit etmek zordur ve bazen imkansızdır (Ata ve Seyrek, 2009:155). İlk olarak, denetçiler genellikle muhasebe sahtekarlığının özellikleri hakkında gerekli bilgiye sahip değildir. İkinci olarak, muhasebe verilerinin hileli manipülasyonu çok sık değildir, çoğu denetçi bunu tespit etmek ve önlemek için deneyim ve bilgiden yoksundur. Üçüncüsü, CFO, finansal yöneticiler ve muhasebeciler gibi kuruluşun çalışanları,

kurum içi veya bağımsız denetçileri kasten dolandırmaya çalışırlar. Bu nedenle, geleneksel ve standart denetim prosedürleri, finansal tablolardaki hileyi tespit etmek için yetersizdir ve hileli muhasebe verilerini etkili bir şekilde tespit etmek için ek veri analiz prosedürlerine ve araç arayışlarına ihtiyaç vardır.

ACFE, 1996'dan beri Uluslara Raporlarında çalışan hile istatistiklerini rapor ediyor ve her yıl şirketlerin gelirlerinin ortalama yüzde beşini çalışan hileyi nedeniyle kaybetmeye devam ettiğini bildiriyor. Çalışan sahtekarlığını tespit etmenin, soruşturmanın ve önlemenin en büyük zorluklarından biri, keşif için farklı yöntemler gerektiren çok sayıda hile ve hırsızlık türü olmasıdır. Hırsızlığın orantısız bir yüzdesinin kıdemli pozisyonlardaki çalışanlar tarafından gerçekleştirildiği ve muhasebe ve finansla ilgili çalışanların en sık suçlular olduğu yaygın olarak bildirilmesine rağmen, her departman çalışanlara çalma fırsatları sunar. Finansal raporlama hileyi aşağıdaki kalıpları içerebilir: (Ata ve Seyrek, 2009:155)

- Finansal tabloların tahrif edilmesi, değiştirilmesi veya manipüle edilmesi, belgelerin değiştirilmesi veya gerçekleştirilen işlemler.
- Finansal tabloların hazırlanmasında esas alınan hesaplar veya diğer veriler üzerinde iş hayatının gerçeklerinin kasıtlı olarak çarpıtılması, yansıtılmaması.
- Ekonomik hayatın gerçeklerini ölçmek, tanımak ve kaydetmek için kullanılan muhasebe standart, ilke ve yöntemlerinin kasten, yanlış, kasten, yanlış yorumlanması ve hukuka aykırı olarak uygulanması.
- Yasadışı yönetim yöntemlerine dayalı agresif muhasebe yöntemlerinin kullanılması.
- Şirketlerin finansal ve ekonomik faaliyetlerinin gerçek göstergelerini gizlemelerine izin veren düzenleyici belgelerin mevcut kural ve gereksinimlerine uygun olarak olası muhasebe yöntemlerinin manipüle edilmesi.

1. Finansal Tabloların Kasıtlı Olarak Çarpıtılması

Sahte finansal tablolar, hile veya hatadan kaynaklanabilir. Ancak hile ve hata kavramları farklı özelliklere sahiptir. Hile ve hata arasındaki fark, FFS'lerle

sonuçlanan altta yatan eylemin kasıtlı mı yoksa kasıtsız mı olduğudur (Terzi, 2012:53). Yaygın olarak kabul edilen sınıflandırmaya göre hile iki gruba ayrılır. Birinci grup, çalışanların hilelerini kapsar ve varlıkların kötüye kullanılmasını içerir. Varlıkların kötüye kullanılması, doğrudan hırsızlık, zimmete para geçirme, sahipsiz mallar için ödeme ve spekülasyon gibi şeyleri içerir. Paranın kurum kayıtlarında gerçekleşmesi, envanter hırsızlığı, şirketin set olarak kişisel kullanımı, çalışan hileyiına örnek olarak verilebilir. İkinci grup ise, raporlamadan kaynaklanan usulsüzlükler, ilgili tabloları kullananları aldatmaya yönelik kasıtlı hatalar veya çeşitli tutarların (paranın) bilinmemesinden oluşan finansal tablo hileleridir. Finansal tablo hileleri, üst yönetimin yaptığı hilelerdir (Ata ve Seyrek, 2009:158).

Dünyada FFS'lerin artan trendi, yatırımcıları korkutup yatırım kararlarını olumsuz etkilemekle kalmaz, aynı zamanda dünya çapında sermaye piyasalarının kredibilitelerini de zedeler. Finansal tablo hilelerinden kaynaklanan maliyetlerin yüksek olması nedeniyle, çeşitli ülkeler hile ile mücadele için düzenlemeler yapmaktadır. 2002'de ABD Kongresi, kurumsal finansal raporlama ve açıklamaların doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmak için Sarbanes Oxley Yasasını kabul etti. Ayrıca, IFAC ve AICPA tarafından denetim standartları yayınlanmıştır. Sahte finansal tablo, muhasebe belgelerinin manipüle edilmesi, olayların, işlemlerin veya diğer önemli bilgilerin yanlış beyan edilmesi ve muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanması gibi bazı yasa dışı eylemlerle elde edilebilir (Çalıyurt, Tezgel, 2015:33). Finansal tabloların tahrifatında kullanılan en yaygın teknik-finansal raporlama, varlıkların aşırı değerlendirilmesidir (varlıkların değerinin artması).

Yunanistan'daki onaylı denetçi raporlarının farklı seviyelerde isteğe bağlı kazanç manipülasyonu (kazanç yönetimi) ile ilişkili olup olmadığını incelenmiştir. Bu araştırmanın bulguları, Yunan düzenleyici makamlar için ilginçtir. Yunan hukukunun kapsamlı ve kısıtlayıcı karakterine rağmen, Yunan işletmelerinde ya IFRS zayıflıklarından yararlanarak ya da onları ihlal ederek kazanç manipülasyonu için birçok fırsat sunmaktadır (Erkul, 2014:205). Ayrıca, Spathis (2002:180), bir açıklama tahrif modeli geliştirmeye çalışarak, finansal tabloların tahrif edilmesi yoluyla muhasebe hilelerinin etkisini incelemiştir. Finansal tabloların tahrifatında kullanılan en yaygın şema, gelir yönetimini içerir.

Finansal tablolar üzerinde başka bir manipölasyon şekli, harcamaların kasıtlı olarak manipüle edilmesidir. Bu tahrifatlar ciddi zararlara neden olabilir ve sendikalar, müşteriler, yatırımcılar üzerinde önemli etkiler yaratabilir ve nihayetinde işletmeyi ekonomik bir çıkmaza sokabilir. Gelir yönetimi alanında tahrifat yapan finansal tabloları araştırılmıştır. Sonuçlar, “yaratıcı muhasebe”nin sıklıkla, büyük ölçüde ve meşru bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Gelir manipölasyonu, büyük şirketler tarafından karlarını artırmak için, küçük işletmeler ise onları küçümsemek için gerçekleştirilir. Bu bulguların, özellikle yatırımcılar, denetçiler ve düzenleyiciler olmak üzere finansal tablo kullanıcıları için önemli etkileri vardır (Aygün, 2013:49).

2. Agresif Muhasebe Yöntemleri

Agresif muhasebe, bir şirketin finansal performansını şişirmek için tasarlanmış muhasebe yöntemlerini ifade eder. Agresif muhasebe, yaratıcı muhasebeye benzer; bu, bir şirketin bir kaybın tanınmasını geciktirebileceği veya gizleyebileceği anlamına gelir. Agresif muhasebe uygulamalarına sahip şirketler ayrıca maliyetleri gizleyebilir ve karları şişirebilir. Agresif muhasebe, performansı ve dolayısıyla firmanın değerini küçümseme olasılığı daha yüksek olan muhafazakar muhasebeden farklıdır (Aygün, 2013: 49). Agresif muhasebe, kanun lafzını takip edebilir ve muhasebe kurallarının ruhundan sapabilir. Agresif muhasebenin amacı, bir şirketin kârlılığı hakkında gerçekte olandan daha olumlu bir görüş yansıtmaktır. Çoğu muhasebeci, etik dışı ve bazı durumlarda yasa dışı olarak kabul edildiğinden agresif muhasebe uygulamaları kullanmaz. Agresif muhasebe, gelirleri fazla tahmin etmekten maliyetleri düşük göstermeye kadar değişebilir (Küçük & Uzay, 2009:240)., ancak aşağıda birkaç agresif muhasebe stratejisi örneği bulunmaktadır.

Şirketler, onu azaltan maliyetler olsa bile, brüt geliri raporlayarak geliri şişirebilir. Ayrıca şirketler, daha önce almak için satış tamamlanmadan önce gelir kaydedebilir. Örneğin, bir şirket, gelir gelecek yıl gerçekleşecek olsa bile, bu yıl karı artırmak için cari mali yıldaki bir satıştan elde edilen geliri bir sonraki yıl kilitleyebilir. Personel gibi şirketin genel giderlerinden bazıları genellikle envantere tahsis edilir, çünkü bitmiş ürünler ve devam eden işle ilgili dolaylı maliyetler vardır. Tahsis, envanterin değerini artırır ve sonuç olarak satılan

malların maliyetini (COGS) azaltır. SMM doğrudan işçilik maliyetleri ve malların üretiminde kullanılan malzemeler gibi doğrudan üretimle ilgili maliyetlerdir (Dereköy, 2020:91). Şirketler envanterle ilgili genel gider miktarını fazla tahmin ederse, bu şirketin dönen varlıklarının değerinin fazla tahmin edilmesine yol açar.

Agresif muhasebe uygulamaları, Worldcom'un 2001 ve 2002'de yaptığı gibi, giderleri sermaye alımları olarak kaydederek net geliri abartmayı veya amortisman maliyetlerini düşük göstermeyi içerir. Genellikle giderler ödendikçe kaydedilirken, sermaye alımları küçük artışlarla zaman içinde dağıtılabilir, böylece bunlardan gelir elde edilebilir. Worldcom, işletme giderlerini zaman içinde daha küçük parçalara yayarak bunları sermaye harcamaları olarak değerlendirdi ve bu da şirketin kârlılığını artırdı (Mikail, 2016:19).

3. Muhasebe Yöntemlerinin Manipüle Edilmesi

Muhasebe manipülasyonu, finansal kayıtların kasıtlı olarak yanlış veya yanıltıcı şekilde hazırlanması anlamına gelir. Birçok şirket, bütçe hedeflerine ulaşmak ve üst düzey yöneticilere daha yüksek ödemeler yapabilmek için finansal ve işletme verilerini belirli bir dereceye kadar değiştirebilir. Bu açgözlülük, umutsuzluk, ahlaksızlık ve kötü değerlendirme gibi faktörler bazı yöneticileri finansal tablolar üzerinde manipülasyon yapmaya teşvik edebilir. Kesinlikle söylemek gerekir ki, riskli muhasebe manipülasyonları küresel kurumsal sektörde artmaktadır. Mevcut ekonomik ortamda, satış büyümesini raporlamak ve yatırımcıların beklentilerini karşılamak için büyük bir baskı vardır. Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'na göre, yanıltıcı finansal raporlarla ilgili endişe verici bir şekilde artış yaşanmaktadır. Bu durum, CEO'ların uykusundan daha fazlasını etkileyen bir sorundur ve en çok hissedarlar zarar görmektedir. Finansal raporlama ile ilgili davalarda da artış yaşanması şaşırtıcı değildir (Küçüksözen, 2005:42). Bu tür felaketleri önlemek için, hissedarlar ve şirket yönetim kurullarındaki temsilciler, aşağıdaki altı alanda yaygın olarak kullanılan muhasebe hilelerine dikkat etmelidir:

- Gelir ölçümü ve muhasebeleştirme
- Belirsiz gelecekteki maliyetler için karşılıklar
- Varlık değerlemesi

- Türev ürünler
- İlişkili taraf işlemleri
- Performans kıyaslaması için kullanılan bilgiler

Eğer bir felaket meydana gelirse, büyük olasılıkla bu muhasebe hilelerinin biriyle ilişkilidir. Bu nedenle, şirketlerin bu alanlarda suistimal riskini göz önünde bulundurması ve uygun denetim ve kontrol önlemlerini uygulaması önemlidir. Ne yazık ki, FS manipülasyonu, küresel kurumsal dünyada devam eden ve yaygın bir sorundur. Tüm zamanların en kötü on kurumsal AM skandalı şunlardı: sırasıyla Waste Management, Enron, WorldCom, Tyco, Health South, Freddie Mac, American Insurance Group, Lehman Brothers, Bernie Madoff ve Satyam. Hesaplarını manipüle eden şirketlerin en büyük örneklerinden bazıları Tablo 1'de özetlenmiştir. MM, Enron ve WorldCom 2001-02'de patladığında olduğu gibi artık manşetlere hakim değilse, bu değil. çünkü ortadan kayboldular ama rutin hale geldikleri için (Elitaş, 2013:41). Örneğin, Lehman Brothers hesap defterlerini hayal ettiğimizden çok daha fazla pişiriyordu. 2008'deki finansal krizin zirvesinde, Lehman, riskli varlıkları boşaltmış gibi göstermek için "muhasebe hilesi" kullandı ve bilançodan borçlarını azalttı. Aslında yöneticiler, sonuçların vadesi geldiğinde kısa bir süre için Lehman'ın bilançosundan borçları kaldırmalarını ve borçlarının gerçek seviyesini gizlemelerini sağlayan "karmaşık" bir işlem kullanmışlardı. Rapor, Lehman'ın bu işlemi 2007 ve 2008 sonlarında firmanın finansal durumuna ilişkin maddi açıdan yanıltıcı bir resim oluşturmak için kullandığını tespit etti. Benzer şekilde, Satyam'ın sürekli pembe bir resmini yatırımcılara, çalışanlara ve analistlere yansıtmak isteyen Bay Raju, Bay Raju (CEO ve Başkan) hesap defterlerini, gerçekte olduğundan çok daha büyük bir işletme gibi görünecek şekilde manipüle etti (Varici, Er, 2013:44). Kurucunun kendi kamuoyundaki itirafına göre Satyam, rapor edilen gelirlerini %25, faaliyet kar marjlarını 10 katın üzerinde ve nakit ve banka bakiyelerini 1 milyar doların üzerinde şişirmiştir.

Çizelge 1. Dünyanın En Büyük Finansal Muhasebe Skandallarından Bazıları

ORGANİZASYON	KAYIP	OPERA MODU
Toshiba (2014)	Kârlar 1 milyar ABD dolarından fazla abartıldı	Toshiba, uzun vadeli projelerde maliyetlerini olduğundan az gösterdi. Toshiba CEO'ları, bazı çalışanları zararları ertelemeye veya muhasebede satışları ilerletmeye iten satış hedeflerine ulaşmaları için astlarına yoğun bir baskı uyguladı.
Olympus (2011)	1,7 milyar ABD Doları tutarındaki muhasebe hileyi-spekülatif yatırım zararları	Olympus, kayıpları Olympus bilançosundan kaydırmak için bir Tobashi planı oluşturdu. Cayman Adaları'nda yerleşik şirketler fahiş M&A ücretleri ile satın alındı.
Lehman Brothers (2008)	Satış kılığında 50 milyar doların üzerinde kredi sakladı	İddiaya göre, sonunda geri alınacakları anlayışıyla Cayman Adası bankalarına zehirli varlıklar sattı. Lehman'ın gerçekte olduğundan 50 milyar ABD doları daha fazla nakit ve 50 milyar ABD doları daha az zehirli varlığa sahip olduğu izlenimini yarattı.
WorldCom (2002)	Varlıkları 11 milyar ABD Doları kadar şişirerek 30.000 iş kaybına ve yatırımcılar için 180 milyar ABD Doları zarara yol açtı	Varlıkları 11 milyar ABD Doları kadar şişirerek 30.000 iş kaybına ve yatırımcılar için 180 milyar ABD Doları zarara yol açtı
Enron (2001)	Hissedarlar 74 milyar ABD doları kaybetti, binlerce çalışan ve yatırımcı emeklilik hesaplarını kaybetti ve birçok çalışan işini kaybetti.	Büyük borçları bilançolardan çıkardı

Kaynak: Grant Thornton ve ASSOCHAM, Financial and Corporate Frauds, Temmuz 2016

Yönetimin FS(ler)i manipüle etmesinin üç temel “nedeni” vardır. İlk olarak, birçok durumda yöneticilerin/yöneticilerin ücretleri doğrudan şirketin finansal performansına bağlıdır. Sonuç olarak, yönetim, yerleşik performans beklentilerini karşılamak ve kişisel tazminatlarını desteklemek için şirketin finansal durumuna ilişkin pembe bir tablo çizme konusunda doğrudan bir teşvike sahiptir. İkincisi, kurumsal FS'yi manipüle etmek nispeten kolaydır çünkü GAAP standartlarını belirleyen Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB), kurumsal yönetim

tarafından kullanılabilir muhasebe hükümlerinde önemli miktarda serbestlik sağlar (Canbulut, 2008:14). İyi ya da kötü, bu GAAP standartları önemli miktarda esneklik sağlayarak kurumsal yönetimin şirketin finansal durumuna ilişkin olumlu bir tablo çizmesini çok kolaylaştırır. Üçüncüsü, bağımsız denetçi ile kurumsal müşteri arasındaki ilişki nedeniyle yatırımcılar tarafından finansal manipülasyonun tespit edilmesi olası değildir. Dört Büyük muhasebe firmaları 'bağımsız' denetçiler olarak lanse edilirken, firmaların doğrudan bir çıkar çatışması vardır çünkü bizzat denetledikleri şirketler tarafından tazmin edilirler. Sonuç olarak, denetçiler, şirketin finansal durumunu müşterilerini mutlu edecek şekilde tasvir etmek için muhasebe kurallarını esnetmeye cazip gelebilirler. Kurumsal yönetimin bir şirketin finansal tablolarını manipüle etmesinin yedi temel yolu vardır.

Çizelge 2. Finansal Tablo Manipülasyonları

Geliri Erken veya Şüpheli Kalitede Kaydetme	Tüm hizmetleri tamamlamadan önce geliri kaydetme. Ürün sevkiyatından önce gelir kaydı. Satın alınması gerekmeyen ürünler için gelir kaydı
Hayali Gelirin Kaydedilmesi	Gerçekleşmeyen satışlar için gelir kaydı. Yatırım gelirinin gelir olarak kaydedilmesi. Kredi yoluyla alınan gelirlerin gelir olarak kaydedilmesi
Tek Seferlik Kazançlarla Artan Gelir	Varlıkları satarak ve gelirleri gelir olarak kaydederek karı artırmak. Yatırım geliri veya kazançlarını gelir olarak sınıflandırarak karı artırmak
Cari Giderlerin Daha Erken veya Daha Sonra Bir Döneme Kaydırılması	Maliyetleri çok yavaş amorti etmek. Manipülasyonu teşvik etmek için muhasebe standartlarını değiştirmek. Giderleri azaltmak için normal işletme maliyetlerini gelir tablosundan bilançoya taşıyarak aktifleştirmek. Değer düşüklüğüne uğramış varlıkları yazmamak veya silmemek
Yükümlülükleri Kayıt Etmemek veya Uygunsuz Şekilde Azaltmak	Gelecekteki hizmetler devam ederken giderleri ve borçları kaydetmemek. Manipülasyonu teşvik etmek için muhasebe varsayımlarını değiştirmek
Cari Gelirin Daha Sonraki Bir Döneme Kaydırılması	Gelecekteki performansı desteklemek için bir gelir kaynağı olarak yağmurlu bir gün rezervi oluşturmak Geliri geri tutmak
Gelecek Giderlerin Özel Ücret Olarak Cari Döneme Kaydırılması	Giderlerin cari döneme hızlandırılması. Özellikle amortisman, amortisman ve tükenme hükümleri yoluyla manipülasyonu teşvik etmek için muhasebe standartlarının değiştirilmesi

Kaynak: Elitaş, B. L. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve muhasebe bilgi kalitesine etkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (58), 41-54.

Dünya çapında son zamanlardaki MM uygulamalarının ardından, yorumcular ve düzenleyiciler daha güçlü kurumsal yönetişim (bundan böyle CG) ve MM ve sahtekarlıkları engellemek için yönetim kurulu gözetimi çağrısında bulundular. Bu çağrılar, daha fazla finansal uzmanlığa sahip daha fazla dış yöneticiye sahip kurullara yol açmıştır. Yakın zamandaki ampirik kanıtlar, daha güçlü CG ve yönetim kurulu gözetiminin daha "muhafazakar" muhasebe ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Tepeli, Kayıhan, 2016:41). Enron hileyinin dünya çapında manşetlere çıkmasından yaklaşık on yıl sonra, ABD ve Hindistan'daki halka açık şirket CG'sinin manzarası, yeni düzenlemeler ve daha "bağımsız" yönetim kurullarının seçilmesinden kaynaklanan makul kurumsal önlemlerin yaygın olarak benimsenmesiyle derinden değişti. anonim 'ihbar' prosedürlerinin oluşturulmasına. Bugün, bu gelişmelerin bir sonucu olarak, kurullar ve Denetim Komiteleri, şirketin eksiksiz bir iç kontrol sisteminden ve FR uyumluluğundan yararlanmasını sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Düzenleyiciler, kanun koyucular ve muhasebe meslek mensupları yeni kural, yönetmelik ve standartlar üzerinde düşünmüşlerdir ancak gördüğümüz üzere bu ölçümler FS'deki hileyi önlemeye yeterli olmamıştır.

D. İşletmelerde Yapılan Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler

Bir yönetici ve bir denetçi arasındaki stratejik bir etkileşimi inceler ve oyun-teorik analiz ve ekonomik deney yoluyla teorik bir temel geliştirir. Oyunda, yönetici önce hile yapma olasılığını seçti. Ardından denetçi, yöneticinin seçimini gözlemlemeden, kontrol testlerinin yapılıp yapılmayacağını belirledi ve ayrıntılı bakiye testlerinin düzeyine karar verdi. Dört bağımsız değişken – (a) denetçi cezası, (b) denetim standardı gereklilikleri, (c) iç kontrol yapısının kalitesi ve (d) denetim ücreti – bunların işlem testleri ve ayrıntılı testler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için incelenmiştir. dengeler, hile tespiti ve hile vakaları. Sonuçlar, denetçi cezasının artmasının hileyi azalttığını, ayrıntılı bakiye testlerini artırdığını, işlem testlerini azalttığını ve son olarak hile tespitini artırdığını göstermektedir (Öztoprak, 2017:52).

Denetim ve hile ile ilgili bir strateji için, denetçilerin olasılıksal olarak denetlemek için genellikle örnekleme yöntemlerini kullandıklarını ve denetim olasılığının genellikle o öge hakkındaki bilgilere bağlı olduğu belirtilmektedir.

Bir yöneticinin bir firmanın özel olarak gözlemlenen değeri hakkında rapor verdiği bir denetim raporlama oyunu modeli, firma sahibi için optimal denetim politikası, bir raporun yeterince büyük olup olmadığını asla denetlemek ve diğer durumlarda olasılıklı olarak denetlemek değildir. Yalnızca maliyetli bir denetim raporu doğrulayabilir ve hile bulunursa yöneticiye ceza verebilir. Ancak, yönetici rapor üzerinde tam kontrole sahiptir ve kesinlikle keşfedilecek sahte bir rapor asla yapmaz. Denetim maliyeti azaldıkça, denetim olasılığı artar ve yanlış raporlama miktarı azalır (Hüseyin, vd., 2022:67).

Denetçilerin denetim başarısızlığı için yüksek yasal sorumlulukla karşı karşıya kaldıklarında ve denetledikleri firmada güçlü iç kontrollere sahip olduklarında hile riskini değerlendirmede daha fazla sorun yaşadıklarını gösteren davranışsal laboratuvar deneyleri kullanılmıştır. Başka bir çalışma, mekanik bir karar yardımına güvenmenin karar sonuçlarından nasıl etkilendiğini incelemektedir (Pamukçu, 2017:227). Deneysel katılımcılar, karar yardımının hile olasılığı tahminlerini almadan önce ve sonra fiili yönetim hile vakalarından elde edilen mevcut girdilere dayanarak planlama seçimleri yaptılar. Deney iki tür güvenilirliği belgelemektedir:

bu tahmin ilk planlama yargısını desteklese bile nihai planlama yargısını kasıtlı olarak yardımın tahmininden uzaklaştırmak ve tahmini ilk planlama yargısını desteklemediğinde yardımı görmezden gelmek. Belirli türdeki finansal raporlama hilelerinin bağımsız denetçilere karşı daha yüksek bir dava olasılığına yol açıp açmadığı incelenmiş ve on iki genel kategoriye içeren hile türlerini belgelemek için yeni bir sınıflandırma geliştirilmektedir. Denetçilerin, finansal tablo hilelerinin en sık meydana gelen türde olduğu veya hilelerin hayali işlemlerden kaynaklandığı durumlarda dava açılma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır (Öztoprak, 2017:14).

1. Çalışanların Yaptıkları Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler

Çalışan sahtekarlığı veya örgütsel sahtekarlık, kuruluşa kayıplara neden olan bir çalışan sahtekarlığı biçimi olarak tanımlanır. Her türlü mesleki hile gizlidir, çalışanın kuruluşa karşı güvene dayalı görevlerini ihlal eder, faile doğrudan veya dolaylı finansal fayda sağlamak amacıyla işlenir ve işveren kuruluşun varlıkları, gelirleri veya rezervlerine mal olur (Aytekin, vd., 2015:44).

Holtfreter ayrıca, çalışan sahtekarlığının, hükümet ve kurumsal kurumlara olan güvenin azalması, tüketici güveninin azalması ve ticari ürün fiyatlarındaki artışlar gibi toplumsal sonuçlarla ilgili kapsamlı maliyetlere neden olduğunu savunuyor.

2. İşletme Sahiplerinin Yaptıkları Hileleri Ortaya Çıkaran Belirtiler

Yönetim sahtekarlığını tespit etmek, normal denetim prosedürlerini kullanarak zor bir iştir. İlk olarak, yönetim sahtekarlığının özellikleriyle ilgili bilgi eksikliği vardır. İkincisi, sıklığı göz önüne alındığında, çoğu denetçi bunu tespit etmek için gerekli deneyimden yoksundur. Son olarak, yöneticiler kasıtlı olarak denetçileri aldatmaya çalışmaktadırlar (Türedi, vd., 2015:1). Bir denetimin sınırlarını anlayan bu tür yöneticiler için standart denetim prosedürleri yetersiz olabilir. Bu sınırlamalar, yönetim sahtekarlığının etkin bir şekilde tespiti için ek analitik prosedürlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, yönetim sahtekarlığının varlığını tahmin etmek için modeller oluşturmaya çalıştı. 75 hile ve hile yapmayan 75 firmanın logit regresyon analizinden elde edilen sonuçlar, hile yapmayan firmaların, hile firmalarından önemli ölçüde daha yüksek dış üye yüzdesine sahip yönetim kurullarına sahip olduğunu göstermektedir. Uluslararası bir kamu muhasebe firması tarafından geliştirilen bir dizi veriye dayalı olarak yönetim sahtekarlığını tahmin etmek için güçlü bir genelleştirilmiş niteliksel yanıt modeli kullanılmıştır. Model probit ve logit tekniklerini içermektedir. Sonuçlar, hem simetrik hem de asimetric maliyet varsayımları için iyi bir tahmin yeteneği olduğunu göstermektedir. Denetçilerin performansını artırmak için geliştirilmiş bir uzman sistemin kullanımını incelemek için bir deney yapılmıştır (Kayıkçıoğlu, 2017:41). Uzman sistemi kullanan denetçiler, farklı seviyelerde yönetim hile riski olan durumlar arasında daha iyi ayırım yapma yeteneği sergilediler ve uygun denetim eylemleriyle ilgili daha tutarlı kararlar verdiler.

İçsel finansal verileri kullanan bir sinir ağı hile sınıflandırma modelinin geliştirilmesi yapılmıştır. Öğrenilen davranış kalıbından bir sınıflandırma modeli oluşturma, bir test örneğine uygulandı. Bir denetimin ön aşamasında, hileli olarak sınıflandırılan bir finansal tablo, denetçiye saha çalışması sırasında maddi doğrulama testlerini artırması için sinyal verir (Türedi, vd., 2015:2). Yönetim sahtekarlığını tespit etmek için bir model geliştirmek için bir yapay sinir ağı

(YSA) kullanılmıştır. Hileli finansal tabloların halka açık tahmin edicilerini kullanarak, tespit edilme olasılığı yüksek sekiz değişkenli bir model bulurlar (Pamukçu, 2017:228).

Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC) tarafından muhasebe uygulama işlemlerine tabi olan firmalarda birincil olarak kazanç fazlalıkları ile ilgili teşvikleri ve cezalar araştırılmıştır. Yöneticilerin, kazançların abartıldığı dönemde hisselerini satma ve hisse değer artış haklarını kullanma olasılıklarının yüksek olduğunu ve satışların şişirilmiş fiyatlarla gerçekleştiğini tespit etti. Kanıtlar, yöneticilerin alım satım davranışlarının izlenmesinin, kazançların abartılması olasılığı hakkında bilgilendirici olabileceğini göstermektedir (Bayar, 2022:68). Vergilendirilebilir gelirin hesaplanması ile muhasebe gelirinin, kazançları manipüle etme teşviki üzerindeki etkileri ile hem finansal tabloların hem de vergi hesaplarının düzenlenmesi ve doğrulanması talebi arasındaki bağlantı analiz edilmiştir. Bu alandaki önceki çalışmalar, denetim çalışma kağıtlarından ve finansal tablolardan elde edilen verilerle ilgili çeşitli değişkenleri, yönetim sahtekarlığını tespit etmedeki yararları açısından çeşitli tekniklerle incelemiştir (Öztoprak, 2017:44).

Bir denetim müşterisi için çeşitli hile riski faktörlerinin varlığına veya yokluğuna bağlı olarak hileli finansal raporlama olasılığını tahmin eden bir lojistik regresyon modeli geliştirmiş ve test etmiştir. Nihai modelde yer alan önemli risk faktörleri şunlardır: zayıf iç kontrol ortamı, hızlı şirket büyümesi, yetersiz veya tutarsız nispi kar yeteneği, kazanç tahminlerini karşılamaya aşırı vurgu yapan yönetim, denetçilere yalan söyleyen veya aşırı kaçamak yönetim, mülkiyet durumu (kamuya karşı özel) ve zayıf bir kontrol ortamı ile finansal raporlamaya yönelik agresif bir yönetim tutumu arasındaki etkileşim terimi.

E. Hilelerin Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler

Hile ve manipülasyonların tespiti aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır (Kılıç, Anadolu, 2018:55).

- Kontrol sistemi zayıf olan şirketlerde hile ve manipülasyon kaçınılmazdır.
- Hileli işlemlerin görünen kısmı zararın küçük bir kısmını oluştururken görünmeyen kısmı çok daha büyük maddi kayıplara neden olabilir.

- Yeterince uzun ve derin soruşturmalar yürütülürse, hile ve manipülasyonun kırmızı bayrakları görülebilir.
- Herhangi bir kişi, statüsünden bağımsız olarak hile ve manipülasyon yapabilir.

Yukarıda belirtilen varsayımlara dayanarak, hile kontrolünün temel amacı aslında hileyi tamamen ortadan kaldırmaktır ancak gerçekte ulaşılabilir bir hedef değildir çünkü bir hile ortadan kaldırıldığında bir başkası ortaya çıkar. Bu nedenle önemli olan, büyük kayıplara yol açmadan sahtekarlık ve manipülasyonların etkisini tespit etmek ve en aza indirmektir. Hile, bilerek yapıldığından ve bu nedenle son derece iyi gizlendiğinden, tespit edilmesi oldukça zordur. Denetçiler üzerindeki zaman baskısı ve denetim ücretini ödeyen müşteriye karşı sorumluluklar, hile ve manipülasyonun tespit edilmesini zorlaştırmakta ve temelde belge ve finansal tabloların analizine dayalı geleneksel denetim yöntemleri yetersiz kalmaktadır (Yıldız, Baskan, 2014:1). Bu nedenle uygulamada hileyi tespit etmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır.

1. İç Kontrol Sistemi Gelişmeleri

İç denetim, kuruluşun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Organizasyonel hedeflerin gerçekleştirilmesi, şirketin elde ettiği başarıyı tanımlar. İş hedefleri, organizasyonel hedefler ve şirketin ulaşmak istediği şeydir. Eğer tutarlılarsa ve ölçülebilirlerse, aslında organizasyonun başarısının değerlendirme kriterleridirler. Kuruluş amaçlarını bir misyon ve vizyon ifadelerinde belirtir. Misyon ifadesi, organizasyonun ne olduğunu ve bugün neyi başarmak istediğini aktarır. Vizyon ifadesi, gelecekte başarmayı amaçladıklarına yönelik özlemleri iletir. İş hedeflerinin sınıflandırılması bir tartışma ve inanış meselesidir. COSO (Committee of Sponsoring Organisations of Treadway Commission) bunları şu şekilde sınıflandırır (Ayboğa, Şelale, 2022:97):

- Stratejik hedefler, kuruluşun paydaşları için değer yaratmak amacıyla yönetimlerin ne yaptığı ve planladığı (strateji) ile ilgilidir.
- Operasyon hedefleri, etkinliği ve verimliliği artırmak için kuruluşun operasyonlarına odaklanır.

- Raporlama hedefleri, dahili ve harici bilgilerin raporlanması ve güvenilirlik düzeyi ile ilgilidir.
- Uyum hedefleri, mevcut yasa ve yönetmeliklere ve bunların kuruluşta uygulanmasına odaklanır.

İş hedefleri kuruluş için başarı ölçütleridir, ancak bir iç denetçi için görev hedefleri için temel sağlarlar. Görev hedefleri, bir iç denetçinin kuruluş içinde ulaşılması gereken hedefleridir. İç denetçinin görevi, kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktır. Bu nedenle, belirli bir organizasyon içinde görev hedeflerinin doğru ve eksiksiz tanımı hayati önem taşımaktadır. Organizasyonel hedeflerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir başarı için bir diğer hayati nokta da etkin risk yönetimi, kontrol ve yönetim sürecidir. İç denetçinin rolü, bu süreçleri değerlendirmek ve iyileştirmektir (Murat, 2017:143):

- Yönetim süreci, yönetim kurulu tarafından yetkilendirme, yönlendirme ve yönetimin gözetimi yoluyla kuruluşun hedeflerine ulaşılmasıdır.
- Risk yönetimi, organizasyonun yönetimi tarafından belirsizlikleri anlama ve bunlarla başa çıkma sürecidir. Belirsizlikler, kuruluşun hedeflerine ulaşma yeteneğini (olumsuz veya olumlu) etkileyebilecek tüm riskler ve fırsatlardır.
- Kontrol, riskin organizasyonun yönetimi tarafından kabul edilebilecek seviyeye indirilmesi sürecidir.

Genel olarak, yönetim kurulu yönetim sürecini yürütür (yönetim ve rehberlik), yönetim ise risk yönetimi ve kontrol süreçlerini yürütür. Yönetim kurulu ve yönetimin işbirliği, tüm süreçlerin etkin bir şekilde uygulanması için esastır. İç denetçinin rolü, bu süreçleri değerlendirmek, iyileştirmek ve rehberlik etmektir. Bu nedenle iç denetim de denklemin hayati bir noktasıdır. (Murat, 2017:144)

2. Denetim ve Yönetim Kurulu Kurulması

Denetim komitesi, bir şirketin yönetim kurulunun finansal raporlama ve ifşaattan sorumlu olan başlıca faaliyet komitelerinden biridir. ABD'de halka açık tüm şirketler, bir borsada kote olabilmek için nitelikli bir denetim komitesine sahip olmalıdır. Komite üyeleri, finansal uzman olarak nitelendirilen en az bir

kişi de dahil olmak üzere bağımsız dış direktörlerden oluşmalıdır. (Kılıç, Anadolu, 2018:56)

Denetim komitesi, şirketin defterlerinin doğru olduğundan ve denetçiler veya şirket tarafından istihdam edilen herhangi bir dış danışmanlık firması arasında çıkar çatışması bulunmadığından emin olmak için denetçilerle yakın bir şekilde çalışır. İdeal olarak, denetim komitesinin başkanı bir Yeminli Mali Müşavir (CPA) olacaktır. Bununla birlikte, çoğu zaman, bırakın yönetim kurulu üyesi bir yana, denetim komitesi için bir CPA bile mevcut değildir. New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE), denetim komitesinin bir finans uzmanı içermesini şart koşar, ancak bu nitelik, bu kişinin sahtekarlığı yakalama yeteneği uzmandan daha az olsa bile, genellikle emekli bir bankacı tarafından karşılanır. Denetim komitesi, en son denetimi gözden geçirmek için yüz yüze veya telekonferans yoluyla yılda en az dört kez toplanmalıdır (Yıldız, Başkan, 2014:2). Diğer konuların ele alınması gerekiyorsa ek bir toplantı yapılmalıdır.

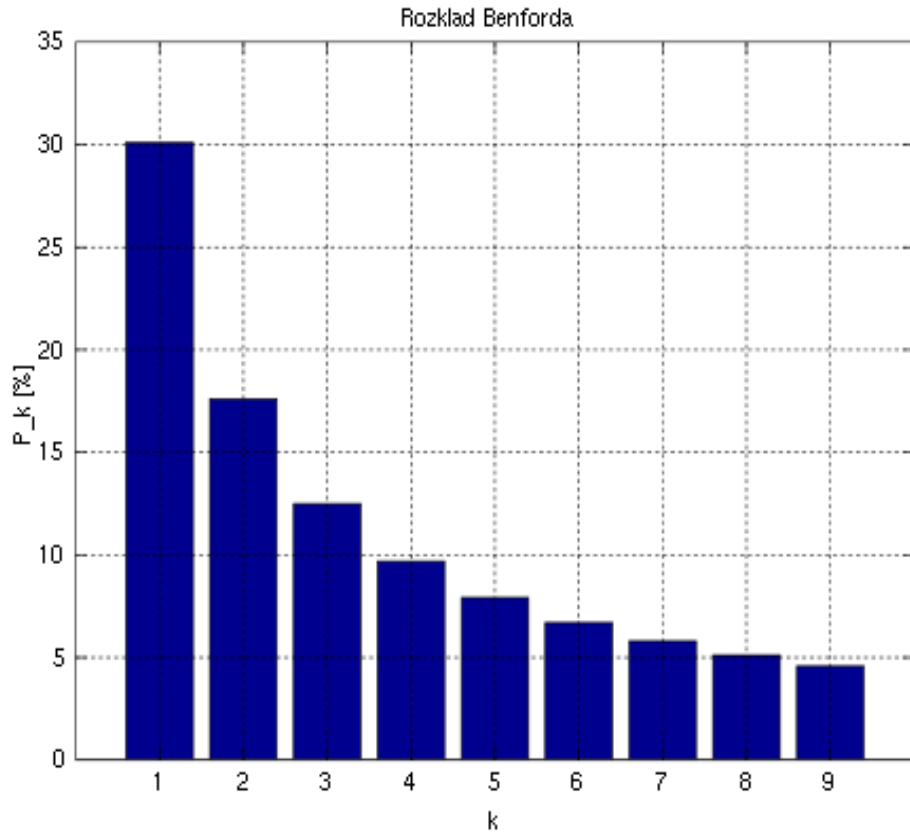
Denetim komiteleri, şirketin baş finans görevlisi (CFO) ve kontrolör ile iletişimi sürdürür. Komite, muhasebe uygulamalarının sorunlu veya şüpheli olduğunun tespit edilmesi veya çalışanlarla ilgili ciddi sorunların ortaya çıkması durumunda özel soruşturma başlatma yetkisine sahiptir. Bir iç denetçi, bu tür çabalarda komiteye yardımcı olacaktır. Denetim komitesinin rolü, finansal raporlamanın gözetimini, muhasebe politikalarının izlenmesini, herhangi bir dış denetçinin gözetimini, mevzuata uyumu ve risk yönetimi politikalarının yönetimle tartışılmasını içerir. Bir şirketin denetim komitesinin görevleri ve bileşimi, SEC Form DEF 14A'da veya vekil beyanında bulunabilir. (Ayboğa, Şelale, 2022:98)

Komite üyeleri, personelin yönetim kurulu içindeki veya dışındaki hareketlerine veya komite görevlerindeki değişikliklere bağlı olarak zaman zaman değişebilir. Yönetim kurulu üyeleri için yıllık ücretin yanı sıra, denetim komitesinde görev yapanlara (aynı durum tüm komiteler için geçerlidir) katıldıkları her toplantı için ayrıca ödeme yapılır. Denetim komitesi sorumluluklarını çok ciddiye almalıdır. Finansal raporlama, uyumluluk ve risk yönetimi, özellikle şirket dünya çapında binlerce çalışanı ve raporlama sistemi olan büyük bir organizasyon olduğunda, bir dizi tehlikeye maruz kalır. Siber bilgisayar korsanlığı gibi dış tehditler, bir denetim komitesinin denetimi

altındadır ve bu da işini daha da zorlaştırmaktadır (Murat, 2017:145). Siber güvenlik, her yerde kurumsal yönetim kurulu odalarındaki denetim komiteleri için artan bir odak noktası olmalıdır.

3. Benford Yasası

İlk Rakamlar Yasası veya Önemli Rakamlar Olgusu olarak da bilinen Benford Yasası, çok çeşitli kaynakların kayıt serilerinde bulunan sayıların ilk hanelerinin (veya tam olarak sayıların) tek tip bir görüntü göstermediğinin bulgusudur. dağılımı değil, “1” rakamının en sık olduğu, ardından “2”, “3”ün geldiği ve böylece ardışık olarak “9” a kadar azalan şekilde düzenlenmiştir (Türkyener, 2007:111). Aşağıdaki resimde gösterilmiştir.

Şekil 1. Benford yasası

Kaynak: <https://towardsdatascience.com/what-is-benford-law-and-why-is-it-important-for-data-science-312cb8b61048>

Benford yasası (birinci basamak yasası da denir), bir veri setleri koleksiyonundaki önde gelen rakamların muhtemelen küçük olacağını belirtir. Örneğin, bir kümedeki çoğu sayı (yaklaşık %30), beklenen olasılık %11,1 (yani dokuz basamaktan biri) olduğunda, 1'in baş basamağına sahip olacaktır. Bunu % 17,5 ile 2 rakamı ile takip etmektedir. Bu beklenmedik bir olaydır; Tüm önde gelen sayılar (0'dan 9'a kadar) eşit olasılığa sahip olsaydı, her biri zamanın %11,1'ini oluştururdu. Basitçe söylemek gerekirse, Benford yasası, bir dizi sayıdaki ilk basamağın olasılığı için bir olasılık dağılımıdır (Boztepe, 2013:73).

III. HİLELERİN ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN ROLÜ VE SORUMLULUĞU

A. Bağımsız Denetim ve İşlevleri

Bağımsız denetim, kâr amacı gütmeyen bir hayır kurumunun mali kayıtlarının, hesaplarının, ticari işlemlerinin, muhasebe uygulamalarının ve iç kontrollerinin "bağımsız" bir denetçi tarafından incelenmesidir. "Bağımsız", denetçinin/CPA'nın kar amacı gütmeyen kuruluşun bir çalışanı olmadığı, bunun yerine bir hizmet sözleşmesiyle elde tutulduğu ve dolayısıyla "bağımsız" olduğu gerçeğini ifade eder. Bağımsız denetim sırasında denetçi, "genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine" (genellikle "GAAP" olarak anılır) uyup uymadıklarını belirlemek için kuruluşun finansal tablolarını gözden geçirecektir. Bu muhasebe ilkeleri, "FASB" olarak bilinen "Finansal Muhasebe Standartları Kurulu" tarafından oluşturulur (Mert, 2014:41). Kanun olmasa da, bu standartlar ağırlık taşır - bunlara uyulmadığında denetçilerin bunu raporlarında belirtmeleri gerekir.

Bazı bağımsız finans denetimler, eyalet veya federal düzenlemeler tarafından zorunludur. Ancak, gerekli olmasa bile, kâr amacı gütmeyen bir kuruluş birkaç önemli nedenden dolayı bağımsız denetim yaptırmayı seçebilir: (Örten vd., 2015:52)

- Bağımsız denetimler, kâr amacı gütmeyen kuruluşun finansal şeffaflık ve hesap verebilirliğe bağlı olduğunu gösterdiğinden, bağışçı güvenini sağlamak ve sürdürmek için önemlidir.
- Denetlenmiş finansal tablolar, tarafsız bir üçüncü tarafın analizine dayandığından, yönetim kurulunun kuruluşun finansal durumuna daha fazla güven duymasına yardımcı olur.
- Bazı özel vakıflar, fon almaya hak kazanabilmek için, potansiyel hibe alanların denetlenmiş finansal tablolar veya benzer şekilde onaylanmış finansal tablolar sunmalarını şart koşar.

- "Denetimlerin öncelikle zimmete para geçirme gibi hileli faaliyetleri ortaya çıkarmaya hizmet ettiği yaygın bir yanılgıdır. Denetimler nadiren sahtekarlığı tespit eder, ancak denetçiler kar amacı gütmeyen kuruluşlara bu tür olaylara karşı daha iyi korunmak için bilgi, araçlar ve stratejiler sağlayabilir."

FASB ilkeleri, denetçilerin, kar amacı gütmeyen kuruluşun yönetim kuruluna, kuruluşun finansal uygulamaları hakkında profesyonel bir görüş bildiren bir rapor vermesini gerektirir; özellikle, finansal tabloların. Bir denetçinin düzenleyebileceği dört tür rapor vardır: "Nitelsiz Görüş" (bu, umduğunuz denetim türüdür); Denetçilerin, kâr amacı gütmeyen kuruluşun GAAP'yi takip etmediği veya kuruluşun GAAP'yi takip ettiği bir veya iki durum bulunduğunu veya kuruluşun, belki de tümü olmasa da çoğu durumda GAAP'yi izlediğini, ancak genel olarak herhangi bir finansal durumda önemli bir yanlış beyan bulunmadığını belirten "Nitelikli Görüş"(s); "Olumsuz Görüş" (denetçilerin önemli bir yanlışlık bulunduğunu veya kuruluşun genelinin GAAP'ye uymadığını belirtir); veya bir "Görüş Reddi" raporu. İlk iki rapordan biri, olumsuz görüş veya sorumluluk reddi raporuna tercih edilir (Özer, 1997:41). Olumsuz Görüş veya Görüş Vermekten Kaçınma, kuruluşunuz için finansman sağlama çabalarını ciddi şekilde olumsuz etkileyebilir.

Pay ve menfaat sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması açısından doğru ve güvenilir bilgiye ihtiyaç vardır. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmanın güvencesi bağımsız denetim görüşü ile sağlanabilir. Ülkemizde SPK düzenlemeleri ile halka açık şirketlerde uygulanmaya başlanan dış denetim, KGK ve BDDK düzenlemeleri ve yeni Türk Ticaret Kanunu ile yaygınlaşmıştır. Yasal düzenlemelerle işletmelerimizin kurumsal yönetim çerçevesinin kalıcı bir parçası haline gelen bağımsız denetim hizmetleri, işletmelerimizin muhasebe ve finansal raporlama sistemlerinin uluslararası standartlarda kalite ve verimliliğini artırmasını da sağlamaktadır (Sayar, Ergüden, 2016:86).

Bağımsız denetim raporları, iş ortaklarından, işe ortak olmak isteyenlerden, kredi kuruluşlarından, yöneticilerden, düzenleyici otoritelerden, kamu kurumlarından ve diğer bilgi ve karar vericilerden yararlanır. Bir işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını adil bir şekilde gösterip göstermediği konusunda bağımsız denetçinin görüş vermesini sağlamak amacıyla yürütülen

denetim sürecimiz, titizlikle incelenen aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır: (Sayın, 1998:25)

Planlama aşamasında yapılmakta olan iş ve finansal durum analizi, müşterimizin iş ve finansal raporlama ihtiyaçlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Elde edilen sonuçlara dayalı olarak faaliyet raporunda önemli ve yanlış beyanlara neden olabilecek riskler belirlenir, denetim stratejisi ve önemli muhasebe konuları belirlenir. Buna göre denetim planları oluşturulur.

Kontrol Değerleme adımında müşterinin iç denetim sistemi analiz edilerek muhasebe ve raporlama faaliyetleri hakkında bilgi alınır. Bu adımda planlama sırasında belirlenen kilit süreçler ve bu süreçlerde seçilen kontrollerin tasarım ve uygulamaları değerlendirilir. Aynı zamanda seçilen kontrollerin operasyonel etkinliği test edilerek kontrol riski ve bulgu riski buna göre değerlendirilir.

Detay Testleri, denetlenen şirketin finansal tabloları ve bu kalemleri etkileyebilecek tüm durumlar; fiziksel teftiş, bilgi toplama ve teftiş, yeniden hesaplama, doğrulama, analitik teftiş gibi denetim teknikleri. Tamamlama ve Raporlama süreci, finansal tabloların ve dipnotların genel olarak incelendiği ve bağımsız denetim görüşü için elde edilen kanıtların değerlendirilmesi sonucunda bağımsız denetçi görüşünün oluşturulduğu adımdır. Finansal tabloların bağımsız denetiminin temel amacı, bağımsız denetçinin, finansal tabloların bir işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm önemli yönleriyle gerçeğe uygun ve doğru bir şekilde gösterip göstermediği konusunda bağımsız denetçiye görüş vermesini sağlamaktır. finansal raporlama standartları. Bağımsız denetçi görüşü, finansal tabloların güvenilirliğini artırır. Ancak bu görüş, işletmenin gelecekteki durumu hakkında bilgi sağladığı ve işletme yönetiminin işletme faaliyetlerini etkin ve verimli bir şekilde yönettiği şeklinde değerlendirilmemelidir.

1. Bağımsız Denetimin Hukukî Sorumluluğu

Finansal tabloların bağımsız denetçi tarafından olağan denetiminin amacı, bunların finansal durumu, faaliyet sonuçlarını ve nakit akışlarını tüm önemli yönleriyle genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak sundukları gerçeği hakkında bir görüş vermektir. . Denetçi raporu, görüşünü açıkladığı veya şartlar gerektiriyorsa görüş vermekten kaçındığı araçtır. Her iki durumda da denetiminin PCAOB standartlarına uygun olarak yapıp yapılmadığını belirtir

(Sayıştay, 2014:1). Bu standartlar, kendi görüşüne göre, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak sunulup sunulmadığını belirtmesini ve cari döneme ait finansal tabloların hazırlanmasında bu ilkelerin tutarlı bir şekilde uygulanmadığı durumları belirlemesini gerektirmektedir.

Denetçinin, finansal tabloların hata veya hile kaynaklı önemli yanlışlık içerip içermediği konusunda makul bir güvence elde etmek için denetimi planlama ve yürütme sorumluluğu vardır. Denetim kanıtının doğası ve hilenin özellikleri nedeniyle denetçi, önemli yanlış bildirimlerin tespit edildiğine dair makul, ancak mutlak olmayan bir güvence elde edebilme. Denetçinin, ister hatalardan ister hileden kaynaklansın, finansal tablolar için önemli olmayan yanlışlıkların olduğuna dair makul güvence elde etmek için denetimi planlama ve uygulama sorumluluğu yoktur (Tesmer. 2013:3).

Finansal tablolar yönetimin sorumluluğundadır. Denetçinin sorumluluğu, finansal tablolar hakkında görüş bildirmektir. Yönetim, sağlam muhasebe politikaları benimsemekten ve diğer şeylerin yanı sıra, yönetimin finansal tablolarda yer alan iddialarıyla tutarlı olarak işlemleri (ayrıca olaylar ve koşulları) başlatacak, kaydedecek, işleyecek ve raporlayacak iç kontrolü oluşturmaktan ve sürdürmekten sorumludur. İşletmenin işlemleri ve ilgili varlıkları, borçları ve özkaynakları yönetimin doğrudan bilgisi ve kontrolü dahilindedir. Denetçinin bu hususlara ve iç kontrole ilişkin bilgisi, denetim yoluyla elde edilenlerle sınırlıdır. Bu nedenle, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine³ uygun olarak gerçeğe uygun sunumu, yönetimin sorumluluğunun zımni ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bağımsız denetçi, denetimin yapılması sırasında yönetimden aldığı bilgilere dayanarak finansal tabloların şekil veya içeriği hakkında önerilerde bulunabilir veya bunları kısmen veya tamamen hazırlayabilir (Toroslu, 2012:56). Ancak denetçinin, denetlediği finansal tablolara ilişkin sorumluluğu, bu tablolara ilişkin görüşünü ifade etmesiyle sınırlıdır.

Bağımsız denetçide aranan mesleki nitelikler, bu mesleği icra edebilecek eğitim ve deneyime sahip kişilerdir. Başka bir meslek veya mesleğe girmek için eğitilmiş veya nitelikli bir kişininkileri içermez. Örneğin, bağımsız denetçi, fiziksel bir envanterin alınmasını gözlemlerken, bir değerlendirme uzmanı, değerlendirme uzmanı veya malzeme uzmanı olarak hareket etme iddiasında değildir (Yıldırım, 2011:45). Benzer şekilde, bağımsız denetçi ticaret hukuku konularında genel

olarak bilgilendirilmiş olmasına rağmen, avukat sıfatıyla hareket etme iddiasında değildir ve hukuka ilişkin her konuda avukatların tavsiyelerine uygun şekilde güvenebilir.

PCAOB standartlarına uygun olarak, bağımsız denetçi, görüşüne makul bir temel sağlamak için koşullar altında hangi denetim prosedürlerinin gerekli olduğunu belirlerken muhakemesini kullanmalıdır. Yargısının, nitelikli bir profesyonel kişinin bilgilendirilmiş yargısı olması gerekir. Denetçi, kendi denetimi için geçerli olan denetim yorumlarının farkında olmalı ve bunları dikkate almalıdır. Denetçi, geçerli bir denetim yorumunda yer alan denetim kılavuzunu uygulamıyorsa, denetçi, bu tür denetim kılavuzunda belirtilen denetim standardının hükümlerine nasıl uyduğunu açıklamaya hazırlıklı olmalıdır. (Selimoğlu, Yeşilçelebi, 2014:28)

TTK'ya (Türk Ticaret Kanunu) göre bağımsız denetçiler, yeminli mali müşavir, serbest muhasebeci veya mali müşavir veya bu muhasebeciler tarafından kurulmuş sermaye şirketleri olabilir. Bağımsız denetçi, ilgili şirketin finansal tablolarını denetler; bu finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporlarında yer alan finansal bilgilerin doğruluğunu ve tutarlılığını inceler. Ayrıca bir şirketin bağımsız denetçisi de genel kurul toplantılarına katılır. Bağımsız denetime tabi bir anonim şirket, bağımsız denetçi tayin etmemiş veya finansal tabloları ile yıllık faaliyet raporlarının usulüne uygun olarak denetlenmemiş olması durumunda bu belgeler "düzenlenmemiş" sayılır. Bu durumda genel kurul, bu finansal tabloları veya yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunu olağan genel kurul toplantısında inceleyemez ve görüşemez. Ayrıca genel kurul, yönetim kurulu üyelerinin ibra edilmesi, kâr dağıtımını yapılması, şirket sermayesinin artırılması veya azaltılması gibi bazı kararları da alamayacak. Ayrıca, bu tür finansal tablolar bankalara, diğer finansal kuruluşlara ve finansman kuruluşlarına (örneğin kredi kuruluşları) ibraz edilemeyecek ve dolayısıyla şirket kredi kullanamayacaktır (Selimoğlu vd., 2011:52). Son olarak, yönetim kurulu üyelerinin yükümlülüklerini tetikleyen iç denetim yükümlülüğünü yerine getirmeyen herhangi bir sermaye şirketine yaptırım uygulanabilir.

Bağımsız denetime tabi sermaye şirketleri, finansal tablolarını (veya grup içinde konsolide finansal tablolarını) hazırlarken, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe

Standartları ile teorik muhasebe ilkeleri ve yorumlarını uygulamakla yükümlüdürler. Bağımsız denetime tabi olan bir şirketin yönetim kurulu, şirketin finansal tablolarını ve yıllık faaliyet raporlarını, bu belgelerin düzenlenmesi ve yönetim kurulunun onayını müteakip derhal bağımsız denetçi ile paylaşmak zorundadır (Örten vd., 2015:52). Ayrıca yönetim kurulu, şirketin defterlerini, yazışmalarını, belgelerini, varlıklarını, borçlarını, kasalarını, değerli kağıtlarını ve envanterini her zaman denetçinin erişimine açık tutmak zorundadır. Denetçi, yasal ve titiz bir denetim için gerekli gördüğü her türlü ek bilgi ve belgeyi ilgili şirketin yönetim kurulundan isteme hakkına sahiptir.

Bağımsız denetime tabi sermaye şirketlerinin; (Ceyhan, 2014:25) (i) şirket internet sitesi kurmak ve ticaret siciline tescil ettirmek, (ii) bu internet sitesinde "Bilgi Toplumu Hizmetleri"ne bir bölüm ayırmak ve yasal duyuruları yapmakla yükümlüdür. TTK'nın 1524 üncü maddesi ve ilgili ikincil mevzuat uyarınca bu bölümde yer alır. Şirket internet sitesinin nasıl kurulacağı ve içeriğinde yer alacak bilgiler 1 Temmuz 2013 tarihinde yürürlüğe giren Sermaye Şirketleri Tarafından Kurulacak İnternet Siteleri Hakkında Yönetmelik ("Yönetmelik") ile düzenlenmiştir. Bu Yönetmelik uyarınca, sermaye şirketleri internet sitesi gerekliliklerini kendileri gerçekleştirebilir veya Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş bir Merkezi Veri Tabanı Hizmet Sağlayıcısından destek alabilirler.

Yönetmelikte hangi bilgi ve belgelerin şirket internet sitesinde yayımlanacağı ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Yönetmelik, sermaye şirketlerinin aşağıdaki bilgileri web sitelerinde kalıcı olarak yayınlamalarını ve herhangi bir değişiklik olması durumunda derhal güncellemelerini gerektirmektedir: (Erdoğan, 2002:52)

- MERSİS (merkezi bilgi sistemi) numarası, ticaret unvanı, kayıtlı adres
- Yönetim kurulu başkan ve üyelerinin tam adları (tüzel kişinin yönetim kurulu üyesi olması halinde, tüzel kişinin MERSİS numarası, ticaret unvanı, tescilli adresi ve bireysel temsilcisinin tam adı)
- Taahhüt edilen ve ödenmiş sermaye tutarı
- Şirketin bağımsız denetçisinin ticaret unvanı, tescilli adresi ve (varsa) şubeleri.

Yukarıdakilere ek olarak, Yönetmeliğin 6. Maddesi, şirketin internet sitesinde en az altı ay süreyle ve herkesin erişebileceği şekilde yayınlanması gereken belge ve bilgilerin bir listesini sağlar. Bu liste, birleşme, bölünme, sermaye artırımını veya azaltımına, şirket temsiline ve genel kurul toplantı tutanaklarına ilişkin belge ve bilgileri içerir. Sermaye şirketinin bu tür içerikleri TTK ve Yönetmelik hükümlerine uygun olarak internet sitesinde yayınlamaması, ilgili kararların iptaline neden olabilir. Öte yandan, yukarıda da açıklandığı üzere, bu tür bir başarısızlık yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğunu tetikleyecek ve adli para cezası verilmesine neden olabilecektir.

2. Bağımsız Denetimin Yararları

Denetimin temel amacı, şirket hissedarlarına, şirketin yıllık hesaplarının şirketin finansal durumuna ilişkin doğru ve adil bir görüş yansıtıp yansıtmadığı ve bunlara güvenilip güvenilemeyeceği konusunda uzman ve bağımsız bir görüş sağlamaktır. Bağımsızlık, bir denetçinin görevini objektif bir şekilde yerine getirebileceğini göstermesinin ana yoludur. Denetçi Bağımsızlığına İhtiyacın Olması Denetçi, müşteri şirketten bağımsız olmalıdır, böylece denetim görüşü aralarındaki herhangi bir ilişkiden etkilenmez. Denetçilerden hissedarlara finansal tablolar hakkında tarafsız ve dürüst bir profesyonel görüş vermeleri beklenir (Ceyhan, 2014:25). Bazen dış denetçilerin bağımsızlığı konusunda şüpheler dile getirilir. Uygun kurumsal yönetim önlemleri alınmadıkça, bir denetçi firmasının, müşteri şirketle iyi ilişkiler sürdürme isteğinden büyük ölçüde etkilenen denetim görüşlerine ve yargılarına ulaşabileceği iddia edilebilir. Bu olursa, denetçilerin artık bağımsız oldukları söylenemez ve hissedarlar kendi görüşlerine güvenemezler. Muhasebe firmaları bazen piyasa oranının altında belirlenmiş denetim ücretleri alırlar ve bu gibi denetim dışı hizmetler sunarak açığı kapatırlar (Ceyhan, 2014:25). Sonuç olarak, bazı denetim firmalarının da korumaları gereken ticari çıkarları vardır.

Bu, denetçinin bir şirketin hissedarlarını korumaya yönelik çıkarları ile ticari çıkarlarının birbiriyle çatışabileceği endişesini doğurur. Yüksek profilli bir örnek, Enron ve denetçileri Arthur Andersen arasındaki ilişki olabilir. 2000 yılında, Andersen denetim hizmetleri için 25 milyon dolar ile karşılaştırıldığında, denetim dışı hizmetler için 27 milyon dolar aldı, yani Enron, firmanın Houston

ofisi tarafından oluşturulan ücretlerin %25'inden fazlasını oluşturuyordu. Enron'un ölümünün ardından muhasebe firması bağımsız hareket etmemekle suçlandı ve çalışmalarını sürdürmek için Enron'daki muhasebe uygulamalarına uyduğu yönünde önerilerde bulunuldu. Denetim mesleği, birçoğu denetim dışı hizmetlerin sağlanmasıyla bağlantılı olan, denetçi bağımsızlığına yönelik aşağıdaki tehditleri kabul etmiştir: (Erdoğan, 2002:52)

- Kişisel çıkar tehdidi: Bir denetçinin finansal açıdan denetim müşterisine bağımlı olması veya bir denetçinin veya onunla yakından ilişkili birinin denetim müşterisinde finansal veya başka bir menfaatinin olması. Denetçi ayrıca, denetçi olarak yeniden atanmasını güvence altına almak için şirketin yönetimine de bağlıdır.
- Aşinalık tehdidi: Denetçi ile müşteri arasındaki ilişki uzun sürelidir veya başka bir şekilde, denetçi müşteriye tavsiye verme veya bir yönetim rolü üstlenme sürecine dahil olacak kadar aşinadır.
- Kendi kendini denetleme tehdidi: Denetçinin, firmanın önceki çalışmalarının (denetim veya denetim dışı) sorgulanmasını veya yeniden değerlendirilmesini talep eden bir muhakeme gerekir.
- Güven tehdidi: Denetçi, yöneticilere ve yönetime fazla güvenir hale gelir ve böylece yönetim bilgilerinin ve beyanlarının uygun şekilde test edilmesini engeller.
- Gözdağı tehdidi: Denetçi, müşteriden veya diğer taraftan gelen fiili veya olası baskılardan korkar.
- Savunuculuk tehdidi: Denetçi, müşterinin çıkarlarını aktif olarak teşvik etmeye veya savunmaya dahil olur.

Bağımsızlık ihtiyacı, çoğu durumda finansal tablo kullanıcılarının ve diğer üçüncü tarafların, bir şirketin yıllık hesaplarında nelerin yer aldığını anlamak için yeterli bilgi veya bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, denetçinin bağımsız değerlendirmesine güvenirlere. Kamunun finansal piyasalara olan güveni ve kamu yararına çalışan kuruluşların davranışı, kısmen denetçiler tarafından finansal denetimlerle ilgili olarak verilen görüş ve raporların güvenilirliğine bağlıdır.

3. Bağımsız Denetimin İşlevleri

Bağımsız bir denetçi ya bir kamu muhasebe firması için çalışır ya da serbest meslek sahibidir. Bir denetçi, finansal tabloları ve ilgili verileri inceler, iş operasyonlarını ve süreçlerini analiz eder ve daha fazla verimlilik elde etmek için önerilerde bulunur. Şirket varlıklarını değer düşüklüğü ve uygun değerlendirme açısından değerlendirir ve vergi yükümlülüğünü belirleyerek vergi kanunlarına ve kanunlarına uygunluğu sağlarlar. Denetçi, müşterilerin finansal tablolarının güvenilirliğini ve adillğini iddia eden bir görüş geliştirir, ardından bilgileri yatırımcılara, alacaklılara ve devlet kurumlarına iletir. Ayrıca bir denetçi, bireyler, şirketler, kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya devlet kurumları için diğer denetim, vergi ve danışmanlık hizmetlerini gerçekleştirebilir. (Erdoğan, 2002:52)

Bağımsız bir denetçi, işletmeyi, faaliyetlerini, finansal raporlamayı, iç kontrol sistemini ve bilinen sahtekarlık veya hatayı daha iyi anlamak için yönetime ve personele sorular sorar. Hesap bakiyelerinde veya işlem sınıflarında beklenen ve beklenmeyen farklılıklar üzerinde analitik prosedürler uygulayabilir ve ardından bu sapmaları destekleyen belgeleri test edebilirler. Denetçi ayrıca şirketin fiziksel envanter sayısını gözlemler ve alacak hesaplarını (AR) ve diğer üçüncü taraf hesaplarını doğrular. (Şanlısoy, Özcan, 2006:3)

İç kontrol yetkisinin yüksek başlangıç maliyetlerine rağmen, şirketler bağımsız denetim sürecinden pek çok fayda elde edebilirler. Yöneticiler, bilgileri dahili süreçleri sürekli iyileştirmek için kullanabilirler. Şirketler sıklıkla, zaman içinde iç kontrol testinin daha uygun maliyetli hale geldiğini fark eder. Ayrıca piyasalar, işletmeleri daha etkin bir şekilde değerlendirmek için denetimden elde edilen bilgileri kullanır. Denetimler, bir şirketin değerinin net bir resmini sunar, bu da yatırımcıların bir şirkette hisse satın alıp almamayı düşünürken bilinçli bir karar vermelerine yardımcı olur (Raiborn vd., 2016:15). Finansal analistler ve aracı kurumlar, müşterilerine yatırım tavsiyelerinde bulunurken de bir denetimin sonuçlarına güvenirlir.

4. Bağımsız Denetimin Özellikleri

İç Denetim, şirket içindeki suistimalleri, hataları azaltmak için yapılan bir doğrulama sürecidir. İç Denetim, değer katmak ve kuruluşun eylemlerini

iyileştirmek için tasarlanmış nesnel güvence ve danışmanlık faaliyeti sağlayan bağımsız bir faaliyettir. İç Denetim, değerlendirmede sistematik ve disiplinli bir yaklaşımı teşvik ederek ve risk yönetimi, kontroller ve yönetim süreçlerinin etkinliğini geliştirerek kuruluşun hedeflere ulaşmasına yardımcı olur. İşletmelerin büyümesi ve küreselleşmesi, operasyonları iyileştirmeye yönelik piyasa baskısı, iş koşullarındaki hızlı değişim, kontrolün mümkün olduğunca etkili olmasını sağlamak ve riski doğru tespit etmek için kontrol ihtiyacını yaratmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için iç denetçiler, çalışmalarının verimliliğini en üst düzeye çıkarmak için sürekli denetimden yararlanmaktadır. Kontrollerin, risk yönetimi ve yönetim süreçlerinin etkinliğinin değerlendirilmesindeki tarafsızlık, denetçi tarafından bağımsız olarak sağlanır. İç denetim, aşağıdakiler gibi temel hedeflere ulaşılmasına ilişkin makul güvence sağlamak üzere tasarlanmıştır: (Çalıyurt ve Turgay, 2018:1)

- Operasyonların etkinliği ve verimliliği;
- Finansal raporlama ve yönetimin güvenilirliği.
- Kanun ve Düzenlemelere Uyum.
- Varlıkların bakımı

Kuruluşların karmaşıklığı ve büyüklüğü, üst düzey yöneticilerin kuruluşun faaliyeti etkin bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediğini kişisel olarak kontrol etmesini imkansız hale getirir. Kurumun etkin bir şekilde işleyişini sağlamak için iç denetim hizmetinin kurum içinde faaliyet göstermesi zorunludur. Denetçi bağımsızlığı, iç denetçinin veya dış denetçinin denetlenen işletmede finansal çıkarı olabilecek taraflardan bağımsızlığını ifade eder. Bağımsızlık, denetim sürecine bütünlük ve objektif bir yaklaşım gerektirir. Kavram, denetçinin işini özgürce ve objektif bir şekilde yürütmesini gerektirir. (Çalıyurt ve Turgay, 2018:1)

İç denetçinin bağımsızlığı, bir denetimin sonuçları nedeniyle çıkarları zarar görebilecek taraflardan bağımsız olması anlamına gelir. Belirli iç yönetim sorunları, yetersiz risk yönetimi, yetersiz iç kontroller ve zayıf yönetişimdir. Denetim Tüzüğü ve Denetim Komitesine raporlama genellikle yönetimden bağımsızlık sağlar, şirketin (ve İç Denetim mesleğinin) etik kuralları, tedarikçilerden, müşterilerden, üçüncü şahıslardan vb. bağımsızlık konusunda

rehberlik etmeye yardımcı olur. Dış denetçinin bağımsızlığı, bir işletmenin finansal tablolarında yayınlanan sonuçlarda çıkarı olan taraflardan bağımsızlığı ifade eder. Müşteri şirketin Denetim Komitesinden gelen destek ve ilişki, sözleşme ve kamu muhasebesi standartlarına/kodlarına yapılan sözleşmeye dayalı referans genellikle yönetimden bağımsızlığı sağlar, Serbest Muhasebeci mesleğinin etik kuralları), tedarikçilerden bağımsızlık konusunda rehberlik sağlamaya yardımcı olur. (Kavut, Güngör, 2018:59)

Denetimin amacı, bağımsız bir kaynaktan, bir muhasebe standardına uygun olarak doğru ve gerçeğe uygun bir görünüm sunduklarına dair makul yazılı güvence sağlayarak finansal tabloların güvenilirliğini artırmaktır. Denetim raporunun kullanıcıları, denetçinin diğer taraflardan, daha özel olarak şirket müdürlerinden/yöneticilerinden veya çatışan çıkarılardan (örneğin denetçinin denetlenecek şirkette hisseleri varsa) etkilenmiş olabileceğine inanırsa, bu amaca ulaşılmayacaktır. Teknik yeterliliğe ek olarak, denetçi bağımsızlığı, denetim görüşünün güvenilirliğini sağlamada en önemli faktördür. Denetçi bağımsızlığı, kamuoyunun muhasebe mesleğine olan güveninin temeli olduğu için, genel olarak denetim mesleğinin temel taşı olarak anılmaktadır. 2000 yılından bu yana, yüksek profilli muhasebe skandalları dalgası, mesleğin ilgi odağı haline gelmesine neden oldu ve kamuoyunun denetçi bağımsızlığı algısını olumsuz yönde etkiledi. (Ayık, 2009:52)

B. Bağımsız Denetim Rapor Türleri

Denetim raporlarını bu kadar karmaşık hale getiren birkaç şey, bazı bilgilerin hazır olmaması ve bazı bilgilerin doğası gereği öznel olmasıdır. Denetçiler, raporların sonuçlandırılmasında çeşitli yargısal varsayımlarda bulunmak zorundadır. Denetim görüşü, bir şirketin finansal durumu hakkında yatırımcılara bir açıklama yaptığı için denetim raporunun çok önemli bir parçasıdır. Denetim raporu, bir şirketin belirli bir finansal yıldaki finansal performansının bir resmini sunar (Doğrusöz vd.,2011:498). Yatırımcılar denetim raporlarını analiz eder ve yatırım kararlarının çoğunu denetim raporlarında yer alan bilgilere dayandırır.

Yatırımcılar, denetim raporunun bütünlüğünün bir yansıması olduğu ve şirketin bir imajını yansıttığı için denetim görüşüyle özellikle ilgilenmektedir.

Denetim görüşü, verilerin kendilerine ne kadar erişilebilir olduğu, tüm gerekli prosedürleri takip etme fırsatları olup olmadığı, önemlilik düzeyi ve bu doğrultudaki diğer hususlara dayanır. Bütün bunlar, doğası gereği öznel ve denetçinin görüşüne bağlıdır. Olumsuz bir denetim görüşü, bir şirketin durumunu olumsuz etkileyebilir. Bazı durumlarda, olumsuz denetim görüşleri dava açılmasına neden olabilir (Altaş, 2012:149). Düzenleyici kurumlar, bilgilerin doğruluğunu ve vergilendirme konuları üzerindeki herhangi bir etkiyi doğrulamak için denetim görüşünü ve denetim raporunu da inceleyebilir. Kurul yönetimi yazılım programları, şirketlerin en iyi denetçi görüş mektubunu almalarını sağlamak için finansal raporlamanın hesap verebilirliğini ve şeffaflığını destekler. Governance Cloud by Diligent Corporation, şirketlerin denetim sürecinden başarıyla geçmelerini sağlayacak tam entegre bir yönetim kurulu yönetim yazılımı çözümleri platformudur. Platform, son teknoloji güvenlik özellikleriyle gizliliği garanti eder. Kurullar, yalnızca yetkili tarafların denetim sürecinin çeşitli bölümlerine erişebilmesi için ayrıntılı izinler ayarlayabilir. Denetçiler, dört farklı türde denetçi görüşü raporu arasından seçim yapma seçeneğine sahiptir. Denetçi görüş raporu, denetçilerin denetim hakkındaki görüşlerini yansıtan yasal denetim raporuna eklediği bir mektuptur. Dört tür denetçi görüşü şunlardır: (Doğrusöz vd.,2011:498)

- Niteliksiz görüş-temiz rapor
- Nitelikli görüş nitelikli rapor
- Görüş reddi raporu
- Olumsuz görüş-olumsuz denetim raporu
- Niteliksiz Görüş - Temiz Rapor

Niteliksiz bir görüş, temiz bir rapor olarak kabul edilir. Bu, denetçilerin en sık verdiği rapor türüdür. Bu aynı zamanda çoğu şirketin almayı beklediği rapor türüdür. Niteliksiz görüş, herhangi bir olumsuz yorum içermez ve herhangi bir madde veya denetim süreci hakkında herhangi bir feragatname içermez. Bu rapor türü, denetçilerin şirketin finansal raporlamasından memnun olduklarını gösterir. Denetçi, şirketin faaliyetlerinin yönetim ilkelerine ve yürürlükteki yasalara uygun olduğuna inanmaktadır. Şirket, denetçiler, yatırımcılar ve kamuoyu, bu tür bir raporun önemli yanlışlık içermediği kanaatindedir.

Bir denetçi, niteliksiz veya temiz bir rapor yayınlamasını engelleyen herhangi bir özel süreç veya işlemde emin olmadığında, şartlı görüş vermeyi seçebilir. Yatırımcılar, bir şirketin finansal durumu hakkında olumsuz bir görüş yansıttıkları için nitelikli görüşleri kabul edilebilir bulmazlar. Denetçiler, şartsız görüş sunamama nedenlerini belirtmeleri dışında, şartlı görüş ile hemen hemen aynı şekilde şartlı görüş yazarlar (Türker ve Pekdemir, 2002: 1). Denetçilerin şartlı görüş vermelerinin yaygın bir nedeni, şirketin kayıtlarını GAAP ile sunmamasıdır.

Bir denetçi bir görüş vermektan kaçınma raporu yayınladığında, bu, finansal tablolarla ilgili herhangi bir görüş vermektan kendilerini uzak tuttukları anlamına gelir. Denetçilerin görüş vermektan kaçınmalarının nedenlerinden bazıları, şirketin kapsamlı bir denetim yapma kabiliyetini sınırladığını düşünmeleri veya soruları için tatmin edici açıklamalar alamamalarıdır. Bazı işlemlerin doğru yapısını çözemeyebilirler veya iyi finansal raporlamayı desteklemek için yeterli kanıt sağlayamayabilirler. Operasyonel prosedürleri gözlemlene veya belirli prosedürleri gözden geçirme fırsatı verilmeyen denetçiler, kesin bir görüş ifade edemeyeceklerini hissedebilirler, bu nedenle bir sorumluluk reddinin gerekli ve düzenli olduğunu düşünürler (Özkan, 2007: 1-9)). Genel fikir birliği, görüş bildirmektan kaçınmanın çok sert bir duruş oluşturduğudur. Sonuç olarak, şirketin olumsuz bir imajını oluşturur. Nihai denetim görüşü türü olumsuz görüştür. Finansal tablolardan hiç memnun olmayan veya yüksek düzeyde önemli yanlışlık veya usulsüzlük keşfeden denetçiler, bunun yatırımcıların ve hükümetin şirketin finansal raporlarına güvenmeyeceği bir durum yarattığını bilirler. Bir denetçinin olumsuz görüşü büyük bir kırmızı bayraktır. Olumsuz bir denetim raporu, genellikle finansal raporların büyük yanlışlıklar içerdiğini ve hile potansiyeline sahip olduğunu gösterir. Olumsuz görüşler, şirketin kayıtlarının GAAP'ye göre hazırlanmadığına dair yüksek bir uyarı gönderir. Finansal kuruluşlar ve yatırımcılar bu görüşü ciddiye alırlar ve şirketle her türlü iş yapmayı reddederler.

Denetçiler, kamuoyunu şirketlerin şeffaflığı, güvenilirliği ve hesap verebilirliği konusunda uyarmak için her türlü nitelikli raporu kullanır. Denetçi görüşleri, şirketlere finansal raporlama süreçlerini değiştirmeleri ve açık ve doğru olmaları için ESG ve siber güvenlik sağlık yönetişimi gibi uygulamaları dahil

etmeleri yönünde baskı yapar. Şirketler, yatırımcılar ve kamu, niteliksiz raporlara çok değer verir.

C. Bağımsız Denetim İlkeleri

Kamu sektörü denetim ortamı, hükümetlerin ve diğer kamu sektörü kurumlarının, vatandaşlara ve diğer yararlanıcılara hizmet sunumunda vergi ve diğer kaynaklardan gelen kaynakları kullanmaktan sorumlu olduğu bir ortamdır. Bu kurumlar, hem bu kaynakları sağlayanlara hem de vatandaşlar da dahil olmak üzere bu kaynaklar kullanılarak sağlanan hizmetlere bağımlı olanlara, çalışmalarının yönetimi ve yürütülmesinden ve kaynakların kullanımından sorumludur. Kamu sektörü denetimi, uygun bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunur ve kamu sektörü kurumlarının ve memurların işlevlerini etkin, verimli, etik ve ilgili yasa ve yönetmeliklere uygun olarak yerine getirmeleri beklentisini artırır. (Usul ve Diğerleri, 2002: 111-120)

Genel olarak kamu sektörü denetimi, bilgilerin veya mevcut koşulların belirli kriterleri karşılayıp karşılamadığını belirlemek için kanıtları objektif olarak elde eden ve değerlendiren sistematik bir süreç olarak tanımlanabilir. Kamu sektörü denetimi, yasa koyuculara, denetçilere, yetkililere ve genel kamuoyuna kamu politikalarının, programlarının veya diğer eylemlerin yönetimi ve uygulanması hakkında bilgi ve bağımsız ve nesnel değerlendirmeler sağladığı için kritik öneme sahiptir. Tüm kamu sektörü denetimleri, yürütülen denetimin türüne göre farklılık gösterebilecek hedefleri tanımlayarak başlar. Ancak, tüm kamu sektörü denetimleri iyi yönetişime şu yollarla katkıda bulunur: (Üstündağ, 2003:52)

- Hedef kullanıcılara devlet kurumlarıyla ilgili yeterli ve uygun kanıtlara dayalı bağımsız, tarafsız ve güvenilir bilgi, görüş ve görüş sağlamak;
- Hesap verebilirliği ve şeffaflığı artırmak, sürekli iyileştirmeyi teşvik etmek ve kamu fonlarının ve varlıklarının doğru kullanımına ve kamu yönetiminin etkinliğine ilişkin sürekli güven.
- Hükümetin genel izleme ve düzeltici işlevlerini yerine getiren anayasal düzen içinde bu organların ve kamu fonlarından finanse edilen

faaliyetlerin yönetiminden sorumlu olanların performansının iyileştirilmesi;

- İyileştirme için bilgi, kapsamlı analiz ve bilinçli tavsiyeler sağlayarak reform için teşvikler yaratmak.

Kamu kaynakları yönetiminin temelinde güven olması gerektiğinden, kamu yönetiminde kamu sektörü denetimi esastır. Kamu kaynaklarının amacına uygun olarak yönetilmesi sorumluluğu, devlet adına hareket eden kurum veya kişilere aittir. Kamu sektörü denetimi, kabul edilen standartlardan veya iyi yönetim ilkelerinden sapmalara ilişkin bilgi ve bağımsız ve nesnel değerlendirmeler sağlayarak hedef kullanıcıların güvenini oluşturur.

Denetçiler, bir denetimi başarılı bir şekilde yürütmek için gerekli bilgi, beceri ve deneyime toplu olarak sahip olmalıdır. Bu, belirli bir denetim türüyle ilgili anlayış ve pratik deneyim, geçerli standartlar ve mevzuat bilgisi, denetlenen kurumun faaliyetlerine ilişkin bir anlayış ve mesleki muhakeme ve ilgili deneyimi kullanma becerisini içerir. Tüm denetimlerde ortak olan, gerekli niteliklere sahip personelin işe alınması, personelin mesleki gelişimi ve eğitimi, denetimlerin yürütülmesine ilişkin kılavuzların ve diğer yazılı talimat ve talimatların hazırlanması ve denetimin yürütülmesi için yeterli kaynakların tahsis edilmesidir (Altaş, 2015:200). Denetçiler, sürekli mesleki gelişim yoluyla mesleki yeterliliklerini korumalıdır.

Uygun veya gerekli olduğu hallerde ve YDK'nın yetki ve mevzuatına uygun olarak denetçi, iç denetçilerin, diğer denetçilerin veya uzmanların çalışmalarından yararlanabilir. Denetçinin prosedürleri, başkalarının çalışmalarının kullanımı için yeterli bir temel sağlamalı ve her halükarda denetçi, diğer denetçilerin veya uzmanların yeterliliği, yapılan çalışmanın bağımsızlığı ve kalitesi hakkında kanıt elde etmelidir. Ancak, konu hakkında yapabileceği her türlü denetim bulgusu veya raporundan yalnızca YDK sorumludur; bu sorumluluk, diğer taraflarca gerçekleştirilen işi kullanmasıyla azalmaz. (Selimoğlu vd., 2012:63)

Bir iç denetimin amaçları, bir dış denetimin amaçlarından farklıdır. Bununla birlikte, hem iç hem de dış denetim, kamu kaynaklarının kullanımında şeffaflık ve hesap verebilirliğin yanı sıra kamu yönetiminin ekonomik, verimli ve etkili olmasına katkıda bulunarak iyi yönetimi destekler. Bu, eşgüdüm, işbirliği ve iş

tekrarının ortadan kaldırılmasını sağlar (Tağtekin, Yaslıdağ, 2020:292). Bazı YDK'lar, eyalet, il, bölge, ilçe veya yerel düzeydeki diğer denetçilerin veya denetimin amacı ile ilgili denetim çalışmalarını tamamlamış olan danışmanlık ve denetim muhasebe firmalarının çalışmalarını kullanır. Bu tür çalışmaların kamu sektörü denetim standartlarına uygun olarak yürütülmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Denetimlerin gerçekleştirilmesi, YDK bünyesinde bulunmayan belirli teknikler, teknikler veya beceriler hakkında bilgi gerektirebilir. Bu gibi durumlarda, uzmanlar bilgi sağlamak veya belirli görevleri veya diğer amaçları gerçekleştirmek için kullanılabilir.

D. Hilelerin Ortaya Çıkarılmasında Bağımsız Denetimin Rolü ve Sorumluluğu

Hile tespiti alanı, yatırımcı açısından özellikle önemlidir. Genel olarak, tüm yatırımcılar yatırımlarını korumak isterler ve şirket varlıklarının doğru bir şekilde belirtildiği ve korunduğuna dair güvence almak isterler (Doğrusöz vd.,2011:498). Denetçilerin, suistimalin tespit edilebilmesi ve ifşa edilebilmesi için gereken özen ve özenin gündemlerinde ön planda olmasını sağlayarak sorumluluklarını yerine getirirken daha da dikkatli olmaları da önemlidir. Bu, denetçilerin mesleki itibarlarını ve dürüstlüklerini koruyup muhafaza etmeleri ve yasal maliyetlerden kaçınmaları için kritik derecede önemlidir (Akçay, Uysal, 2019:1).

Hile, önleme sorumluluğu normal olarak verilen bir görev olmadığından, sahtekârlık kaçınılmaz olarak kabul edildiğinden, bilinen vakalar cezasız kaldığından ve hastalık yayıldığından ortaya çıkabilir; çünkü güvenliğin çok pahalı olduğu veya sadakat bonoları tarafından kapsandığı düşünülüyor. Önlenmesi ciddiye alınmadığında ve sahtekârlık kaçınılması mümkün olmayan bir şey olarak kabul edildiğinde de devam edebilir. Hile, aşağıdaki koşullardan bir veya daha fazlasının mevcut olması durumunda ortaya çıkar: (Erkan, Arıcı, 2011:41)

- Varlıkların kötüye kullanılması,
- Varlıkların olduğundan fazla gösterilmesi veya daha uygun finansal durum ve/veya faaliyet sonucu sunmak için yükümlülüklerin olduğundan az gösterilmesi,

- Şubeler veya şubelerle yapılan işlemler yoluyla varlıkların çalınması. Ana şirketin bağlı ortaklıkları ve
- Önemli bilgilerin açıklanmaması.

Ayrıca, denetçinin rolü başlangıçtan itibaren iyi tanımlanmamıştır. Ondokuzuncu yüzyılda denetçiler, bir denetim amacı olarak hile tespiti iddiasında bulundular. Porter (1997), gerçekleşmiş ve finansal tabloların içeriğinin uygunluğunu etkileyen tüm dürüst olmayan davranışları hissedarlara raporlamanın denetçinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bilgili yargıç ayrıca denetçinin bir sigortacı veya garantör olmadığı ve koşullar altında denetimi makul beceri ve özenle yürütmesi beklendiği için denetçiden şirket içinde işlenen tüm suistimalleri ortaya çıkarmasının beklenemeyeceğini savundu (Kavut, Güngör, 2018:60). 1930'larda Vanasco (1998) tarafından belirtildiği gibi, genel olarak temel denetim amacının hesapların doğrulanması olduğu kabul edildi. Yönetim, kuruluşlarında sahtekarlığı önlemek için uygun iç kontrol sistemlerini uygulama sorumluluğuna sahip olduğundan, meslek, hile tespitinin yönetimin sorumluluğu olduğu fikrini benimsemiştir. Bu, denetçinin tüm işlemleri incelemesini neredeyse imkansız hale getiren şirket işlemlerinin boyutundaki ve hacmindeki artışın bir sonucuydu. Denetçiler, finansal tabloların içeriğine ilişkin yalnızca makul güvence sunan örnekleme ve test prosedürlerini kullandılar. Ayrıca denetçiler, kayıt dışı işlemler, hırsızlık ve diğer usulsüzlükleri içeren hileyi ortaya çıkaramadılar (Ayık, 2009:41).

Hile, iş dünyasında yaygın bir yaşam gerçeğidir. Denetçinin hile tanımı şu şekilde olabilir: Bir kişi veya kişilerin finansal kazanç sağlamak amacıyla kasıtlı olarak yanıltmaya yönelik eylemleri. Hile, bir işletmenin varlıklarını kötüye kullanmak, bir organizasyonun görünen finansal performansını veya gücünü bozmak veya başka bir şekilde haksız bir avantaj elde etmek amacıyla bir veya daha fazla kişinin aldatma veya yanıltma amaçlı kasıtlı adımlarıdır. Güvenlik düzenlemelerini ihlal ederek hileyin gerçekleştirildiği durumlarda, kuruluşlar hile komisyonunu kabul etmekte isteksizdir. Denetçiler, müşterilerinin işlerine ilişkin gizliliği korumaya karardır (Akçay, Uysal, 2019:14).

Yukarıdaki tartışma ışığında hile, kasıtlı aldatma, hile veya hırsızlık olarak tanımlanabilir ve yatırımcılar, alacaklılar, müşteriler veya devlet kurumları gibi

kullanıcılara karşı işlenebilir. 82 Sayılı Denetim Standartları (SAS) Hakkında Açıklama, hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılması olarak iki kategoride hile tanımlamıştır (Erkan, Arıcı, 2011:4). Hileli finansal raporlama (yönetim sahtekarlığı), yönetimin finansal tabloları güzelleştirmek için varlıkları ve gelirleri olduğundan fazla veya gider ve borçları olduğundan az göstererek raporlanan karları veya diğer varlıkları şişirmeye çalıştığı durumdur. Varlıkların kötüye kullanılması (çalışan hileyi), çalışanların işverenlerinden para veya diğer mülkleri çalmasıdır. Çeşitli hile planları zimmete para geçirme, şirket mülkünün çalınması ve komisyonları içerebilir.

1. Bağımsız Denetimde Mesleki Şüphencilik

Mesleki standartlar açısından, uygun şekilde yüksek kaliteli denetimler (IAASB 2018:3) üretmek ve bu itibarla, denetlenen finansal tablolarda kullanıcıların güven derecesini artırmak için denetim sözleşmesi boyunca denetçi şüphenciliği gereklidir. Bu güven, finansal karar almanın doğasında var olan riskleri azaltarak sermaye piyasalarının düzgün işleyişine yardımcı olur (Erdoğan, Bulut, 2019:27). Şüphencilik, "sorgulayan veya düşünen" anlamına gelen Yunanca "skeptikos" kelimesinden gelir. Şüphenci olmak genellikle sorgulama, dikkatli gözlem, derinlemesine düşünme ve inancın askıya alınması ile ilişkilidir. 'Profesyonel' şüphencilik, bu nitelikleri, durum tespiti ve bir bakım standardı gerektiren profesyonel bir ortamda birleştirir (Yılmaz, 2018:1). Uluslararası denetim standartları, mesleki şüphenciliği "sorgulayan bir zihin, hata veya hileden kaynaklanan olası yanlış beyanları gösterebilecek koşullara karşı tetikte olma ve denetim kanıtlarının eleştirel bir değerlendirmesini içeren bir tutum" olarak tanımlar. Bu standartlar daha da ileri gitmekte ve şüphencilüğün aşağıdakileri azalttığını ileri sürmektedir: ... olağandışı durumları gözden kaçırma, denetim gözlemlerinden sonuçlar çıkarırken aşırı genelleme yapma ve denetim prosedürlerinin niteliğini, zamanlamasını ve kapsamını belirlerken ve sonuçlarını değerlendirirken uygunsuz varsayımlar kullanma risklerini.

Bu nedenle, mesleki şüphencilik, denetçileri olası hataları ve usulsüzlükleri tanımaya ve varsa yanlışlıkları araştırmaya iten güç olarak görülebilir, dolayısıyla şüphencilik ile denetim kalitesi arasındaki bağlantı budur. Denetçilerin mesleki şüphenciliklerini sürdürmek zorunda oldukları bunu, bir denetçinin, kanıtlar bir

alternatif için yeterli destek veya diğerine göre açıklama sağlayana kadar sonuç çıkarmayı erteleme eğilimi olarak açıklanır. Denetçi, müşteri lehindeki önyargı nedeniyle mesleki şüpheciliğini sürdürmezse veya müşteriden bağımsız değilse, görüş oluşturmak için yeterli (nicelik) veya uygun (kalite) işitsel kanıt aramama riski vardır. Bu sınırlama, muhasebe, hile veya finansal raporlama konularında makul olmayan sonuçlara varılmasına neden olabilir. Bu nedenle, mesleki şüpheciliğin uygun şekilde uygulanması, denetçilerin kanıtların güvenilirliğini sorgulamasını, hile ve yönetimin yanlılığı göstergelerine karşı tetikte kalmasını ve kanıtları eleştirel bir şekilde değerlendirmesini gerektirir (Yılmaz, 2018:2). Hurt et al. (2013:46), şüphecilik eksikliğini ya aşağıdakilerin sonucu olabileceğini öne sürerek Nelson (2009) tarafından benimsenen çerçeveyi genişletir:

- Şüpheli yargı eksikliği de dahil olmak üzere problem tanımadaki bir başarısızlık veya
- Harekete geçme başarısızlığı. Şüpheli eylem eksikliği anlamına gelen tanınan bir sorun üzerinde.

Literatür ve mesleki standartlar, denetçi şüpheciliğinin ve denetçinin müşteriden bağımsızlığının, her ikisi de yüksek kaliteli bir denetim sonucunun üretilmesi için gerekli olan, birbiriyle ilişkili ancak farklı nitelikler olduğunu göstermektedir. Ayrıca, profesyonel standartların "akılda bağımsızlık" ve "görünüşte bağımsızlık" olarak adlandırdıkları şeyler arasında bir ayrım yapılmıştır. IFAC Profesyonel Muhasebeciler için Etik Kuralları, denetim bağlamında bağımsızlığın aşağıdakilerin her ikisini de içerdiğini açıklar: ... [S] mesleki muhakemeyi tehlikeye atan etkilerden etkilenmeden bir sonucun ifade edilmesine izin veren ve böylece bir bireyin, dürüstlikle hareket edin ve tarafsızlık ve mesleki şüphecilik [aynen] [bağımsızlığı göz önünde bulundurarak] kullanın ... [aynı zamanda] makul ve bilgili bir üçüncü tarafın her şeyi tartarak sonuca varabileceği kadar önemli olan gerçeklerden ve koşullardan kaçınma Bir firmanın veya denetim ekibi üyesinin dürüstlüğünün, tarafsızlığının veya mesleki şüpheciliğinin [görünüşte bağımsızlık] tehlikeye düştüğüne dair belirli gerçekler ve koşullar (Toptan, Aygün, 2022:775).

Bu açıklamalar, bağımsız ve şüpheli olmanın yanı sıra dış taraflara öyle görünme gerçeğinin, hem denetim kalitesini korumak hem de denetlenen finansal bilgilerin kullanıcılarına gerekli rahatlık derecesini sağlamak için önemli olduğunu teyit etmektedir. Bu iki denetçi “bağımsızlığı” kavramı, IFAC Muhasebe Meslek Mensupları için Etik Kuralları ve IFAC denetim standartlarında her zaman birlikte sunulur (IESBA 2018; IFAC ISA 200, 2009). Farklı anlamlara sahip olmasına rağmen, iki kavram yakından ilişkilidir ve MAFR profesyonel tartışmasında ve uygulamada birlikte kullanılmaktadır (Meryem, 2023:14). Bağımsızlıktan yoksun bir denetçi, muhtemelen mesleki şüphelilikten yoksun olacaktır. Bu nedenle, araştırma hedefleri (aşağıya bakınız) her bir kavramı ayrı ayrı ele almamaktadır.

2. Sarbanes-Oxley (SOX) Yasası

30 Temmuz 2002'de Kongre, esas olarak Enron, Ahold ve WorldCom'un yüksek profilli kurumsal muhasebe skandallarına bir tepki olarak Sarbanes-Oxley Yasasını kabul etti. Birincil amacı, ABD borsasında işlem gören firmaların yönetim ve finansal tablo bilgilerinin kalitesini düzeltmek ve geliştirmektir. Bu örtük amaç, niteliksiz finansal tabloların denetimlerin birincil çıktısı olduğu ve artan yükümlülük riskinin ideal olarak yöneticilerin daha dikkatli olmasına yol açması gerektiği gerçeğinden türetilmiştir (Akküçük, 2009:7). Bölüm 302 ve 404, tüm SOX hükümlerinin en çok dikkatini çekmiştir. Bölüm 302, finansal raporlara ilişkin kurumsal sorumlulukla ilgilidir. Uygulamada bu, bir kamu firmasının hem CEO'su hem de CFO'sunun finansal raporun içeriğinden sorumlu olması ve bunu imzalaması gerektiği anlamına gelir. Bölüm 404, yönetim tarafından iç kontrollerin değerlendirilmesi ile ilgilidir. Yönetim, iç kontrollerin oluşturulması ve sürdürülmesi için sorumluluk almakla yükümlüdür ve iç kontrol yapısının etkinliğini ve finansal raporlama prosedürlerini değerlendirmelidir. Bölüm 404 ayrıca denetçiyi, yönetim tarafından ileri sürülen iddiaların adil olup olmadığını değerlendirmekle yükümlü kılar (Demircan, 2007:41).

Muhasebe kalitesi birçok araştırma makalesinin atıfta bulunduğu bir kavram olmasına rağmen, muhasebe kalitesinin tam olarak neleri kapsadığı konusunda tek tip bir tanım yoktur. Muhasebe kalitesi, muhasebe ölçütlerinin bir firmanın ekonomik durumunu ve performansını yansıtmaya yeteneği olarak

tanımlanmaktadır. Bu tanım ile odak, öncelikle sağlanan bilgilerin uygunluğu üzerindedir. Muhasebe kalitesinin diğer tanımları daha çok finansal bilgilerin güvenilirliğine odaklanır; bu tanıma göre, yüksek kaliteli muhasebe bilgisi, yatırımcıları ve diğer paydaşları, yönetimin fırsatçı davranışlarına karşı koruyarak fayda sağlamalıdır (Akalan, 2021:7). Farklı muhasebe kalitesi tanımları arasındaki bu ikilik, finansal bilgilerin raporlanmasında var olan doğal sorunlardan birini, yani uygunluk ve güvenilirlik arasındaki dengeyi ortaya koymaktadır. Bu ödünleşim, muhasebe kalitesinin ölçülmesi söz konusu olduğunda da mevcuttur, çünkü bazı önlemler daha çok ilgililiğe odaklanırken, diğerleri daha çok güvenilirliğe odaklanır. Bu kavramlar kulağa çelişkili gelse de, bu otomatik olarak alaka düzeyindeki bir artışın güvenilirlikteki artışla çakışmayacağı anlamına gelmez. Yukarıda verilen tanım, muhasebe kalitesinin bir firmanın hem ekonomik konumu hem de performansı için geçerli olduğunu belirtir. Böylece muhasebe kalitesi hem bilançoyu hem de gelir tablosunu etkiler. Dolayısıyla, bilanço bilgilerinin uygunluğundaki bir artışın, gelir tablosu bilgilerinin güvenilirliğindeki bir artışla birlikte gelmesi pekâlâ mümkün olabilir. Bu nedenle, hem uygunlukta hem de güvenilirlikte bir artış mümkündür, böylece bu belgede birden fazla önlemin dahil edilmesi için bir temel sağlanır.

Muhasebe kalitesi doğrudan finansal tabloların dışında gözlemlenebilecek bir şey olmadığı için vekillerin geliştirilmesi gerekecektir. Önceki araştırmalar, en çok uygulanan ölçümler kazanç yönetimi, ihtiyatlılık ve değer uygunluğu olmak üzere birkaç farklı muhasebe kalitesi ölçütü tanımlamıştır. Değer ilişkisinin tam olarak neyi içerdiğine dair çeşitli yorumlar vardır, ancak tüm yorumlar muhasebe bilgileri ile borsa değerleri arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Değer ilişkisi, finansal tablo bilgilerinin hisse fiyatlarını etkileyen bilgileri yakalama veya özetleme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Değer ilişkisini ölçmenin ciddi bir sorunu, bu metriğin piyasa bilgisine dayanmasıdır. Dolayısıyla, piyasa oldukça verimsizse, bir değer alaka değerlendirmesi, durum böyle olmasa da muhasebe kalitesinin düşük olduğu sonucuna yol açabilir (Erzi, 2010:41). Bu nedenle, bu önlemin değerli olması için örtük bir varsayım, piyasaların bir dereceye kadar etkin olduğudur. Belirli bir kalite ölçütünün eksiklikleri ile başa çıkmanın bir yolu, muhasebe kalitesi için birden çok ölçü kullanmaktır.

Muhasebe kalitesine ilişkin muhtemelen en sık uygulanan ölçüt, finansal tablolarda mevcut olan kazanç yönetiminin derecesini ölçmektir. Kazanç yönetimi, muhasebe kalitesinin olumsuz bir şeklidir ve yönetimin, bazı paydaşları yanlış yönlendirmek veya sözleşme sonuçlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek için finansal raporlamada yargı kullanma yeteneği olarak özetlenebilir (Ercinler, 2016:4). Yöneticiler finansal tablolarda belirli bir muhasebe seçimine yönelik kişisel niyetlerini açıklamadıklarından, kazanç yönetimi de bu finansal tabloların dışında doğrudan gözlemlenemez. Bu nedenle vekiller geliştirilmelidir.

Sıklıkla uygulanan muhasebe kalitesine ilişkin üçüncü bir metrik, kazançların zamanlılığı ve özellikle kazançların asimetrik zamanlılığı ile ilgilidir. Asimetrik zamanlılık (koşullu ihtiyatlılık olarak da adlandırılır), yöneticiler ve denetçiler için finansal tablolarda iyi haberleri tanımak için kötü haberlerden daha yüksek derecede kesinlik talep etme eğilimi olarak tanımlanabilir. Bu nedenle muhafazakarlık, aslında U.S. GAAP'de açıklanan sağduyu ilkesinin pratik uygulamasıdır. Normal muhafazakarlık ile koşullu muhafazakarlık arasında ayırım yapmak önemlidir. Muhafazakarlık, genel olarak yöneticilerin belirli olayları bildirirken daha ihtiyatlı olma eğilimi olarak açıklanabilirken, koşullu muhafazakarlık, yöneticilerin 'iyi haberleri' bildirme konusundaki artan ihtiyatlılığını ölçer. Bu araştırmada ihtiyatlılık ve şartlı ihtiyatlılık terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır, ancak gerekli durumlarda ayrı bir açıklama yapılmıştır. Muhafazakarlığın daha kaliteli kazançlar sağladığı şeklinde yorumlanmasının nedeni, firmaların finansal tablo kullanıcılarına fayda sağlamasıdır. Kullanıcıların muhafazakarlıktan neden yararlanabileceklerine dair birkaç açıklama sunulmuştur. Her şeyden önce ihtiyatlılık, firmayla ilgili tarafların karşılaştığı bilgi asimetrisinden kaynaklanan ahlaki tehlike sorununun ele alınmasında yardımcı olabilir. Ayrıca dava maliyetlerini azaltabilir, vergi giderlerini geciktirebilir ve düzenleyici maliyetlerini azaltarak standart belirleyicilere fayda sağlayabilir (Bilen, Yılmaz, 2014:57).

Muhasebe kalitesi için farklı ölçülere ilişkin taslak, bu ölçülerin muhasebe kalitesinin farklı yönlerini kapsadığını ortaya koymaktadır. Değer uygunluğu ölçüsü elbette daha çok finansal tablo bilgilerinin uygunluğu ile ilgiliyken, ihtiyatlılık ölçüsü daha çok bu bilgilerin güvenilirliği ile ilgilidir. Kazançların yönetimi, finansal tablo bilgilerinin hem uygunluğu hem de güvenilirliği üzerinde

bir etkiye sahip olabilir. Bu ölçütlerin muhasebe kalitesinin farklı yönlerine odaklanmasına rağmen, uygunluk ve güvenilirlik, muhasebe kalitesinin her iki yönü olduğundan ve yukarıda ana hatlarıyla belirtildiği gibi birbirini dışlamadığından, hepsi analizimize dahil edilmiştir.

3. SAS No.99 Malî Tablo Denetiminde Hilenin Değerlendirilmesi Standardı

Bir Finansal Tablo Denetiminde Hileyin Değerlendirilmesi, genellikle SAS 99 olarak kısaltılır, Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü'nün (AICPA) Denetim Standartları Kurulu tarafından Ekim 2002'de yayınlanan bir denetim beyanıdır. SAS 82'nin yerini alan SAS 99, kısmen Enron, WorldCom, Adelphia ve Tyco'daki çağdaş muhasebe skandallarına yanıt olarak yayınlandı. Standart, Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu da dahil olmak üzere çeşitli katkıda bulunanların tavsiyelerini içermektedir. SAS 99, 15 Aralık 2002 tarihinde veya sonrasında başlayan dönemler için finansal tabloların denetimleri için yürürlüğe girmiştir. SAS 99, aşağıdaki on prosedürü içerir: (Çalıyurt, 2007:202)

- Hileyin tanımı ve özellikleri
- Mesleki şüphecilik
- Kilit görevli kişiler arasında tartışma
- Bilgi toplama
- Risk Tanımlama.
- Risk Değerlendirmesi
- Değerlendirme sonuçlarına verilen yanıtlar.
- Denetim kanıtının değerlendirilmesi
- Olası hilenin bildirilmesi
- Denetçinin hileyle ilgili değerlendirmesinin belgelenmesi .

Denetçiler iki tür yanlış beyanı dikkate almalıdır. İlki, muhasebe kayıtlarının manipüle edilmesi, tahrif edilmesi veya değiştirilmesi yoluyla gerçekleştirilebilecek hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlışlıklar; yanlış beyan veya önemli bilgilerin kasıtlı olarak ihmal edilmesi ve muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanması yoluyla. Denetçilerin dikkate alması

gereken ikinci tür yanlışlık, varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklanan ve finansal tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartlarına göre sunulmamasına neden olan yanlışlıklardır (Çalıyurt, 2007:202). Gerekli mesleki özen, denetçilerin mesleki şüphecilik sergilemelerini gerektirir. finansal tablo denetimi yaparken denetçiler sorgulayıcı bir zihne sahip olmalı ve denetim kanıtlarını değerlendirirken eleştirel olmalıdır. Hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riskine karşılık olarak mesleki şüpheciliğin uygulanmasına örnekler, belirli finansal tablo hesap bakiyelerini, işlem sınıflarını ve ilgili iddiaları desteklemek için daha güvenilir kanıtlar elde etmek için ek veya farklı denetim prosedürleri tasarlamak ve ek bilgi elde etmektir. (Bayraklı, Erkan ve Elitaş, 2012: 20)

Önemli yanlış bildirim risklerine ilişkin kilit görevli kişiler arasında yapılan tartışma önemlidir ve denetim boyunca devam etmelidir. Tartışma, denetim ekibi üyeleri arasında, işletmenin finansal tablolarının hile kaynaklı önemli yanlış bildirimlere yatkınlığı hakkında fikir alışverişini içermelidir. Tartışma, sorgulayıcı bir zihni sürdürme ve denetim kanıtlarını toplarken ve değerlendirirken mesleki şüphecilik kullanma gereğini vurgulamalıdır.

Denetçiler, hiletan kaynaklanan önemli yanlış bildirim riskini belirlemek için gereken bilgileri toplamalıdır. İlk adım, yönetimin ve işletme içindeki diğer kişilerin hile riskleri hakkında bilgilendirilmesidir. Yönetimin sorguları, herhangi bir hile hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını, kurumdaki hile riskleri hakkındaki anlayışlarını, kurumun sahip olduğu programları ve kontrolleri, yönetimin denetim komitesine rapor verip vermediğini vb. içermelidir. Yönetimin yanı sıra denetçiler, denetim komitesini, iç denetim personelini ve kurum içinde farklı yetki seviyelerine sahip çalışanları da sorgulamalıdır. Bilgi toplama ikinci aşama denetim planlanmasında gerçekleştirilen analitik prosedürler sonuçlarını göz önüne almaktadır. Bu analitik prosedürün sonucu, olağandışı işlem veya olayların varlığını ve hilenin varlığına işaret edebilecek tutarlar, oranlar ve eğilimleri tanımlar (Bozkurt, 2009: 60). Bilgi toplamadaki üçüncü adım, hile yapmak için teşvikleri/baskıları, hileyi gerçekleştirme fırsatlarını veya hileli bir eylemi haklı çıkarmak için tutumları/rasyonelleştirmeyi içeren hile risk faktörlerini dikkate almaktır. Son olarak, ara dönem finansal tabloların gözden

geçirilmesi gibi risklerin belirlenmesinde yardımcı olabilecek birçok başka bilgi kaynağı vardır.

Denetçiler, hile nedeniyle önemli yanlış bildirimlerle sonuçlanabilecek riskleri belirlemelidir. Önceki adımlarda toplanan bilgiler, hile nedeniyle önemli bir yanlış bildirimle sonuçlanabilecek riskleri belirlemek için kullanılmalıdır. Başta baskı, fırsat ve rasyonalizasyon olmak üzere risk faktörlerinin mevcut olması durumunda denetçiler özel dikkat göstermelidir. Risklerin belirlenmesi profesyonel muhakeme gerektirir. Denetçiler, riskleri belirlerken, riskin hileli finansal raporlamayı veya varlıkların kötüye kullanımını içerip içermediğini, riskin finansal tablolarda olası önemli bir yanlış bildirimle sonuçlanıp sonuçlanmayacağını ve bunun yanlış bildirimle sonuçlanma olasılığını ve son olarak, potansiyel riskin riskin olup olmadığını dikkate almalıdır. finansal tablolarda yaygın veya belirli hesaplarla ilgili. Hileli finansal raporlamadan kaynaklanan birçok önemli yanlış bildirim, gelirin fazla veya eksik gösterilmesinden kaynaklandığından, denetçiler uygunsuz gelir muhasebesini bir hile riski olarak değerlendirmelidir. (Çalıyurt, 2007:202)

Denetçiler, kurumun programlarının ve riskleri ele alan kontrollerinin bir değerlendirmesini dikkate aldıktan sonra tanımlanan riskleri değerlendirmelidir. SAS 55'e göre denetçiler, bir denetimi planlamak için iç kontrolün beş bileşenini anlamalıdır. İç kontrol anlayışının bir parçası olarak denetçiler, programların ve kontrolün uygun şekilde tasarlanıp tasarlanmadığını ve faaliyete geçirilip geçirilmediğini değerlendirmelidir.

Hile kaynaklı “önemli yanlışlık” riskinin değerlendirilmesi, personelin atanmasını ve denetimin kapsamını ve yönetim tarafından benimsenen muhasebe ilkeleri ve politikalarına ilişkin kaygının derecesini etkilemelidir. Risk değerlendirmesi, denetimin yürütülmesinde kullanılacak denetim prosedürlerinin tahmin edilmesi için de kullanılmalıdır. Daha güvenilir kanıtlar elde etmek veya ek doğrulayıcı bilgiler elde etmek için uygulanan denetim prosedürlerinin niteliğinin değiştirilmesi gerekebilir. Maddi doğrulama testlerinin zamanlaması ve uygulanan prosedürlerin kapsamı da hiletan kaynaklanan değerlendirilen önemli yanlışlık riskini yansıtacak şekilde değiştirilmelidir (Güredin, 2010: 134-135). Uygulanan prosedürlerin kapsamı, risk değerlendirmesini yansıtmalıdır.

Yönetim, hile yapmak için benzersiz bir konumda olduğundan, denetçi edelil için yevmiye kayıtlarını ve diğer düzeltmeleri incelemeli, önyargılar için muhasebe tahminlerini gözden geçirmeli ve hile nedeniyle önemli yanlış bildirim yol açabilecek önemli olağandışı işlemler için iş mantığını değerlendirmelidir. Her şeyden önce, denetçiler, denetim boyunca hile kaynaklı önemli yanlışlık riskini değerlendirmelidir. Risklerin değerlendirilmesine ilişkin bir yargıyı değiştiren veya destekleyen saha çalışması sırasında tanımlanabilecek koşullara ilişkin örnekler Ek E'de verilmiştir. İkinci olarak denetçi, maddilik testleri olarak uygulanan analitik prosedürlerin mi yoksa denetimin genel gözden geçirme aşamasında mı? Hile nedeniyle önceden tanınmayan önemli bir yanlışlık riski. Üçüncüsü, denetçi, denetim prosedürlerinin ve diğer gözlemlerin birikmiş sonuçlarının denetimde daha önce yapılan hile kaynaklı “önemli yanlışlık” risklerinin değerlendirmesini etkileyip etkilemediğini görmek için saha çalışmasının tamamlanması sırasında veya buna yakın bir zamanda hile kaynaklı önemli yanlış bildirim risklerini değerlendirmelidir. . Konu üst düzey yönetimi ilgilendiriyorsa denetçi, değerlendirilen riski ve bunun bakiye veya işlem testlerinin niteliği, zamanlaması ve kapsamı üzerindeki etkisini ve kontrollerin etkinliğinin değerlendirilmesini yeniden değerlendirmelidir (Şengür, 2010: 37). Öte yandan denetçi, yanlışlığın hilenin sonucu olduğuna veya olabileceğine inanıyorsa, ancak etkinin önemli olup olmadığını değerlendirmek için yeterli kanıt yoksa, denetçi ek kanıt dayalı hususları elde etmeye çalışmalı, diğer yönler için çıkarımları değerlendirmelidir.

Denetçiler, konu önemsiz olsa bile, olası bir hileyi uygun yönetim düzeyine iletmelidir. Finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa neden olan, üst yönetimin dahil olduğu hile için denetçiler denetim komitesine rapor vermelidir. Denetçiler, sürekli kontrol etkileri olan hile kaynaklı bazı önemli yanlışlık risklerini tespit ederse, uygun yönetime rapor vermelidir. Genel olarak denetçinin olası bir yanlış dış taraflara açıklama sorumluluğu yoktur. Ancak, konunun belirli yasal ve düzenleyici gerekliliklerle ilgili olması durumunda, bir mahkeme celbine ve bir fon kuruluşuna veya diğer belirlenmiş kuruluşa yanıt olarak denetçi bunu yapabilir.

4. Bağımsız Denetim Standardı 240 (Finansal Tabloların Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları)

ISA 240 (Yeniden Taslak), hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde asıl sorumluluğun kimde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: 'Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesine ilişkin birincil sorumluluk, hem işletmenin üst yönetiminden hem de yönetimden sorumlu olanlara aittir.' ISA 240 (Yeniden taslağı hazırlanmıştır.) 4. paragraf 4. ISA 240 (Yeniden taslağı) ayrıca şunu belirtir: 'ISA'lara uygun olarak denetim yürüten bir denetçi, finansal tabloların bir bütün olarak, herhangi bir nedenden kaynaklansın, önemli yanlış bildirimler içermediğine dair makul güvence elde etmekten sorumludur. ISA 240 (Yeniden taslağı), paragraf 5. Dolayısıyla, hem işletmenin kendisi hem de denetçiler hile ve hatadan sorumludur. Hile ve hatadan yönetimin ve üst yönetimden sorumlu olanların birincil sorumluluğa sahip olduğu, denetçinin ise ikincil bir sorumluluğa sahip olduğu söylenebilir.

Revize edilmiş ISA: (Çalıyurt, 2007:202)

- Hileyi hatadan ayırır ve denetçiyle ilgili olan iki tür hileyi tanımlar, yani varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklanan yanlışlıklar ve hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlışlıklar; hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi için üst yönetimden sorumlu olanların ve işletme yönetiminin sorumluluklarını açıklar, hile bağlamında bir denetimin yapısal sınırlamalarını açıklar;
- Denetçinin, yönetimin ve üst yönetimden sorumlu olanların dürüstlüğü ve dürüstlüğüne ilişkin işletmeyle olan geçmiş deneyimine bakılmaksızın, hile kaynaklı önemli bir yanlışlığın mevcut olma olasılığını kabul eden bir mesleki şüphecilik tutumunu sürdürmesini şart koşar;
- Denetim ekibi üyelerinin, işletmenin finansal tablolarının hile kaynaklı önemli yanlış bildirimlere duyarlılığını tartışmasını ve sorumlu denetçinin, tartışmaya dahil olmayan denetim ekibi üyelerine hangi konuların iletileceğini düşünmesini gerektirir;

Denetçinin şunları yapmasını gerektirir: (Bulca, Yeşil, 2014:1)

- Hileden kaynaklanan “önemli yanlışlık” risklerini belirlemek için kullanılan bilgileri elde etmek için prosedürler uygular;
- Finansal tablo düzeyinde ve iddia düzeyinde hile kaynaklı “önemli yanlışlık” risklerini belirlemek ve değerlendirmek; ve hile nedeniyle önemli bir yanlışlığa neden olabilecek değerlendirilen riskler için, ilgili kontrol faaliyetleri de dahil olmak üzere işletmenin ilgili kontrollerinin tasarımını değerlendirmek ve bunların uygulanıp uygulanmadığını belirlemek;
- Finansal tablo düzeyinde hile kaynaklı önemli yanlış bildirim risklerini ele almak için genel yanıtları belirleyin ve personelin görevlendirilmesini ve denetimini dikkate alın; işletme tarafından kullanılan muhasebe politikalarını dikkate almalı ve uygulanacak denetim prosedürlerinin niteliği, zamanlaması ve kapsamının seçiminde öngörülemezlik unsurunu dahil etmelidir;
- Yönetimin kontrolleri geçersiz kılma riskine yanıt vermek için denetim prosedürlerini tasarlamak ve uygulamak;
- Hile nedeniyle değerlendirilen önemli yanlışlık risklerini ele almak için yanıtları belirlemek;
- Tespit edilen bir yanlış beyanın hile göstergesi olup olmadığını değerlendirmek;
- Hilela ilgili olarak yönetimden yazılı beyanlar almak; ve
- Yönetimle ve üst yönetimden sorumlu olanlarla iletişim kurmak;
- Düzenleyici ve icra makamları ile iletişim konusunda rehberlik sağlar;
- Denetçi, hile veya hile şüphesinden kaynaklanan bir yanlış bildirim sonucunda, denetçinin denetimi yürütmeye devam etme kabiliyetini sorgulayan istisnai durumlarla karşılaşırsa rehberlik sağlar; ve
- Dokümantasyon gerekliliklerini belirler.

ISA 240, denetçinin hile kaynaklı “önemli yanlışlık” risklerini belirlemede kullanılmak üzere bilgi elde etmek için risk değerlendirme prosedürleri uygulamasını gerektirir. ISA 240'ın 17 ila 24 arasındaki paragrafları, Risk

Değerlendirme Prosedürleri kutusunda özetlenen gerekli risk değerlendirme prosedürlerini özetlemektedir.

E. Finansal Tabloların Denetimi

Finansal tablo denetimi, bir işletmenin finansal tablolarının ve bu tablolara ilişkin açıklamaların bağımsız bir denetçi tarafından incelenmesidir. Bu inceleme sonucunda, denetçi tarafından finansal tabloların ve ilgili açıklamaların doğruluğunu onaylayan bir rapor hazırlanır. Denetçi raporu, hedeflenen alıcılara sunulurken finansal tablolarla birlikte verilir. Finansal tablo denetiminin amacı, bir işletmenin raporlanan finansal durumuna ve performansına güvenilirlik kazandırmaktır. Halka açık şirketlerin, Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'nun gereklilikleri doğrultusunda denetlenmiş yıllık raporlar sunmaları zorunludur. Aynı şekilde, borç verenler genellikle borç verdikleri işletmelerin finansal tablolarının denetimini istemektedir (Mengi ve Türkmen, 2013:33). Tedarikçiler de ticari kredi vermeye karar vermeden önce denetlenmiş finansal tablolar talep edebilir.

Denetim süreci, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları gibi iki temel muhasebe çerçevesinin karmaşıklığı ve büyük şirketler tarafından yapılan hileli raporlama işlerinin artması nedeniyle giderek daha yaygın hale gelmiştir (Bozkurt, 2009:102). Bir denetimin temel aşamaları şunlardır:

- **Planlama ve risk değerlendirmesi**

Bu aşamada, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörü ve iş ortamını anlamak için bir çalışma yapılır. Bu bilgiler, finansal tabloları etkileyebilecek riskleri değerlendirmek amacıyla kullanılır.

- **İç kontrol testleri**

Bu aşama, bir işletmenin iç kontrol grubunun etkinliğini değerlendirmeyi kapsar. Uygun yetkilendirme, varlıkların korunması ve görevlerin ayrılığı gibi konular üzerinde odaklanılır. İç kontrol testleri, bir dizi test üzerinden bir işletmenin kontrol etkinliğini belirlemek için yapılır. Eğer kontrol etkinliği yeterli ise, denetçiler ileri denetim prosedürlerini azaltabilir. Ancak kontroller etkisiz ise (yüksek yanlışlık riski varsa), denetçiler finansal tabloları incelemek için diğer

prosedürler kullanılmalıdır. Risk değerlendirme anketleri, iç kontrol testlerine yardımcı olmak için kullanılabilir.

- Maddi doğrulama prosedürleri
- Bu aşama, bir dizi prosedürü içerir. Bunlar arasında geçmiş, tahmin edilen ve sektör sonuçlarıyla oran karşılaştırması yapmak, banka mutabakatlarını gözden geçirmek, pazarlanabilir menkul kıymetleri onaylamak, alacak hesaplarını onaylamak, envanter sayımını gözlemlemek, sabit varlıkları gözlemlemek, ödenebilir hesapları onaylamak, tahakkuk eden giderleri incelemek, borç verenlerle teyit etmek, hasılat belgelerini incelemek ve masraf belgelerini incelemek yer alır (Mengi ve Türkmen, 2013:33).

Bu süreçte denetimcilerin amacı, işletmenin finansal tablolarının doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamaktır. Denetimlerin yaygınlaşmasının nedeni ise muhasebe çerçevelerinin karmaşıklığının artması ve hileli raporlama işlerinin ortaya çıkmasıdır. Denetim, finansal tabloların tüm inceleme türlerinin en pahalısıdır. En ucuz olanı bir derlemedir, ardından bir inceleme gelir. Maliyeti nedeniyle, birçok şirket bir inceleme veya derlemeye düşürmeye çalışır, ancak bu yalnızca rapor alıcıları tarafından kabul edilebilirse bir seçenektir. Halka açık kuruluşlar, yıllık denetime ek olarak üç aylık finansal tablolarını gözden geçirmelidir. Denetimler halka açık firmalar için daha pahalıdır, çünkü denetçiler Halka Açık Şirket Muhasebe Gözetim Kurulu'nun (PCAOB) daha katı denetim standartlarına uymak zorundadır ve bu nedenle artan maliyetlerini müşterilerine yansıtacaktır.

F. Finansal Tablolarda Hile Kavramı

Finansal raporlama, finansal tablo kullanıcılarının çoğu için ekonomik kararlar almak ve kendilerine emanet edilen kaynak gücünde kullanıcı yönetimi kaynakları üzerinde hesap verebilirliği göstermek için faydalıdır (Indonesian Institute of Accountants, 2009). Finansal raporlama mekanizmalarında, bir denetim, finansal tabloların önemli olan yanlış bildirimden (Yanlışlık) etkilenmediğine dair güvence sağlamak ve ayrıca varlık yönetim şirketinin hesap verebilirliği konusunda makul bir güvence sağlamak için tasarlanmıştır.

Taylor ve Glezen, finansal tablo sahtekarlığını kasıtlı veya ihmalkarlık sonucu gerçekleşen bir eylem ya da ihmal olarak tanımlamaktadır. Son yıllarda muhasebe skandallarının artmasıyla birlikte, birçok kişi yönetimin mali tablolarda hile yaptığı spekülasyonunu yapmaktadır (Skousen ve diğerleri, 2009: 55). Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 2002 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde finansal tablo sahtekarlığı nedeniyle kaybedilen gelirin %6'sına denk gelen yaklaşık 600 milyar dolarlık bir zarar yaşanmıştır. Bu sunum kaybı oranı, 1996'dan bu yana çok fazla değişmemiştir. Araştırmada hile vakalarının türleri incelendiğinde, en yaygın olanının varlık suistimali (%85), ardından yolsuzluk (%13) ve daha az miktarda finansal tablo sahtekarlığı (%5) olduğu belirlenmiştir. Ancak, hileli finansal tabloların medyan kaybının yaklaşık 4,25 milyon dolar olduğu görülmüştür (Mengi ve Türkmen, 2013: 33). Bu veriler, finansal tablo sahtekarlığının ciddiyetini vurgulamaktadır. Yönetimlerin finansal tablolarda dürüst ve doğru bilgiler sunması büyük önem taşımaktadır. Finansal tablo sahtekarlığı, hem şirketlere hem de yatırımcılara büyük zararlar verebilir ve finansal sistemin güvenilirliğini sarsabilir. Bu nedenle, etkili denetim mekanizmaları ve sıkı muhasebe standartları, finansal tablo sahtekarlığını önlemek için hayati öneme sahiptir.

Adenji'ye (2004:354) ve ICAN'a (2006:206) göre hile, finansal raporlamada hata üreten yönetim, çalışanlar veya üçüncü kişiler arasında bir veya daha fazla kişi tarafından kasıtlı bir eylemdir. Hile aynı zamanda şirket veya kuruluşa zimmete para geçirme, hırsızlık veya herhangi bir çalma girişimi veya bir kuruluşun varlıklarının (varlığının) yasadışı olarak elde edilmesi, kötüye kullanılması veya zarar verilmesi de dahil olmak üzere finansal zararı manipüle etmek amacıyla bir gerçeğin yanlış beyan edilmesi, saklanması veya ihmal edilmesi olarak da görülebilir. suistimal). Hile, son birkaç yılda hızla büyümüşür ve kişisel yaşamındaki finansal baskılara karşı bir sahtekarlığın yanı sıra kendi kalbindeki bir artış nedeniyle şirket için profesyonel bir şekilde trend olmuştur.

Hile eylemleri, doğrudan finansal kayıpların ötesinde birçok zarara yol açabilir. Bu zararlar, olumsuz dış iş ilişkilerini, çalışanların moralini, itibarı ve marka değerini içerebilir (Akçay, Uysal, 2019: 1). Suistimal vakalarının artmasıyla birlikte, organizasyonların suistimalle mücadele için yaptığı çalışmalar

genellikle yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, kuruluşların daha fazla ve farklı önlemler almasının nedenlerinden biri "kırmızı bayraklar" yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, hile eylemlerinin belirtilerini içeren bir liste kullanmayı içerir. Kırmızı bayraklar herhangi bir hile eylemini kesin olarak öngöremez, ancak onunla ilişkilendirilen durumları belirtir. Bu sayede denetçileri hile eylemi olasılığı konusunda uyarır. Ancak kırmızı bayraklara yönelik bazı eleştiriler vardır. İlk olarak, aldatma eylemiyle ilişkilendirilen kırmızı bayraklar kesin olarak ortaya çıkaramayabilir veya gerçek bir ilişki gösteremeyebilir. İkinci olarak, kırmızı bayraklara odaklanmak diğer potansiyel hile sebeplerini tanımlamayı engelleyebilir - yani hile eyleminin gerçekleşmesinin başka bir nedeni olabilir. Bu nedenle, kırmızı bayraklar yaklaşımı yararlı bir araç olsa da tek başına yeterli değildir (Dönmez, Çavusoglu, 2015: 33). Organizasyonlar, etkin iç denetim ve dış denetim süreçleriyle desteklenen kapsamlı bir hile önleme stratejisi benimsemelidir. Bu strateji, hem belirlenen kırmızı bayraklara dikkat etmeyi hem de daha geniş bir perspektifle potansiyel hile göstergelerini tanımlamayı içermelidir.

Sorunlar genellikle yukarıdaki durumlardan bazılarında kaynaklanır ve bir denetçinin performansı için büyük bir soru olarak ortaya çıkar: Yukarıdaki örnek gibi bazı durumlarda dış denetçiler neden finansal raporlama sahtekarlığını tespit edemedi? Bu şirketlerin finansal tablolarının denetiminde görev yapan bir denetçi, usulen uygun iç kontrol ve denetim görevlerini yürütmelidir (İç Kalite Kontrol) kararında önemli bir yanlışlığın oluşmasını önlemek için hilenin tespiti de dahil olmak üzere hiçbir zarar vakaları İşte buradasınız. Cressey teorisine göre (Dönmez, Çavusoglu, 2015:32), hile eylemlerinde her zaman mevcut olan üç koşul vardır ki bu baskı, fırsat ve rasyonalizasyon hile üçgeni olarak adlandırılır. Üçüncü koşul, çeşitli durumlarda hilenin ortaya çıkması için bir risk faktörüdür.

G. Hileli Finansal Raporlama

Hile, Tablo 3'te gösterildiği gibi yetkililere ve ayrıca yatırımcılara sunulan yanlış ve yanıltıcı beyanlar ve/veya bilgileri içeren hileli finansal raporlama (FFR) olarak tanımlanabilir. Örneğin, Menkul Kıymetler Komisyonu Yasası'nın (SCA) 32B Bölümü, Şirket, direktörleri ve profesyonel danışmanları da dahil olmak üzere Komisyona sunulan tekliflerin yanlış veya yanıltıcı bilgi veya eksik

malzeme bilgisi içermemesini sağlamak için Komisyon'a başvuruda bulunanlara yasal bir yükümlülük getirilmesi. Menkul Kıymetler Endüstrisi Yasası'nın (SIA) 86. Bölümü, menkul kıymet işlemlerini teşvik etmesi veya menkul kıymetler piyasasını etkilemesi muhtemel yanlış veya yanıltıcı beyanların hazırlanması veya yayılmasıyla ilgilidir. Sermaye Piyasası ve Hizmetler Yasası 2007 (CMSA 2007), sermaye piyasalarındaki faaliyetler, piyasalar ve aracılarda ilgili hususları düzenlemek ve sağlamak içindir. Bu, finansal tablo sahtekarlığı, ABD'de 1934 tarihli SEC Yasası'nın 10(b)-5 kuralının ihlalini iddia eden bir hissedar toplu davası vakası ile ilgili önceki çalışmalarla tutarlıdır; finansal durum, ödeme gücü ve karlılık ile bağlantılı olarak maddi gerçeğe ilişkin yanlış beyanlarla aldatma, manipüle etme veya dolandırma niyetindedir” ve iddia edilen içeriden öğrenenlerin ticareti şikayetlerini hariç tutar. Ayrıca, herhangi bir GAAP dışı raporlamanın sunulması durumunda yasal sonuçların incelenmesi için benzersiz bir ortamı temsil ettiğinden ve başlangıçta halka bildirildiği şekliyle finansal tablonun GAAP'ye uygun olmadığını bir onayını yansıttığından, yeniden beyanlar da FFR'ye dahil edilir. Yeniden beyanlar ayrıca, yeniden beyanların incelenmesinin denetim komitesinin iç ve dış denetim etkinliğini etkileme kabiliyetine ilişkin içgörülere izin verdiği durumlarda, etkisiz bir iç kontrol sistemi ve/veya dış denetçi anlamına gelebilir. Hileli finansal raporlamayı tanımlayan suçların özeti aşağıdadır:

Çizelge 3. Hileli Finansal Raporlama Olarak Suçların Özeti (FFR)

SUÇLARIN LİSTESİ	KANUNLAR	BÖLÜMLER
- Maddi ayrıntılarda yanıltıcı beyanda bulunmak. - Yanıltıcı bilgiler içeren bir izahname yayınladı. - Menkul Kıymetler Komisyonuna yanlış bilgi verilmesi. - Faaliyet raporunda yer alan finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan belgelerde gerçeğe aykırı beyanda bulunulması.	Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler Yasası 2007 (CMSA 2007)	Bölüm 176
- Yanlış veya yanıltıcı belgeler veya bilgiler. - Yanlış veya yanıltıcı bilgilerin SC'ye ifşa edilmesi, önemli ihmaller; veya yanıltıcı veya aldatıcı.	Menkul Kıymetler Komisyonu Yasası 1993 (SCA 1993)	32B (Silindi) 33E 152(2)
-Komisyona, borsaya veya tanınmış takas merkezine yanlış raporlar.	Menkul Kıymetler Endüstrisi Kanunları 1983 (SIA 1983)	122B
Suçlu Güven İhlali	Ceza Kanunu	

Kaynak: Nelson (2010).

H. Finansal Tablolardaki Hata Ve Hileleri Tespit Amacıyla Uygulanan Denetim Teknikleri

Hile birçok farklı şekilde tanımlanabilir. “İş ortamında hile, kasıtlı bir aldatma, bir şirketin varlıklarının kötüye kullanılması veya finansal verilerinin failin lehine manipüle edilmesidir” (Hall, 2007:118). Uluslararası Denetim Standartları (ISA) uyarınca hile, “yönetim, üst yönetimden sorumlu olanlar, çalışanlar veya üçüncü taraflar arasından bir veya daha fazla kişinin, haksız veya yasa dışı bir avantaj elde etmek için aldatmayı içeren kasıtlı bir eylemdir”. İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) hileyi “aldatma, gizleme veya güven ihlali ile karakterize edilen herhangi bir yasa dışı eylem” olarak tanımlar. Bu eylemler şiddet veya fiziksel güç tehdidinde bağlı değildir. Hile, taraflar ve kuruluşlar tarafından para, mülk veya hizmet elde etmek için yapılır; ödeme veya hizmet kaybını önlemek için; veya kişisel veya ticari avantaj sağlamak için”. Singleton et. al. Hile tanımında sürpriz, hile, kurnazlık ve haksız yollardan bir başkasını aldattığı için genel bir önerme olarak ortaya konulabilecek kesin ve değişmez bir kuralın olmadığını belirtmiştir (Akçay, Uysal, 2019:2) . Hile her zaman bir kişinin başka bir kişiye karşı haksız bir avantaj elde etmek için kasıtlı bir eylemini içerir ve birçok şekilde olabilir.

Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE), incelenen çok sayıda hile vakasına dayanarak üç ana hile kategorisi belirlemiştir. Bunlar; varlıkların zimmete geçirilmesi, yolsuzluk planları ve mali tablo sahtekarlığı planlarıdır. ACFE'ye göre, varlıkların kötüye kullanılması, failin bir kuruluşun kaynaklarını çaldığı veya kötüye kullandığı planlardır. Yolsuzluk programları, çalışanın, kendisine veya bir başkasına fayda sağlamak amacıyla işverene karşı görevini ihlal edecek şekilde ticari işlemlerdeki nüfuzunu kullanmasını içerir. Finansal tablo hile planları, kuruluşun finansal raporlarındaki önemli bilgilerin kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesini veya ihmal edilmesini içeren planlardır. (ACFE, 2010) Uluslararası Denetim Standartları'nın amaçları doğrultusunda, hile geniş bir hukuki kavram olmasına rağmen denetçi, finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa neden olan hile ve buna bağlı olarak denetçiyi ilgilendiren iki tür kasıtlı yanlışlık ile ilgilenir.

Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesine ilişkin birincil sorumluluk, hem işletmenin üst yönetiminden sorumlu olanlara hem de yönetime aittir (UMSK, 2009). Yönetim üyeleri, finansal raporlama sahtekarlığı riski de dahil olmak üzere şirketin iş risklerini değerlendirmek ve yönetmekten, bu riskleri kabul edilebilir bir düzeye indirmek için uygun iç kontrollere uyumu uygulamaktan ve izlemekten sorumludur (Bulca, Yeşil, 2014:1). Hileli finansal raporlamayı önlemede ve tespit etmede muhasebe şefinin rolünün önemini vurgulamak gerekir, çünkü “üst yönetimin bir üyesi olarak, muhasebe müdürü kuruluşun etik davranış tonunu belirlemeye yardımcı olur; finansal tablolardan sorumludur; genellikle şirketin finansal raporlama sisteminin tasarlanması, uygulanması ve izlenmesinden birincil sorumluluğa sahiptir; ve hileli finansal raporlamanın neden olduğu olağandışı durumların belirlenmesi konusunda benzersiz bir konumdadır” (COSO, 1992:5). ISA 240'a göre, yönetimin, üst yönetimden sorumlu olanların gözetimi altında, hile fırsatlarını azaltabilecek hilenin önlenmesine ve bireyleri hile yapmamaya ikna edebilecek hilenin caydırılmasına güçlü bir vurgu yapması önemlidir. Öte yandan, hileli finansal raporlama, genellikle, aksi halde etkin bir şekilde işliyor gibi görünebilecek olan kontrollerin yönetimin geçersiz kılınmasını içerir (ISA 240). Ayrıca, ACFE araştırmasına göre (ACFE, 2014:56) en büyük hileler yöneticiler ve üst yönetim tarafından gerçekleştirildiğinden, hileli faaliyetlerin önlenmesi ve tespitinde finansal raporlamanın diğer paydaşlarının rol ve sorumluluklarının belirlenmesi esastır.

İç denetçilerin suistimal konusundaki rol ve sorumlulukları İç Denetim Standartlarında tanımlanmıştır. IIA Standartlarına göre, iç denetçiler, suistimal riskini ve bunun kuruluş tarafından yönetilme şeklini değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmalıdır, ancak asıl sorumluluğu suistimalin tespit edilmesi ve soruşturulması olan bir kişinin uzmanlığına sahip olması beklenmez. IIA Standartlarına göre, iç denetçiler, suistimalin meydana gelme potansiyelini ve kuruluşun suistimal riskini nasıl yönettiğini değerlendirmelidir. (IIA, 2013) İç denetçinin suistimal riski yönetimine ilişkin rolleri, şüpheli suistimalin ilk veya tam soruşturmasını, temel neden analizini ve kontrol iyileştirme önerilerini, bir raporlama/ihbar hattını izlemeyi ve etik eğitim oturumları sağlamayı içerebilir (IIA, 2009:11). IIA Standartlarına göre iç denetim yöneticisi, hile riskleri, yönetim sorunları ve üst yönetim ve yönetim kurulu tarafından ihtiyaç duyulan

veya talep edilen diğer konular dahil olmak üzere önemli risklere maruz kalma ve kontrol sorunları hakkında üst yönetime ve yönetim kuruluna periyodik olarak rapor vermelidir. Suistimalin önlenmesi ve tespitinde iç denetimin önemi, iç denetimin suistimalleri erken yakalamak ve zararlarını sınırlamak için hayati önem taşıdığı ACFE küresel çalışmasında tanımlanmaktadır. Aynı çalışmaya göre, mesleki suistimal vakaları için en yaygın tespit yöntemi ipuçlarıdır, bunu yönetimin gözden geçirmesi ve iç denetim izlemektedir.

Dış denetçi, Uluslararası Denetim Standartlarına uygun olarak, bir bütün olarak alınan finansal tabloların, ister hile ister hata kaynaklı olsun, önemli yanlış beyan içermediğine dair makul güvence elde etmekten sorumludur. Makul güvence elde ederken, denetçi, yönetimin kontrolleri geçersiz kılma potansiyelini göz önünde bulundurarak ve hataları tespit etmek için etkili olan denetim prosedürlerinin hileyi tespit etmede etkili olmayabileceğini kabul ederek, denetim boyunca mesleki şüpheciliğini sürdürmekten sorumludur. ISA 240'a göre denetçi, hilenin meydana geldiğinden şüphelenebilir veya nadiren de olsa tespit edebilir, ancak hilenin gerçekten meydana gelip gelmediğine dair yasal tespitlerde bulunmaz. (ISA 240) ACFE'nin 2014 Global çalışmasına göre, dış denetimler çok sayıda kuruluş tarafından uygulanmaktadır (hile vakalarının %80'inden fazlasında mevcut olduklarından), ancak mesleki suistimale mücadelede en az etkili kontrolü sunarlar. Bu tür denetimler, rapor edilen hile vakalarının sadece %3'ünde birincil tespit yöntemi idi. Ayrıca, bağımsız finansal tablo denetimlerinin kullanılması, hile planlarının medya kayıpları ve sürelerinin azalmasıyla ilişkilendirilmiş olsa da, bu azalmalar, çalışmada analiz edilen tüm hile karşıtı kontrollerin en küçükleri arasındaydı. Sonuç olarak, çalışma, bağımsız denetimlerin kurumsal yönetişimde hayati bir rol oynadığı sonucuna varıyor, ancak veriler, kuruluşların birincil sahtecilikle mücadele mekanizması olarak bunlara güvenilmemesi gerektiğini gösteriyor. ISA 240'a göre, denetçinin bir hileyi tespit etme kabiliyeti, failin becerisi, manipülasyonun sıklığı ve kapsamı, dahil edilen gizli anlaşmanın derecesi, manipüle edilen bireysel tutarların göreceli büyüklüğü ve bu kişilerin kıdemleri gibi faktörlere bağlıdır. dahil olmuş. Denetçi, gerçekleştirilecek olası hile fırsatlarını belirleyebilse de, muhasebe tahminleri gibi muhakeme alanlarındaki yanlışlıkların hileden mi yoksa hatadan mı kaynaklandığını belirlemek denetçi için zordur. Ancak, uzmanlık bilgileri

nedeniyle, dış denetçiler, finansal raporlama ve kontrollerdeki en iyi uygulamalar hakkında, hile risklerinin azaltılması da dahil olmak üzere faydalı perspektifler sağlamak için genellikle harika bir konumdadır (Center for Audit Quality, 2010:8).

IV. AZERBAJCAN VE TÜRKİYE AKTİF İŞLETMELERİNDE MUHASEBE HİLELERİNİN ORTAYA ÇIKARILMASI SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİ

A. Bağımsız Denetimin Gelişimi ile ilgili Benzer ve Farklı Taraflar

Azerbaycan'da bağımsız denetim oluşumu, iki farklı süreçten geçmiştir. XX. yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kazanmasından sonra, bağımsız kontrol alanında gelişme konusunda gerilemeler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde ise Azerbaycan'da bağımsız bir denetim kavramı oluşmamış ve sadece devlet kuruluşlarının denetimi mevcut olmuştur. Ancak, tüm bu engellemelere rağmen 1980'lerin sonlarında kontrol ile ilgili bazı adımlar atılmıştır. Ne var ki, bu adımlar kontrol konusunda yeterli etki göstermemiştir. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Azerbaycan ve diğer ülkeler bütün alanlarda olduğu gibi denetim alanında da bağımsızlık kazanmış ve kendi düzenlemelerini yapabilmişlerdir.

Azerbaycan'dan değişik olarak Türkiye'de kontrol mesleği ile alakalı gelişmeler oldukça eskilere dayanmaktadır. Denetçi mesleğinin yasal statüye ulaşması için 1947 senesinde Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı tarafınca meydana getirilen girişimler buna misal olabilir. Türkiye'de kontrol mesleğinin gelişmesine en büyük müessir 60'lı yıllarda bankaların ve benzeri finansal kurumların gelişimi olmuştur. Bu benzer biçimde kurumların fon desteğini elde eden yabancı yatırımcıların talebiyle bağımsız denetimden geçmesi bağımsız kontrol mesleğinin gelişmesini sağlamıştır. 70'li yıllardan itibaren yabancı bağımsız kontrol kurumlarının Türkiye'de yerleşik üye kuruluşları tarafınca denetimler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de bağımsız denetimle alakalı kapsamlı gelişmeler 1987 senesinde TC Merkez Bankasının talepleriyle başlamıştır.

Azerbaycan ve Türkiye içinde bağımsız kontrol mevzusuna oluşan önemli farklılardan biri 3568 no'lu Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Serbest Muhasebecilik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kararnameidir. Azerbaycan'da

denetçi yada muhasebeci meslek personellerinin mesleki açıdan statülerini belirleyen yada onaylayan önemli kanun bulunmamaktadır. Kanunun olmaması muhasebe sürecinde haksız rekabet ortaya çıkarmış, muhasebe meslek personellerinin sorumluluklarının belirlenmesi yada hukuk ve vazifelerinin korunması amacıyla hukuksal tertip mevcut olmamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonrasında bağımsız kontrol alanında mühim adımlar atmıştır. Bunlardan en önemlisi 1994 senesinde “Denetim Hizmeti Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunun” kabul edilmesi olmuştur. 1995 senesinde ADO kurulmuş ve Azerbaycan’daki kontrol hizmetinde otoriter bir müessese olarak halen faaliyetini gerçekleştirmektedir. Azerbaycan ve Türkiye içinde bağımsız denetimle alakalı açınma farklılıklarına ilave olarak Azerbaycan’da kontrol hizmeti kuralları hep devlet yada merkezi müessese olan ADO tarafınca düzenlenmiştir. Fakat Türkiye’de bağımsız kontrol ile alakalı düzenlemeler, kapital piyasası, banka ve enerji piyasası şeklinde alanlarda sırayla SPK, BDDK ve EPDK tarafınca gösterilen bildiri ve yönetmeliklere müsait olarak geliştirilmiştir. Türkiye’de bağımsız kontrol alanındaki uygar tertip ve gelişimlerin deposu 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunudur. Bu kanun yardımıyla bağımsız denetimin merkezi otoriter bir müessese altında birleşmesi periyodu başlamıştır. 2 Kasım 2011 tarihinde 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile beraber Kamu Gözetimi Kurumu kurulmuştur.

1. Kamu Gözetimi Kurumu ve Denetçiler Odası Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Azerbaycan Denetçiler Odası (ADO) kurum itibariyle Kamu Gözetimi Kurumundan (KGK) daha eski dönemde ortaya çıkmıştır. Fakat genel hatlarıyla aynı hedefle, kendi vatanlarında bağımsız denetimi gerçekleştirmek regüle etmek ve geliştirmek için kurulmuşlardır. Kuruluşların ortak özelliği bağımsız maliaçından test kurumu olmasıdır. Ancak KGK’dan değişik olarak ADO’nun başkanı belirlenen heyetin kararıyla değil Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Her iki kuruluş bağımsız denetçileri ve kontrol kuruluşlarını yetkilendirir ve faaliyetlerini gerçekleştirmelerini sağlar. Her iki kuruluş bağımsız denetçiler ve kontrol kurumlarının faaliyetini denetler, güvenilir ve kaliteli kontrol dönemi oluşmasını sağlar.

Her iki kuruluş kendi devletlerinde internasyonal kontrol standartlarına müsait olan milli kontrol standartlarını oluşturur ve yayımlar. KGK'dan değişik olarak ADO internasyonal muhasebe standartlarına müsait olan milli muhasebe standartlarını oluşturmaz. Her iki kurumun da bağımsız denetçiler ve kontrol kuruluşlarını yetkilendirmesi haricinde onların lisanslarını kaldırma ve faaliyetlerini kısıtlama yetkileri vardır.

2. Onaylama ve Lisanslama Süreci ile İlgili Benzerlikler ve Farklılıkla

Azerbaycan ve Türkiye bağımsız denetçilerinin onay ve lisanslama periyodu birtakım farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de Bağımsız Denetim kanunlarında vurgulanan Denetçilerin Yetkilendirilmesi maddesinde bağımsız denetçilerin yetkilendirilmesi belirtilmiştir. Azerbaycan'da bağımsız denetçilerin yetkilendirme süreçleri “Denetim Hizmeti Hakkında Kanunda” belirtilmiştir. Hem Azerbaycan'da bununla birlikte Türkiye'de bağımsız denetçilerin yetkilendirilmesi dönemini bağımsız kontrol alanının otoriter kurumları gerçekleştirir. Her iki ülkede de bağımsız denetçiler talep eder özgür olarak isterlerse de bağımsız kontrol kurumlarında faaliyetlerini gerçekleştirebilirler. Bağımsız denetçilerin yetkilendirilme süreçlerindeki şartlar açısından Türkiye'de ve Azerbaycan'da birtakım farklılıklar mevcuttur. Bahsi geçen farklı özellikler aşağıda özetlenmiştir:

- **Vatandaşlık gereksinimleri**

Azerbaycan Cumhuriyeti Bağımsız Denetçisi olmak için Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmanız gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde serbest muhasebeci olabilmek için ise Türkiye Cumhuriyeti'nde yerleşik olmanız yeterlidir.

- **Mesleki üyelik için ön koşullar**

Azerbaycan'da muhasebe meslek mensubu olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Çünkü Azerbaycan'da bağımsız denetçiyi tanımlayan veya mesleki faaliyetleri, sorumlulukları, görev ve yükümlülükleri tam olarak belirleyen bir mevzuat yoktur.

- **Ceza Maddesi**

Her iki ülkede de bağımsız denetçilerin kasten suç işlemesi ve görevlerini kötüye kullanmasıyla ilgili cezai yaptırımlar bulunmaktadır. Bu durum, bağımsız denetçilerin akreditasyon sürecinde ortak bir gerekliliktir. Türkiye'de bu gereklilik KGK tarafından çıkarılan bağımsız denetime ilişkin kararnamede yer alırken, Azerbaycan'da ise Denetim Hizmetleri Kanunu'nda yer almaktadır.

- **Eğitim gereksinimleri**

Azerbaycan ve Türkiye'de bağımsız denetim faaliyeti yapmak isteyen YMM adaylarının muhasebe, finans, hukuk ve ekonomi alanlarında lisans derecesine sahip olmaları gerekmektedir. Türkiye'de ise ekonomi, bankacılık, kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi farklı alanlardan lisans derecesine sahip olanlar bağımsız SMMM olabilirler.

- Staj veya mesleki eğitim gereklilikleri

Azerbaycan'da bağımsız denetim faaliyetlerinde bulunmak isteyen denetçi adaylarının muhasebe, finans, hukuk ve iktisat alanlarında temel eğitim almaları ve bu alanlarda en az üç yıl çalışmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, staj veya ek eğitim gereklilikleri de bulunmaktadır. Bu gereksinimlerin nasıl yerine getirileceği konusunda daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de ise bağımsız denetçi olarak çalışabilmek için uygulamaya yönelik mesleki eğitim almak ön koşuldur. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavir adayları, bir muhasebeci nezaretinde veya bir sınav kuruluşunda üç yıllık işbaşı eğitimini tamamlamak zorundadır.

- Etik Kurallara uyma yükümlülüğü

Her iki ülkede de bağımsız denetçi adayları, mesleklerinin gerektirdiği şeref, haysiyet ve etik kurallarına uymak zorundadır.

- Sınav gereksinimleri

Azerbaycan ve Türkiye'de bağımsız denetçi adayları için ortak sınavlar Muhasebe, Denetim, Hukuk, Mali Yönetim İlkeleri ve Mali Yönetim konularını kapsamaktadır. Ancak, Azerbaycan'da denetçilerin girişimcilik faaliyetlerinin ve vergi işlemlerinin yasal düzenlemesi sınavlarını geçmeleri gerekmektedir. Türkiye'de ise sermaye piyasası, bankacılık, sigortacılık, bireysel emeklilik hukuku ve muhasebe standartları gibi farklı sınavlara tabidirler. Bağımsız CPA

(Certified Public Accountant) sınavını başarıyla tamamlayan adaylar, her iki ülkede de bağımsız CPA lisansı olarak denetim raporlarını imzalama yetkisine sahip olurlar.

- Yetki gereksinimleri:

Türkiye'de bağımsız denetçiler, temel lisanslama alanı tercihlerine ve mesleki statülerine bağlı olarak belirli sınavlardan muaf tutulmaktadır. SMMM, YMM, Sermaye Piyasaları, Bankacılık, Sigorta ve Emeklilik alanlarındaki bağımsız denetçilerin ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterebilir. Ama bu durum Azerbaycan'da yok. Bağımsız denetçiler, tüm denetim denetimlerine tabidir ve münferit denetim alanları için ek denetimlere tabi değildir. Bu farklılığın nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, Azerbaycan'da meslek yasasının olmamasıdır. Bu farklılık muhtemelen bireysel alanlarda kurumsallaşma eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

- Süre:

Azerbaycan'da Bağımsız Denetçi Sınavında başarılı olan denetçiler beş yıl süreyle denetim faaliyetinde bulunabilirler. Beş yıllık işletme ruhsatının süresi dolduktan sonra yeniden kayıt yaptırmak isteyen bir SMMM, yeniden kayıt yaptırmak için ADO'ya başvurmalıdır. Azerbaycan'dan farklı olarak, Türkiye'nin bağımsız denetçi lisansı süresiz olarak verilmektedir.

3. Disiplin ve Önlem Sistemi Benzerlikleri ve Farklılıkları

Azerbaycan ve Türkiye'de bağımsız denetim faaliyetlerinde disiplin ve uyarı rejimleri iki ülkede farklıdır. Denetim faaliyetleri için gerekli olan disiplin prosedürleri, Türkiye Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nin idari yaptırımlara ilişkin maddesinde düzenlenmiştir. Azerbaycan'da denetim faaliyetlerinde disiplin prosedürleri Denetim İşleri Kanununda düzenlenmiştir. Bu süreçler arasındaki farklara bakarsak, şunları buluruz:

Azerbaycan'daki disiplin cezası rejimi, öncelikle bağımsız denetçi lisansının iptali yoluyla sağlanır ve uyarılar ve geçici faaliyet ruhsatları gibi daha sonraki disiplin cezaları ADO Yönetim Kurulu kararıyla mümkün olabilir. Ancak, Türkiye'deki disiplin sistemi uyarılar, çalışma izinlerinin askıya alınması ve işyeri açma ruhsatlarının iptali şeklinde idari yaptırımlar öngörmektedir. Faaliyet

izinlerinin askıya alınmasına ilişkin ortak disiplin kuralını göz önünde bulundurursak:

Her iki ülkede de bağımsız denetim yasa ve yönetmeliklerine uymayan bağımsız denetçiler ve denetim firmaları diskalifiye edilecektir. Her iki ülkede de bağımsız denetçiler ve denetim firmalarının bağımsız olarak kar amaçlı denetim yapmamları nedeniyle faaliyet izinleri iptal edilmiştir. Bağımsız denetçilerin ve denetim firmalarının lisanslama şartlarını yerine getirmemeleri nedeniyle her iki ülkenin de faaliyet izinleri iptal edilmiştir.

Azerbaycan'da yılda üç kez kalite kontrolü yapılırsa işletme ruhsatı iptal edilir. Ancak Türkiye'de böyle bir düzenleme yok. Azerbaycan'da bir denetçinin denetim lisansı sırasında finansal suçlardan, yolsuzluktan veya benzeri cinayetlerden gelir elde ettiği tespit edilirse, denetçinin lisansı iptal edilir. Ancak Türkiye'de böyle bir düzenleme yok. Türkiye'de lisansı askıya alınan araştırmacının, yaptırım uygulanan faaliyeti iki yıl içinde yeniden yapması veya lisansının askıya alınmasına yol açacak herhangi bir fiilde bulunması halinde, lisansı iptal edilir. Bu makale Azerbaycan'da mevcut değildir. Türkiye'de, denetçinin lisans belgesinde bilerek yanlış veya yanlış bilgi kullanması veya içermesi durumunda faaliyet izni iptal edilir. Bu makale Azerbaycan'da mevcut değildir.

4. Zorunlu Bağımsız Denetime Tabi İşletme Farklılıkları

Türkiye'den farklı olarak Azerbaycan'da bağımsız denetime tabi şirketler, Bakanlar Kurulu veya diğer devlet organları tarafından değil, kanunen mali rapor yayınlamakla yükümlüdür. Buradaki en büyük dezavantaj, şirketlerin zorunlu bağımsız denetime tabi tutulabilmesi için anahtar kriterlerin olmamasıdır. Her iki ülkenin ortak ve bağımsız denetim yükümlülüğü bulunan şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketler:

- Sigorta acenteleri
- Bankacılık kuruluşları
- Limited ve Anonim firmalar

Türkiye'de SPK düzenlemelerine tabi olup da borsaya kote olmayan şirketler ve genellikle zorunlu bağımsız denetime tabi şirketler için standartlar

belirlenmiştir. Ancak Azerbaycan'da sermaye piyasası veya borsa yoktur ve anonim şirketler yasal olarak zorunlu bağımsız denetime tabidir. Herhangi bir eşik sisteminin oluşturulmamış olması veya genel limitlerin belirlenmemiş olması, bağımsız denetimin şirketler için ek bir gider olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Azerbaycan şirketleri, gelirleri, varlıkları veya çalışan sayıları ne olursa olsun denetimlerden geçmekle yükümlüdür.

B. Araştırma Tasarımı

Bu tez, Azerbaycan ve Türkiye'de karşılaştırılmalı olarak iç kontrol tasarımının ve kullanımının mikrofinans kurumlarında (MFI'ler) suiistimal tespitini ve önlenmesini nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamaktadır. Gray'e (2017) göre, bir araştırma stratejisinin seçimi araştırma sorusu tarafından belirlenir. Bu araştırmanın, iç kontrol tasarımının ve kullanımının suiistimal teşviki, fırsatı, rasyonalizasyon ve kabiliyeti nasıl etkilediğini incelemeyi amaçladığı göz önüne alındığında, hem nitel hem de nicel araştırma stratejisi bu çalışma için geçerlidir. Ancak, amacı göz önüne alındığında, betimsel bir nitel araştırma yönteminin en uygun olduğu düşünülmektedir. Alan araştırmasının altında yatan örüntüyü anlamak için nitel bir araştırma yöntemi uygulanmakta ve “nasıl” ve “neden” sorularına cevap verilmektedir (Gray, 2017). Corbin ve Strauss (2015), nitel araştırma yöntemlerinin aksine, nitel araştırmanın çalışılan bağlam hakkında daha derinlemesine bir anlayış sağladığını eklemektedir. Bu, araştırmanın, MFI'lerde (Mikrofinans Kuruluşları) hile tespiti ve önleme konusunda insanların neden ve nasıl düşündüklerini, hissettiklerini ve tepki verdiklerini anlamasına yardımcı olacaktır.

Bir araştırma tasarımı, verilerin nasıl toplanacağına dair bir çerçeve sunar (Bryman & Bell (2015). İç kontrolün suiistimali tespit etme ve önleme üzerindeki etkisini hile elması açısından incelemek olan çalışmanın amacı göz önüne alındığında, bir örnek olay çalışma tasarımı en uygun görünüyordu. Durum çalışması, yoğun ve derinlemesine bir çalışmayı ve vaka ile çalışılan bağlam arasındaki keşfedici etkileşimi içerir (Marshall & Rossman, 2014). Bu nedenle, durum çalışması tasarımı, konuyla ilgili veri elde etmenin en iyi yöntemidir.

1. Örneklem

Teorileri pratik bir bağlama oturtmak için Azerbaycan`da dörd ve Türkiye`de 4 MFI'den veri toplandı. MFI'lerin iç kontrol departmanı, çalışmanın ana ilgi alanına dayalı olarak çalışma için uygun bir departman olarak seçilmiştir. Kasıtlı olarak MFI'lerin belirli alanlarına ve çalışanlarına odaklanan araştırma, bulgularını fizibiliteyi kanıtlamak için pratik bir duruma odakladı. Dolayısıyla çalışmanın hedef kitlesi, her iki ülkedeki MFI'lerin yöneticileri, iç kontrolörleri ve denetçileri olacaktır. Yöneticiler, iç kontrolörler ve denetçiler, iyi bir iç kontrol temeline sahip oldukları ve iç kontrolün işleyişine ve uygulanmasına dahil oldukları ve dolayısıyla yukarıda bahsedilen amaç ve araştırma sorusunu cevaplamak için gereken doğru bilgileri sağlayabildikleri için seçilmişlerdir. Her iki ülkede, MFI'lerin ekonomisinin çok önemli bir parçası olduğu ve bu MFI'lerin çeşitli hile olayları tarafından tehdit edildiği ve skandallaştırıldığı göz önüne alındığında, bu çalışmanın bağlamı ile ilgilidir.

2. Veri Toplama Araçları

Veri toplamanın ana aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı bu çalışmada birincil veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın, bu araştırmayı anlamak için insanların yaşanmış deneyimlerini, görüşlerini ve fikirlerini keşfetmeyi amaçladığı göz önüne alındığında, araştırmacının süreçte neyin önemli olduğu konusunda açık fikirli olmasına izin vermek için yarı yapılandırılmış görüşmeler benimsenmiştir (Bryman ve Bell, 2015). Ayrıca Bryman ve Bell (2015), görüşmelerin araştırmacıyı verilere aşına hale getirdiğini ve daha fazla değerlendirmeyi kolaylaştırdığını açıklıyor. Görüşmeler, önceki çalışmaların teorileştirilmesinden formüle edildi.

Mülakat aşaması, yöneticiler ve denetçilerle 20-45 dakika arasında süren bire bir, yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşuyordu. Yapı, yanıtlayanların açık uçlu sorulara ilişkin algılarını belirtmelerine izin verdi. Açık uçlu sorular, bazıları tahmin edilemeyen zengin yanıtlar için potansiyeller sağlar (Gray, 2015). Yarı yapılandırılmış görüşme yaklaşımı, bu araştırmanın keşfedici amaçlarına uygun, soruların esnek ve uyarlanabilir doğası nedeniyle tercih edilmektedir (Bryman & Bell 2015). Görüşmeler, yöneticiler, iç kontrolörler ve denetçilerden

amaçlı bir örnekleme ile Türkiye ve Azerbaycan'daki sekiz MFI'nin bir kesiti üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler, her iki ülkede en yaygın kullanılan WhatsApp aracılığıyla gerçekleştirildi. Ayrıca, sosyal mesafeyi koruma ve hem araştırmacının hem de katılımcının güvenliğini sağlama ihtiyacı, çevrimiçi görüşmelerin benimsenmesi için en iyi seçenektir. Mülakatlar için ilk davet otuz potansiyel katılımcıya gönderildi ve sonunda on sekizi cevap verdi, bunlardan ikisi mülakata katılmadı ve ikisi kötü bağlantı nedeniyle mülakatın hemen başında ayrıldı. Son olarak, görüşmeler altı yönetici, beş iç kontrolör ve üç denetçi olmak üzere toplam on dört katılımcı ile sekiz MFI'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin sorunsuz akışını sağlamak için on iki yarı yapılandırılmış görüşme sorusu geliştirilmiştir. Görüşmelerden önce, bir onay formu oluşturuldu ve bilgilendirilmiş onaylarını alarak katılımcılara gönderildi. Bu, katılımcılara araştırmanın ne hakkında olduğu hakkında bir fikir vermek ve araştırmaya katılıp katılmama konusunda bilgilendirilmiş onaylarını verme şansı vermek için yapıldı. Gray (2017), rızanın yanıt verene sömürü veya zarara karşı bir güvence duygusu verdiğini açıklıyor. Görüşmeler yapılırken kayıtlar alınmış ve toplanan verilerin yeterli olması ve toplanan verilerin fazlalığının önlenmesi için önemli noktalar not edilmiştir (Gray, 2017). Görüşmelerin detayları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 4. Mülakat detayları

KATILIMCI	KONUM	ÇALIŞMA SÜRESİ
T1	Müdür	8 sene
T2	Müdür	5 sene
T3	Müdür	8 sene
T4	Müdür	4 sene
T5	Müdür	8 sene
T6	Dahili denetleyici	9 sene
T7	Dahili denetleyici	6 sene
AZ 1	Denetçi	6 sene
AZ 2	Dahili denetleyici	4 sene
AZ 3	Denetçi	8 sene
AZ 4	Denetçi	8 sene
AZ 5	Dahili denetleyici	6 sene
AZ 6	Denetçi	6 sene
AZ 7	Dahili denetleyici	3 sene

3. Veri Analizi Süreci

Veri analizi, bulguların sunumunu kolaylaştıran bir anlayış elde etmek için verilerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi ve basitleştirilmesi sürecini ifade eder (Gray, 2017). Görüşmeden elde edilen veriler, araştırmacı tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak ve bilgilere anlam vermek için manuel olarak yazıya dökülmüştür. Görüşmenin katılımcılarla etkileşim ve tartışma içerdiği göz önüne alındığında, araştırma Gray'in (2017) açıklaması doğrultusunda kişisel düşünömselliğın bazı yönlerini içeriyordu. Veriler tematik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz, veriler içindeki kalıpları (temaları) tanımlar, analiz eder ve raporlar (Braun & Clarke, 2006). Analiz süreci, görüşmelerin basit ve anlaşılır bir İngilizce kullanılarak deşifre edilmesiyle başladı ve daha sonra verilere daha fazla aşinalık kazanmak için baştan sona okundu. Gray (2019) tarafından açıklanan nitel araştırmanın sorunlarından biri olan deşifre edilen veriler hantaldı ve bu nedenle açık ve ikna edici bir argüman sağlamak için basitleştirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle kodlamaya ihtiyaç duyulmuştur. Kodlama, verileri daha sonra etiketlenecek parçalara ayırmayı içerir (Bryman & Bell, 2015).

İlk kodlar doğrudan transkriptlerden elde edildi. Ardından, analize yardımcı olacak bir harita biçimi oluşturmak için kodlar temalar halinde birleştirildi. Temalardan bazıları "hilenin önemli bir risk olmasının nedenleri", "hilenin nedenleri", "yaygın MFI suiistimal türleri", "hile olaylarını ele almak için alınan önlemler", "iç kontrolün etkinliği", "iç kontrole yönelik mülâhazalar"dır. tasarım." Bu temalar, belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılmasıyla ilgili olmasını sağlamak için kodlara uyacak ve teorik çerçeveye uygun olarak seçilmiştir. Son olarak, araştırma sorularının yanıtlanmasını kolaylaştırmak için temalar hile ve iç kontrol olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Temalar ve kodlar aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Çizelge 5. Hile sınıflandırması

TEMA	ALT TEMA	KODLAR
HİLE	Teşvik	Düşük ücret, ödemede gecikme, açgözlülük ve aile/personel baskısı
	Fırsat	Zayıf çalışma ortamı, zayıf izleme, zayıf tesisler, ihmal ve kötü çalışan alımı.
	Rasyonalizasyon Kabilyet	Önyargı, düşük ücret ve sıkı çalışma için teşvik İş rotasyonunun olmaması ve işlevlerin tekrarı

Çizelge 6. İç kontrolün sınıflandırılması

TEMA	ALT TEMA	KODLAR
İÇ DENEİM	Kontrol ortamı	Politikalar Etik değerler ve düşünceler Bütünlük Yazılımı kullanın ve güncelleyin. Sorumluluk ataması Değerlendirme süreci Görevlerin ayrılığı
	Risk değerlendirmesi Kontrol faaliyetleri Görevler ayrılığı İş Rotasyon Bilgi ve iletişim izleme	İş rotasyonu Açık hedeflerin iletilmesi

4. Güvenilirlik

Bir araştırmanın güvenilirliği, araştırmadan çıkarılan sonuçların bütünlüğünü içerir (Bryman & Bell 2015). Bu nedenle, bu tezde güvenilirliği elde etmek için inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilirlik ve teyit edilebilirlik olmak üzere dört kriter uygulanmaktadır (Bryman ve Bell, 2015; Gray, 2017). Gray'e (2017) göre bir araştırmanın güvenilirliği, veri toplama ve yorumlamanın doğruluğunda kesinlik oluşturmakla sağlanır. Bu, ampirik bulguların sürekli değerlendirilmesi ve mevcut literatürle eşleştirilmesi yoluyla elde edilir. Güvenilirliği daha da artırmak için, toplanan verilerin transkripsiyonları, Bryman & Bell (2015) ile uyumlu olarak, araştırmacının verilen bilgileri tam olarak anladığını doğrulamak için yanıtlayanlara gönderildi. Bu verimliydi, çünkü araştırmacı yalnızca çalışma için doğru bilgilere sahip ilgili adayların seçilmesini sağladı. Bu önemli yanıtlayıcı seçimi, görüşmenin başındaki arka plan soruları tarafından doğrulandı. Ayrıca kayıtların kullanılması, verilen tüm bilgilerin

alınmasını ve doğru bir şekilde not edilmesini sağladı, böylece hiçbir önemli bilgi atlanmadı.

Aktarılabirlik, çalışmanın bulgularının başka bağlamlara uygulanabilirliğini içerir (Gray, 2017). Bu, diğer araştırmacıların sonuçların kendi bağlamlarına uygulanıp uygulanamayacağı konusunda yargıda bulunmalarını sağlayacak kalın açıklamalar sağlayarak başarılabir (Bryman & Bell, 2015). Bu, bu çalışmada, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği hakkında yeterli adım adım ayrıntıları sağlayarak elde edilir. Güvenirliği sağlamak için araştırmada izlenen tüm adımlar sıralı bir şekilde açıklanmıştır. Problem formülasyonundan araştırma katılımcılarının seçimine, görüşmelere ve transkripsiyonlara, verilerin analizine ve son olarak değerlendirilebilir bir şekilde sonuca varmaya kadar (Bryman & Bell, 2015). Ayrıca, deşifre edilen bilgilerin onay için yanıtlayanlara geri gönderilmesi, toplanan tüm verilerin doğru ve güvenilir olmasını sağlamıştır. Ayrıca tezin araştırma sorumluları tarafından incelenip inceleniyor olması güvenirliği artırmıştır.

Gray'e (2017) göre teyit edilebilirlik, çalışmanın adımlarının ne ölçüde denetlenebileceğini, onaylanabileceğini veya tekrarlanabileceğini ele alır. Ayrıca, Bryman ve Bell (2015), teyit edilebilirliğin araştırmacının önyargısız bir sonuç çıkarmasını sağladığını ekliyor. Bu, katılımcılara görüşmelerden elde edilen bulguların gerçek amaçlanan görüşleri doğrultusunda yorumlanmasını doğrulama şansı verilerek başarılmıştır. Ayrıca, incelenen bağlam hakkında tam olarak bilgi sahibi olan ve amaçlı yanıtlayıcılardan oluşan bir örnekleme sahip olmak, araştırmadan elde edilen verilerin doğrulanabilirliğini artırdı. Araştırmanın bir parçası olarak bireyleri içeren nitel bir çalışmada, etik konuların dikkate alınması önemlidir. Bryman ve Bell'in (2015) açıkladığı gibi, etik sorunlar, potansiyel katılımcılara nasıl davranılması gerektiği ve hangi faaliyetlerde yer almaları gerektiğiyle ilgili endişeleri içerir. tüm araştırma süreci ile. Bu, araştırmanın bir parçası olup olmayacağına karar vermeleri için onlara zaman tanımak amacıyla, yanıtlayanları araştırma hakkında çok önceden bilgilendirerek başarıldı. Daha sonra bir onay formu hazırlandı (bkz. ek 1) ve tüm katılımcılara gönderildi. Bu form, araştırmanın temel amacını ve amacını ve araştırmaya başlamadan önce zihinlerini hazırlamaları beklenenleri içermektedir. Katılımcılara ayrıca sağladıkları tüm bilgilerin gizliliği ve katılımın tamamen gönüllü olduğu garanti

edildi (Gray, 2017). Yanıt verenlerin güvenliği ve esenliği göz önünde bulundurularak, çalışma uzaktan yapılmıştır. Bu, görüşmeleri yürütmek için bir araç olarak WhatsApp'ı kullanma konusunda bir anlaşmaya varılmasına yol açtı. Ayrıca, yanıt verenler güvenlik nedeniyle kendilerinin ve MFI'lerinin isimsiz kalmasını istedi ve araştırma sırasında hiçbir isimden bahsedilmediği için araştırmacı bundan emin oldu. Son olarak, etik bir değerlendirme olarak, görüşmelerden elde edilen veriler, yanıtlarını ve görüşlerinin açıkça anlaşıldığını doğrulamak için yanıtlayanlara gönderildi (Bryman ve Bell, 2015). Dolayısıyla bilgi yanlılığı yok

C. Bulgular

Toplamda altı yönetici, beş iç kontrolör ve üç denetçiden oluşan on dört katılımcıyla, MFI'lerindeki iç kontrol ve bunun suiistimal üzerindeki etkisine ilişkin bakış açılarını vermek üzere mülakat yapılmıştır. Toplanan verilere dayanarak, aşağıda sunulan aşağıdaki sonuçlar araştırmacı tarafından elde edilmiştir. Ankete katılanların iş deneyimi en fazla beş ila sekiz yıl arasında değişmektedir. Sonuçlar, araştırma sorusunu yanıtlamak için iki bölümde açıklanmıştır: iç kontrol tasarımı ve kullanımı, suiistimal teşviki, fırsatı, rasyonalizasyonu ve kabiliyetini azaltmayı nasıl etkileyebilir? İlk bölüm, MFI'lerdeki suiistimale ilgili sorulardan elde edilen bulguların arka planını, iç kontrol değerlendirmesi ve iç kontrol etkinliği ile ilgili soruları ve iç kontrolün nasıl geliştirilebileceğini açıklamaktadır. İkinci bölüm, iç kontrolün suiistimal teşvikini, fırsatı, rasyonalizasyonu ve kabiliyeti nasıl azalttığına dair sonuçları ortaya koymaktadır.

Görüşmenin başında, katılımcılara dikkatle ele alınması gereken önemli bir risk olarak hile hakkındaki görüşleri soruldu. Katılımcılar oybirliğiyle, hileyin MFI'lerde kayıplara, kötü itibara ve nihayetinde MFI'nin durgunluğuna ve tasfiyesine neden olabilecek önemli bir risk faktörü olduğu konusunda hemfikirdir. Ankete katılanlara göre, MFI içindeki hileyin birkaç nedeni olabilir. Bu faktörler arasında düşük ücret, ödemede gecikme, açgözlülük ve aile/personel baskısı yer alır ve bunların tümü hile teşviki oluşturur. Ayrıca, zayıf çalışma ortamı, zayıf izleme, zayıf tesisler, yönetim beceriksizliği, ihmal ve kötü çalışan alımı hile fırsatı yaratır. Ayrıca, işlevlerin tekrarı ve zayıf iş rotasyonu hile

kabiliyetine neden olur. Katılımcılar, düşük ücretlerin MFI'lerdeki hileyin başlıca nedeni olduğunu ortaya koymaktadır. *Çoğu durumda personel çok çalışıyor ama düşük maaş alıyor ve bu onları üyelere zorla para sızdırmak için mevcut her fırsatı kullanmaya motive ediyor [...]* (TR3). Genel olarak, bu sonuç, MFI'lerin çalışan hileyiyle mücadele etmesi için çalışanları ve ücretlendirme planlarını koruyan güçlü politikalar oluşturulması gerektiği anlamına gelir. Bu onları motive edecek ve böylece onları pozitif kontrol altında tutacaktır. Ayrıca, MFI'lerde yaygın olan hile olaylarını ve bu tür durumlarla nasıl başa çıktıklarını öğrenmek için MFI'lerdeki hilela ilgili vakalar hakkında bir soru soruldu. Ankete katılanların çoğu aynı fikirde ve çeşitli MFI'lerinde hilela ilgili bazı vaka örnekleri verdi. [...] *Eski yöneticinin, varlıkları talep etmek için ailesi olmayan hasta müşterilerin birkaç atıl hesabından para çektiğinin keşfedildiğini hatırlıyorum* (TR4)

Ayrıca - Bir saha ajanı olan "Acao" tarafından nakit dönüştürme. Temsilci, küçük işletme müşterilerinden belirli bir miktar tahsil etti ve defterlerine farklı bir şey kaydetti ve bu, maaş gününde müşteri, hesap bakiyesinin işlemlerinin kayıtlarıyla eşleşmediğinden şikayet ettiğinde keşfedildi (AZ1).

Bahsedilen diğer hile biçimleri arasında imza sahteciliği, müşteri parasının yasa dışı olarak çekilmesi, yasa dışı kredi verilmesi, kayıtların tahrif edilmesi, parola ve bilgisayar sisteminin ele geçirilmesi sayılabilir. Genel olarak, bu sonuç, MFI'lerdeki farklılıklara rağmen, hile skandalı vakalarının benzer olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, hile tespit edildiğinde, katılımcılar soruşturmaların yürütüldüğünü ve failerin MFI'nin politika ve düzenlemelerine uygun olarak cezalandırıldığını söylediler. Örneğin, hileyi tespit etmek için bir iç denetim gerçekleştirildikten sonra, suçlular eksiklikleri geri ödemek üzere alıkonuldu. Bazı durumlarda, hileyin cezası olarak MFI tarafından suçlunun teminatı durdurulmuştur. Soruşturma ve adli kovuşturmalar sonrasında ortaya çıkan hile vakaları, sanıkların soruşturulmasına, açığa alınmasına, görevden alınmasına ve hatta ciddi vakalarda hapse atılmasına neden oldu. Bu nedenle, yanıt verenlerin tümü, MFI'lerde hileyin önemli bir endişe nedeni olduğu konusunda hemfikirdir ve bu nedenle, herhangi bir kurumda hileyin tespit edilmesi ve önlenmesi için iç kontrolün önemli olduğunu öne sürmüştür.

1. İç Kontrol Tasarımının ve Kullanımının Hileyin Tespiti ve Önlenmesi Üzerindeki Etkisi

Mülakatlardan elde edilen bulgular, hileyin tespiti ve önlenmesinde iç kontrolün önemini ortaya koymaktadır. *Katılımcıların bakış açısına göre, COSO çerçevesinin beş bileşeni çok önemlidir ve MFI iç kontrol tasarımının uygulanmasında dikkate alınır. İç kontrolün beş bileşeninin tamamı, iç tasarımımız içinde dikkate alınarak kontrol ortamından, iç sistemin geri kalanını taşıyacak istikrarlı bir çalışma ortamına sahip olmamızı sağlıyor. MFI'lerin finansmanının hassas doğası nedeniyle risk değerlendirmesi uyguluyoruz, kontrol faaliyetleri, doğru faaliyetlerin kurumun risk değerlendirmesini desteklemesini sağlıyor, serbest iletişim ve bilgi akışını sağlayarak ekip oluşturmayı ve MFI iç kontrol sisteminin işleyişini izlemeyi teşvik ediyor sorunsuz çalışmasını sağlar (TR2).*

Benzer şekilde, Azerbaycanlı denetçilerden biri şu açıklamayı yaptı: İç kontrolün beş COSO bileşenini dikkate alıyoruz ve hangisinin hangi amaç veya hedef için geçerli olduğunu haritalıyoruz (AZ 3). Bu sonuç, genel olarak, COSO iç kontrol çerçevesinin, MFI'lerde hileyin tespiti ve önlenmesi için hayati önem taşıdığını, dolayısıyla yeni bir çerçevenin geliştirilmesi için kaynakları yamak yerine, kaynakların COSO çerçevesinin sürdürülmesine yoğunlaştırılması gerektiğini gösterir. Ayrıca, katılımcılar iç kontrolün tüm bileşenlerinin önemli olduğunu belirtse de, katılımcılar kontrol ortamını, izleme ve kontrol faaliyetlerinin suiistimali önlemek için iç kontrolün en önemli bileşenleri olduğunu ortaya koymuşlardır. *Kontrol ortamı, kurumun tüm işleyişinin temelini oluşturduğu için en önemlisidir. Bir kurumun iyi etik ve dürüstlikle yönetilen bir kontrol ortamı varsa, iyi işleyen bir iç kontrol sistemine de sahip olması kaçınılmazdır. Üst yönetimde bir sorun olursa kurumun geri kalanı etkilenir (AZ1)*

Bulgular, iç kontrolün önemine paralel olarak, MFI'lerin Azerbaycan'daki MFI'lerin düzenleyici otoriteleri olan COBAC, MINFI ve CAMCCUL'un düzenlemelerine dayanan iyi iç kontrol uygulamaları tarafından yönetildiğini ortaya koydu. Alpha gibi yazılımlar, kontrolü kolaylaştırmak için MFI'lerin çoğu tarafından kullanılıyordu. Bu sonuç, hükümetin düzenleyici sistemine büyük ölçüde güvenilmesi anlamına gelir. Bu araştırma için örneklenen katılımcıların

çoğu, iç kontrol tasarımının ve nasıl kullanıldığının MFI'lerde yolsuzluğu azaltacağını ortaya koydu. Aşağıda Türkiyeli cevaplayıcı 1'den bir alıntı bulunmaktadır. [...] *Yürürlükte olabilecek diğer tüm önlemlerden bağımsız olarak, iç kontrol tasarımı, kuruluşta ne kadar hileyin işlenebileceğinin ana belirleyicisidir [...]* (TR1).

Genel olarak, bulgular, iyi bir iç kontrol tasarımının ve nasıl kullanıldığının suiistimal teşvikini, fırsatlarını, rasyonalizasyonu ve kabiliyetini azaltacağını ortaya koymaktadır. Bu, genel olarak, kurumların suiistimal tespiti ve önlenmesine ilişkin politikalar tasarlamak istemeleri durumunda, iç kontrol tasarımına büyük önem verilmesi gerektiği anlamına gelir.

2. İç Kontrol Ve Teşvik

Katılımcılar, MFI'lerin hile teşvikini azaltmak için ödül politikalarını yeniden uygulamaları gerektiğini vurguladılar. Çok çalışma ve terfi için teşviklerle ilgili mevcut politikaların ya uygulamaya konulmadığını ya da hileyi teşvik ederek taviz verildiğini açıkladılar. Ayrıca, kontrol ortamı tarafından uygun ücretlendirme göz önünde bulundurulmalıdır, böylece personel eksik olmaz, bu şekilde suiistimal etme motivasyonu azalır. Sonuç, personele iyi ücret ödenmezse, iç kontrol etkinliğine bakılmaksızın çalışanların hile yapmak için yeni yöntemler tasarlayacaklarını da ortaya koydu. Buna ek olarak, personel teminat politikalarının uygulanması, MFI'lerin zarar etmemesini sağlayacak ve personeli mülk kaybı korkusuyla hiletan caydıracaktır. *Şirketimizdeki her çalışmamızın iş sözleşmesi imzalarken teminat getirmesi beklenmektedir. Böylece çalışanın suç işlemeden önce iki kez düşünmesi gerekiyor çünkü herhangi bir temerrüt durumunda personelin teminatına yaptırım olarak el konuluyor* (TR1). Benzer şekilde, katılımcı (AZ5), bir muhbir politikası uygulamanın hile teşvikini azaltmak için harika bir yol olabileceğini ekledi. Ayrıca, Katılımcı (TR3), görevi kötüye kullanma ve hileyin sonuçlarının yeterli şekilde iletilmesi ve uygulanması durumunda, insanların hile teşvikinin azalacağını da sözlerine ekledi. Ayrıca katılımcı (TR5), hem yöneticilere hem de diğer çalışanlara sürpriz denetim yapılmasının suiistimal teşvikini azalttığını vurgulamıştır. Bu sonuç, kuruluşun hile teşvikini çok büyük ölçüde en aza indirmek istiyorsa, ücretlendirme planlarını ve terfiyi koruyan politikaların dikkate alınması gerektiğini ima etti.

3. İç Kontrol ve Fırsat

Ankete katılanlar, MFI'lerin iç kontrol sistemlerindeki boşluklar nedeniyle hile fırsatının ortaya çıktığına dikkat çekti. Bu boşluklar, düzensiz izleme, kötü çalışma ortamı, manuel operasyonların kullanımı, kötü işe alım uygulamalarını içerir. Mülakatlardan bazı katılımcılar, MFI'lerinin en iyi iç kontrol uygulamaları tarafından yönetilmediğine dikkat çekti. Aşağıda röportajdan alıntılar bulunmaktadır. [...] *İç denetleyicinin çalışma koşulları en iyi durumda değildir ve bu da görevlerini yerine getirme şekillerini etkiler. [...] değerlendirme manuel olarak yapılır, bu da uzun zaman alır ve çok yorucudur, bu da ihmalle sonuçlanabilir ve hileyia yer açar.* (AZ3). Ayrıca, [...] *İç kontrolörlerin işe alınması, bilgi birikimine dayalı olmayıp, diğer departmanlarda ve hizmetlerde fazla olduğu düşünülen personele veya personele yaptırım uygulayacak bir pozisyon olarak gerçekleştirilir. [...] bazı çalışanlar liyakata göre değil, tanıdık bağlara göre işe alınır* (TR6).

Katılımcılar oybirliğiyle, sürekli izlemenin hile olasılığını azaltacağı konusunda hemfikirdi. Katılımcı (TR2), personelin hile eğitiminin ve personelin uygun özgeçmiş kontrollerinin personel becerilerini artıracığını ve hile olasılığını azaltacağını ekledi. Katılımcı (TR3) ayrıca güvenlik kameraları aracılığıyla kontrol oyununun hızlandırılmasını önerdi, hile olasılığı azaltılacak. Bu arada Katılımcı (TR7), yönetim hileyi fırsatına bir çözüm olarak bağımsız bir iç denetim kurulu önerdi. Katılımcılar, hile fırsatlarını azaltmak için iç kontrol tasarımlarında risk değerlendirmesinin büyük ölçüde dikkate alındığını vurguladılar. *Örneğin, iç denetçilerden biri (TR6) şöyle açıkladı: [...] Operasyonel risk, kredi riski, finansal risk gibi olası riskleri ve bunların gerçekleşme olasılıklarını ortaya çıkarmak için risk kartografisi ile çalışıyoruz* (TR6) . Ayrıca bir katılımcı (TR5), her günün sonunda nakit mutabakatının sağlanması ve bir önceki günün işlem günlüklerinin kontrol edilmesi yoluyla hile olasılığının önlenebileceğini vurgulamıştır. Bu sonuçlar, hile fırsatlarının yalnızca iç kontroldeki boşluklar nedeniyle var olduğunu ima eder. Bu nedenle, yöneticilerin bu tür boşlukları kontrol eden politikalar geliştirmesi ve sürdürmesi zorunludur.

4. İç Kontrol ve Rasyonelleştirme

Suiistimalin rasyonelleştirilmesi için, katılımcılar uygun ücretlendirme ve ödüllendirme planının çalışanın suiistimal işleme gerekçesini azaltacağını vurguladılar. [...] Doğru politikalar ve doğru enerji ile iyi bir kontrol ortamı, yani doğru etik değerler, insanların bilincini etkileyecek ve dolayısıyla rasyonelleştirmelerini azaltacaktır (AZ6). Ayrıca, katılımcı (TR1), etik eğitim programlarının uygulanmasının ve dönüşümcü liderliğin yanı sıra etik bir organizasyon kültürü geliştirilmesinin hileyin rasyonelleştirilmesini azaltacağını öne sürdü. Benzer şekilde, katılımcı (TR3), bazı MFI'larda, en üsttekilerin daha fazla müşteri kazanmak için hesap özetlerini manipüle ederek alt düzey çalışanlarını kurumlarının daha iyi görünmesi için zorladığını açıkladı. Bu, uzun vadede bu MFI'leri etkiler, çünkü kurumu iyi göstermek için kullanılan aynı çalışanlar, Hile faaliyetlerini rasyonelleştirmeye başlar. Bu sonuç, MFI'lerin yeni çalışanlar için etik eğitimi uygulaması, eski yozlaşmış zihinleri değiştirmesi ve daha etik bir organizasyon kültürü oluşturması halinde, hileyin rasyonelleştirilmesinin en aza indirileceğini ima eder. Ayrıca, çalışanlar için ulaşılabilir hedefler belirlemek, iş baskısını azaltacak ve dolayısıyla hileyin rasyonelleştirilmesinde bir azalma sağlayacaktır.

5. İç Kontrol ve Yetenek

Son olarak, yanıt verenler tarafından açıklandığı gibi Hile yeteneği için, MFI'lerde işlevlerin tekrarı ve zayıf iş rotasyonu olduğunda ortaya çıkar. Ayrıca, yanıt verenler, bunların bazı çalışanları görev konusunda çok bilgili hale getirdiğini ve dolayısıyla onlara kayıtları manipüle etme ve Hile yapma fırsatı ve yeteneği verdiğini açıkladı. Bu nedenle, bir çözüm olarak, katılımcılar iş rotasyonu ve görevlerin ayrılmasının Hile kabiliyetini azaltabilecek kontrol faaliyetlerinin unsurları olduğunu vurguladılar. Durdurulmasa da, insanlar her zaman yeteneklerini artırmanın yeni yollarını keşfedebilirler. Görevlerin ayrılığı ve iş rotasyonu, bir çalışanın ustalık kazanma fırsatını yetenek geliştirmesine yetecek kadar kısıtlıyor [...] (TR2). Benzer şekilde, yanıt verenler sürekli izleme ve risk değerlendirmesinin insanların Hile yapma yeteneklerini azaltacağını ekledi. [...] Yetenek oluşturmak için fırsattan yararlanma becerisi ve Hile operasyonunun başarısı gerekir. Dolayısıyla, hatanın anında tespit edilmesini

sağlamak için sürekli izleme ve risk değerlendirmesi ile Hile kabiliyeti azaltılabilir (TR5).

D. Tartışma

Mülakatlardan elde edilen ampirik bulgular, etkileri MFI'lara zarar verdiği için hileyin çok dikkatle ele alınması gereken önemli bir risk olduğunu ortaya koydu. Yanıtlar, hilenin teşvik, fırsat, rasyonalizasyon ve iç kontrol yardımıyla en aza indirilmeyi zorunlu kılan hile yapma kabiliyetinden kaynaklandığını ortaya koydu. Ankete katılanlar, bu dört suiistimal faktörünün iç kontrol sistemi kullanılarak azaltılabileceğinin altını çizdiler. Bu nedenle, yanıt verenler, beş COSO bileşeninin, MFI'lerde hileyi caydırmada oynadıkları farklı roller göz önüne alındığında, iç kontrol tasarımında önemli olduğuna işaret ederek bunu doğruladılar. İç kontrol tasarımı ve kullanımı ile hile arasındaki ilişkinin bulguları bu nedenle aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 7. Araştırmanın temel ampirik bulgularının özeti

ANA BÖLGELER	BULGULAR
İç Kontrol ve Hile Teşviki	Azerbaycan`da Ödül politikalarının yeniden uygulanması, uygun ücretlendirme ve ödüllendirme politikaları, ihbar politikaları, iş sözleşmesinin imzalanmasında çalışanlara teminat şartı getirilmesi, Türkiye`de görevi kötüye kullanma ve Hile için net sonuçların uygulanması ve bildirilmesi ve sürpriz denetimler yoluyla iç kontrol, suiistimal teşvikini azaltacaktır.
İç Kontrol ve Hile Fırsatı	Azerbaycan`da Hile fırsatı, kötü çalışma ortamı, zayıf izleme, zayıf tesisler, operasyonların ihmal edilmesi ve kötü çalışan işe alma uygulamaları gibi iç kontroldeki boşluklardan kaynaklanır. Türkiye`de, Sürekli izleme, Hile eğitimi, risk değerlendirmesi, nakit mutabakatı ve parola kullanımı gibi iç kontrol uygulamaları, hileyi azaltacaktır.
İç Kontrol ve Suistimal Rasyonalizasyonu	Her iki ülkede Etik eğitim programları aracılığıyla iç kontrol, etik örgüt kültürünün geliştirilmesi ve çalışan için makul görevler belirlenmesi.
İç Kontrol ve Hile Yeteneği	Her iki ülkede İş rotasyonu, görevlerin ayrılması, sürekli izleme ve risk değerlendirmesi yoluyla iç kontrol, hile kabiliyetini azaltacaktır.

Yukarıdaki bölümdeki bulgulardan, her iki ülkede hileyin MFI'ları etkileyen en önemli risklerden biri olmaya devam ettiği ve dikkatli bir şekilde ele alınmadığı takdirde kayıplar, kötü itibar ve sonuç olarak MFI'lerin durgunluğu ve tasfiyesi gibi zararlara yol açabileceği açıktır. Bu, Bierstaker ve diğerlerinin araştırmasını doğruladı. (2006), hile zararlarının doğrudan finansal kaybın ötesine geçerek tali zarara dönüştüğünü savundu. Sonuç olarak, yanıt verenler, Boateng ve diğerleri tarafından sunulan MFI'lerin yaygın hile türlerini doğrulayan MFI'lerde yaygın olan bir dizi hile sundu. (2014). Azerbaycan'da Yaygın MFI hileleri arasında imza sahteciliği, müşteri parasının yasa dışı olarak çekilmesi, yasa dışı kredi verilmesi, Türkiye'de kayıtların tahrif edilmesi, parola ve bilgisayar sisteminin ele geçirilmesi sayılabilir. Ayrıca bulgular, "İç kontrol tasarımı ve kullanımı, suiistimal işleme teşviki, fırsatı, rasyonalizasyonu ve kabiliyetini azaltmayı nasıl etkileyebilir?" araştırma sorusunu yanıtlayarak, Azerbaycan ve Türkiye denetçileri iç kontrol tasarımı ve kullanımının suiistimali tespit etme ve önleme üzerinde bir etkisi olduğunu ortaya koydu. " Ancak Suh ve ark. (2019), iç kontrol tasarımı ve yerinde kullanımı ne olursa olsun hileyin önüne geçtiği için hileyin kaçınılmaz olduğunu ve hileyin hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamayacağını kaydetti. Buna rağmen sonuçlar, iç kontrolün hile riskini en aza indirmek için hayati bir araç olarak hizmet ettiğini ortaya koydu. Bu çalışmada iç kontrolün suiistimal tespiti ve önlenmesi üzerindeki etkisi, dört tema altında incelenmiştir (teşvik, fırsat, rasyonalizasyon ve yetenek). Bununla birlikte, bu çalışma, Peltier-Rivest ve Lanoue (2015) ve Othman ve diğerlerinin önceki bulgularının aksine, yardım hatlarını MFI'lerde hileyi azaltan bir araç olarak tanımlamamıştır. (2015) hile teşvikini azaltmanın bir yolu olarak yardım hatlarında. Çelişkiye rağmen, bu çalışma, hile teşvikini caydırmak için bir iş sözleşmesinin imzalanması üzerine çalışan teminat politikasının kullanılması olan yeni bir iç kontrol stratejisini ortaya çıkardı. Çalışanlara işe başladıklarında değerli teminatlar getirmeleri sağlandığında, hile cezası olarak teminatlarını kaybetmemeleri için hile teşvikinden caydırılırlar. Bu, bu çalışmanın yukarıda ortaya çıkan hizalamanın ortaya koyduğu gibi yalnızca önceki çalışmalara katkıda bulunmadığı, aynı zamanda Othman ve diğerleri, (2015) tarafından önceki çalışmalara yeni bir strateji eklediği anlamına gelir; Nawawi ve Salin (2018); ve Rae & Subramaniam (2008). Elde edilen bu sonuç, hile teşvikini ortadan kaldırmak için stratejilerde çeşitlilik ihtiyacına işaret

etmektedir. Bir kuruluşun, stratejilerden herhangi birinin zayıflıklarını en aza indirmek için ortaya çıkan tüm stratejilerin uygulanmasını dikkate alması gerekir. Buna ek olarak, suiistimal ve hile eylemlerinin sonuçlarının bildirilmesi ve uygulanması da hile teşvikini en aza indirecektir. Tür katılımcıların belirttiği gibi, çalışanların kurallar ve kurumsal kültür aracılığıyla işlerini kaybetme, uzaklaştırma ve gözaltına alınma gibi eylemlerinin sonuçlarını anlaması, hile yapma motivasyonlarını azaltacaktır.

Bu çalışma, operasyonel risk, kredi riski, finansal risk gibi olası risklerin risk kartografisi şeklinde risk değerlendirmesi yoluyla ve yeniden oluşma olasılığının tahmin edilmesinin hem Türkiye, hem de Azerbaycan`da gelecekteki hile fırsatlarını da önleyebileceğini açıklamaktadır. Hile fırsatlarının iç sistemlerdeki zayıflıkların bir sonucu olduğu göz önüne alındığında, bir kuruluş içindeki iç kontrol konusunda sürekli güncellemelere izin veren politikalar tasarlamak çok önemlidir. Ayrıca, bir kuruluşun uyguladığı iç kontrol sistemindeki zayıflıkları en aza indirmesi için, yazılım sistemlerini sık sık güncelleyebilen ve sürdürebilen yüksek vasıflı teknik personelin işe alınması için kaynak ayrılmalıdır. Bu, kuruluşun yalnızca hile uygulamalarını ortadan kaldırmasına yardımcı olmakla kalmayacak, aynı zamanda ana operasyonlarındaki riski de en aza indirecektir. Bu, hilela ilgili skandalların halk tarafından duyulması pek olası olmadığından, kuruluşun kar marjının ve iyi niyetinin artmasına yol açacaktır. Bu değerlerin tüm çalışanlardan beklendiği düşünüldüğünde, tüm paydaşları ve çeşitli yönetici pozisyonlarını olumlu yönde etkileyecektir. Bu dönüşümcü liderliğin gelişmesine yol açacaktır. Buna ek olarak, üst düzey yöneticiler çalışanların refahını ön planda tutan iyi çalışma koşullarını iyileştirebilecek. Ayrıca, hedefler kuruluş içindeki belirli yetki alanlarında belirlendiği için tarafsız bir işbölümü olacaktır. Sonuç olarak, organizasyonda iyi ücretlendirme ve teşvik programları geliştirilecek ve sürdürülecektir. Bu, hile uygulamalarının oranını azaltır ve kontrol ortamında etik bilinci artırır.

Bununla birlikte, bu çalışma, hile failinin hile fırsatlarından yararlanma yeteneğini sınırlayan görevlerin ayrılması ve iş rotasyonu yoluyla hile kabiliyetinin azaltılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu, Chen ve diğerlerinin argümanı ile uyumludur. (2017), görevlerin ayrılmasının ve diğer kontrollerin,

kazançların manipüle edilmesi olasılığını azaltan kontrol faaliyetlerinin temel yönleri olduğunu açıklar. Bu nedenle, bu çalışma, Maulidi ve Shonhadji'nin (2020) bulgularını yeniden teyit ederek ve görevler ayrılığının ve iş rotasyonunun bir kuruluştaki hile oluşumunu azaltmadaki önemli rolünü gün ışığına çıkararak katkıda bulunmaktadır.

V.SONUÇ

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki genel ve ekonomik bağlar, bu ülkelerin birbirlerine yatırım yapmasına ve karşılıklı ilişkiler kurmasına olanak sağlamıştır. Bağımsız denetimlerin geliştirilmesi, ülkelere göre yatırımların izlenmesine, doğru ve güvenilir finansal bilgilerin üretilmesine ve kullanıcıların bilgilendirilmesine yardımcı olur. Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan ve Türkiye'deki bağımsız mahkemeler arasındaki farklılıkları belirlemektir. Nihai çalışma, Azerbaycan ve Türkiye bağımsız denetimleri arasındaki farkları hem teoride hem de pratikte araştırmış ve aşağıdaki sonuçlara varmıştır: Türkiye'de KGK (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu) ve Azerbaycan'da ADO (Azerbaijan Chamber of Auditors) her iki ülkede de bağımsız denetim organları olarak hareket etmekte ve denetim faaliyetlerini uluslararası standartlara uygun olarak düzenlemektedir. Azerbaycan'ın "Denetim Hizmetleri Kanunu" ve 660 sayılı Türk Kanun Hükmünde Kararnamesi, her iki ülkede de denetim hizmetlerinin kurulması için temel yasal dayanaktır. Ancak, denetçilerle yapılan istişarelerden sonra, Azerbaycan'ın "Denetim Hizmetleri Kanunu" nun bugünün gerekliliklerini tam olarak karşılamadığı ortaya çıktı. Bu çalışma, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bağımsız denetimlerin farklılıklarını ortaya koymuştur. Bu farklılıkların, her iki ülkede de denetim faaliyetlerinin geliştirilmesi için dikkate alınması gereken noktalar olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Kanunu, bağımsız denetim ve muhasebe mesleklerini tanımlamaktadır. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bağımsız denetim ve muhasebe meslekleri alanında yerleşik bir mevzuat bulunmamaktadır. Bu eksiklik, muhasebe ve denetim sektöründe haksız rekabetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'de Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında sermaye piyasaları ve borsanın varlığı, bağımsız denetimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ne bir borsa ne de sermaye piyasası bulunmaktadır. Borsanın ve sermaye piyasasının olmaması, bağımsız denetim

talebini azaltmakta ve bu mesleğin gelişimini engellemektedir. Türkiye'de bağımsız denetçi olabilmek için sertifika süreci gerekmekte olup, Türkiye'de ikamet etmek ve 3 yıl süren mesleki eğitimi tamamlamak gerekmektedir. Azerbaycan'da ise bağımsız denetçi olabilmek için vatandaşlık ve 3 yıl süren mesleki eğitim gereklidir, ancak uygulamalı mesleki eğitim gereklilikleri bulunmamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bağımsız denetçiler ve lisanslı denetim kuruluşları beş yıl süreyle mesleklerini icra edebilirler. Beş yıllık süre sonunda ADO'ya başvurarak tekrar sınava girmek ve bağımsız bir sertifika almaları gerekmektedir. Türkiye'de ise bağımsız denetim kuruluşlarına herhangi bir süre sınırlaması olmaksızın izin verilmektedir. Bu bilgiler, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağımsız denetim alanında farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu farklılıkların dikkate alınması, her iki ülkede de bu mesleğin gelişimi için önemlidir.

Türkiye'de bağımsız bir muhasebe firması kurabilmek için tüzel kişilik olması gerekmektedir, ancak Azerbaycan henüz bağımsız bir muhasebe firması için yasal bir sistem oluşturmamıştır. Türk denetim kuruluşlarının sermaye piyasaları ve bankacılık sektöründe faaliyet gösterebilmesi için KGK tarafından lisanslanmış olmaları ve SPK ve BDDK tarafından listelenmiş olmaları gerekmektedir. Azerbaycan merkezli test enstitülerinin bireysel disiplinlerde düzenlediği sınavlar için özel bir listeleme prosedürü bulunmamaktadır. Sermaye piyasası ve bankacılık gibi alanların henüz gelişmemiş olması, kabul edilen alanları sınırlamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde müfettişler, çalışma izinlerinin iptal edilmesi durumunda genellikle yaptırımlara tabidir. Bu yaptırımın temel nedeni, "Test Hizmetleri Kanunu"nda işyeri açma ruhsatının iptaline ilişkin tek bir maddenin bulunmasıdır. Muayene hatası nedeniyle Dopingle Mücadele Komisyonu, Kurul tarafından belirlenen şekilde farklı uygulama ve yaptırımlar uygulayabilir. Türkiye'nin Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nde üç idari yaptırım bulunmaktadır: uyarı, faaliyet izninin askıya alınması ve faaliyet izninin iptali. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yasal olarak kurulmuş tüm şirketler zorunlu bağımsız denetime tabidir. Bu şirketler arasında ölçüm ve faaliyetlerde herhangi bir fark bulunmamaktadır. Zorunlu bağımsız denetime tabi olan şirketler, Türkiye'de olduğu gibi yıllık olarak belirli bir kuruluş tarafından değil, kanunla kurulanlar da dahil olmak üzere belirlenmektedir. Türkiye'de hangi şirketlerin

bağımsız denetime tabi tutulacağına Bakanlar Kurulu karar vermektedir. Bağımsız denetçilerle yapılan görüşmelere dayanarak, Azerbaycan'daki bağımsız denetçiler için sınav ücret tarifesinin ADO tarafından belirlendiği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise bağımsız denetçiler için belirlenmiş bir tazminat oranı yoktur. Bu bilgiler, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağımsız denetim alanında farklılıkları göstermektedir. Her iki ülkede de mevcut sistem ve düzenlemelerin dikkate alınması önemlidir.

Bağımsız denetçilerle yapılan görüşmelere göre, Azerbaycan'da bazı şirketlerin, bağımsız denetçilerin olumsuz görüş bildirmesi durumunda denetim faaliyetlerini durdurmalarını istedikleri ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de şirketler, haklı sebeplerle bağımsız denetçilerin faaliyetlerini durduramazlar. Türk denetçilerin olumsuz bir görüş bildirmeleri durumunda ise her iki şirketin yönetim kurulları askıya alınır. Fakat Azerbaycan'ın böyle bir kuralı bulunmamaktadır. Görüşmelere dayanarak, Azerbaycan ve Türkiye'deki şirketlerin bağımsız denetim faaliyetlerini tam olarak anlamadıkları ve bu denetimin şirketlere nasıl fayda sağladığı konusunda bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Bazı denetçiler, denetim sırasında hazırlanan finansal tabloların muhasebe standartlarına uygun olmadığını ve şirketlerin finansal tabloların muhasebe standartlarına uygun hale getirilmesi için denetçiden işbirliği talep ettiklerine dikkat çekmiştir. Bağımsız denetçiler aslında şirketin yıllık hesaplarını hazırlamamalıdır. Bu sorumluluk işletmelere aittir. Yıllık hesaplar şirket tarafından hazırlanmalı ve bağımsız bir denetçi tarafından denetlenmelidir. Görüşmeler sonucunda, düzenleyici kurumların uyguladığı kalite kontrol süreçlerinin zayıf olduğu ve bağımsız denetçilerin Azerbaycan ve Türkiye'de karşılaştıkları bazı sorunlar olduğu belirlenmiştir. Her iki ülkede de finansal bilgilerin güvenilirliğini sağlamak için Denetim Standartları Kurulu (KGK) ve Türkiye Bağımsız Denetim Derneği (ADO), tüm bağımsız denetçiler ve denetim firmaları için etkin kalite kontrol süreçleri uygulamalıdır.

VI. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALTAŞ, S. (2012). **Yeni Türk Ticaret Kanuna göre şirket denetimi**. Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara

ALTAŞ, SONER (2015), **Şirket Denetimi**, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

BAYRAKLI, H., ERKAN, M. VE ELITAŞ, C. 2012. **Muhasebe Ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri**, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım

DOĞRUSÖZ, A. B., ONAT, Ö. & TÖRALP TUNÇEL F. (2011). **Gereke, karşılaştırmalı maddeler, komisyon raporları, öneriler ve karşılaştırmalı tablolar ile Türk Ticaret Kanunu**. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Cilt 1

GÜREDİN, E. 2010. **Denetim**. 15. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi

MENGI, T. B. VE TÜRKMEN, Y. 2013. “**Yatırım Hileleri**”, Öneri, 31-39.

MERYEM, U. S. L. U. (2023). **İç Denetim Perspektifinde Mesleki Şüphencilik**. EĞİTİM YAYINEVİ.

ÖRTEN, R., KAVAL, H., & KARAPINAR, A. (2015). **Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları uygulama ve Yorumları**; 8. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

ÖZER, M. (1997). **Muhasebe Denetimi**. Ankara: Özkan Matbaacılık.

SAYIN, İ. H. (1998). **Cumhuriyetin 75'inci Yıldönümü Dizisi-2**. Ankara: Sayıştay Başkanlığı.

SELİMOĞLU, S. K., ÖZBİRECİKLI, M., UZAY, Ş., KURT, G., ALAGÖZ, A., & YANIK, S. (2011). **Muhasebe Denetimi**, 3. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

- ŞANLISOY, S., & ÖZCAN, A. (2006). **Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumların Bağımsızlığı**. Siyasa, Yıl, 2, 3-4.
- TESMER. (2013). **Mesleki Uyum Eğitimi Denetim**, 2 cilt. Ankara: Temel Eğitim ve Staj Merkezi Yayınları.
- TOROSLU, M. V. (2012). **Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Finansal Tablolar Denetimi**. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- ÜSTÜNDAĞ, S. (2003), “**Global Muhasebe Standartlarına Doğru**”, Active Bankacılık ve Finans, Yıl:5, Sayı: 28, Ocak-Şubat.
- YILMAZ, E. (2018). **Bağımsız denetimde mesleki şüphecilik, mesleki şüpheciliğin ölçülmesi ve meslek mensupları üzerinde bir araştırma**.

DERGİLER

- ACAR, D., SENAL, S. & USUL, H.. (2011). Bağımsız denetim kalitesi: denetim firmaları üzerine bir araştırma. **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 11(22), 273-306.
- AKÇAY, S., & UYSAL, M. (2019). **Hile denetimi ile bağımsız denetim arasındaki ilişkinin boyutları**.
- AKÇAY, S., & UYSAL, M. (2019). **Hile denetimi ile bağımsız denetim arasındaki ilişkinin boyutları**.
- AKDEMİR, Ç. (2010). İşletmelerde Hile Riski Ve Türk İşletmelerinde Hile Riskinin Ölçülmesi Ve Değerlendirilmesi, İstanbul, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, S. 32-33
- AKKÜÇÜK, U. (2009). İş etiğinde Sarbanes-Oxley (SOX) Yasası’nın etkisi ve toplam kalite yönetimi uygulamalarında yansımaları. **İş Ahlakı Dergisi**, 2(3), 7-17.
- ASLAN, T., KIZIL, C., & DIN, A. (2017). Muhasebe Hata Ve Hileleri Üzerinde Etkili Faktörlerin Muhasebe Meslek Etiği Kapsamında Analizi: Yalova Örneği (Analysis Of Factors Affecting Accounting Errors And Fraud In The Context Of Accounting Ethics: Yalova City Example).

- ATA, H.A. AND I.H.SEYREK. 2009. The use of data mining techniques in detect ing fraudulent financial statements: an application on manufacturing firms. Suleyman Demirel University the **Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences**, 14 (2): 157-170.
- AYBOĞA, H., & ŞELALE, K. O. Ç. (2022). İşletmelerde hilenin önlenmesi ve tespitinde davranışsal muhasebe ve nöromuhasebe tekniğinin uygulama süreci ve öneriler. **Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi**, 6(1), 97-110
- AYGÜN, D. (2013). Yaratıcı Muhasebe Stratejileri. Eskişehir **Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(2), 49-69.
- AYGÜN, D. (2013, Ekim). Yaratıcı Muhasebe Stratejileri. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 8(2), 49-69.
- AYTEKİN, S., SEZGIN, H., & YALÇIN, M. (2015). Uygulamacıların Muhasebede Hata Ve Hileler İle Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği. **Accounting & Auditing Perspective Magazine/Muhasebe Ve Denetime Bakis**, 14(44).
- BEKÇIOĞLU, S., COŞKUN, A., & GÜMÜŞ, U. T. (2013). İşletmelerde Hile Ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: **Adli Muhasebe. Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, (59), 1-16.
- BILEN, A., & YILMAZ, Y. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik Ve Etik İlgili Çalışmalar. Dicle Üniversitesi **İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(6), 57-72.
- BOZKURT, N. 2009. **İşletmelerin Kara Deliği Hile**. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- BOZTEPE, E. (2013). Benford kanunu ve muhasebe denetiminde kullanılabilirliği. **LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(1), 73-83.

- BULCA, H., & YEŞİL, T. (2014). Bağımsız Denetim Standartlarının Muhasebede Hile Kavramına Yaklaşımı. Optimum: **Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 1
- ÇALİYURT, K. 2007. “Muhasebede Hile Eğitiminde Uluslararası Gelişmeler Ve Türkiye Açısından Değerlendirme”. XXVI. **Türkiye Muhasebe Eğitimi Sem pozyumu**. Antalya.
- ÇALİYURT, K., & TEZGEL, D. T. (2015). Sigorta Şirketlerinde Finansal Tablo Suistimalleri. **Muhasebe Ve Denetime Bakış**, 15(46), 33-52.
- DENİZ, T., & YASLIDAĞ, B. H. (2019). Adli Muhasebe Ve Adli Muhasebecilik Mesleğinin Geliştirilmesi Üzerine Bir İnceleme. **Kesit Akademi Dergisi**, (19), 150-168.
- DEREKÖY, F. (2020). Muhasebe Manipülasyonları: Toshiba Vakası. **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, (85), 91-110.
- DÖNMEZ, A., & ÇAVUSOĞLU, K. (2015). Hilelerin Ortaya Çıkarılması Bakiminden Bağımsız Denetim İle Adli Muhasebenin Karşılaştırılması/The Comparison Of Independent Audit And Forensic Accounting In Terms Of Exposing Fraud. **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, 1(3), 34.
- ELITAŞ, B. L. (2013). Muhasebe Manipülasyonu Ve Muhasebe Bilgi Kalitesine Etkisi. **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, (58), 41-54.
- ERDOĞAN, M. (2002). Murat Erdoğan, Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı 5, 51-63.
- ERDOĞAN, N., & BULUT, N. (2019). Denetçinin mesleki şüpheciliğinin denetim kalitesine etkisi. **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 21(1), 27-54.
- ERKAN, M., & ARICI, N. D. (2011). **Hata ve hile denetimi: Sermaye piyasası kurulu'na kayıtlı halka açık anonim şirketlere ilişkin düzenlemeler**.
- ERKUL, H. (2014). Denetim Açısından Bulgaristan, Yunanistan Ve Türkiye Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması. **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 12(24), 205-237.

- GÖKÇEN, G., & ONUR, T. İ. P. İ. (2019). İşletmelerde Hilelerin Önlenmesine Yönelik İç Kontroller Ve Bist İmalat Sektöründe Bir Araştırma. **Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 41(1), 145-169.
- HÜSEYİN, M. E. R. T., TÜREDİ, E. A., & BAYAR, E. (2022). Hilenin Ortaya Çıkartılmasına Yönelik Reaktif Ve Proaktif Yaklaşımların Karşılaştırmalı İncelenmesi Ve Perakende Sektöründe Bir Uygulama. *İda Academia Muhasebe Ve Maliye Dergisi*, 5(2), 67-82.
- KARABİBER, U., & YASLIDAĞ, B. (2019). Vakıf Üniversitelerinde İç Denetim Mekanizmasının İncelenmesi. **Journal Of International Social Research**, 12(62).
- KAVUT, F. L., & GÜNGÖR, N. (2018). Bağımsız denetimde kilit denetim konuları: BİST-100 şirketlerinin 2017 yılı analizi. **Muhasebe Enstitüsü Dergisi**, 16(59), 59-70.
- KILIÇ, B. İ., & ANADOLU, Z. (2018). Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi. **Journal of Accounting and Taxation Studies**, 55-97.
- KÜÇÜK, E., & UZAY, Ş. (2009). Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar. Erciyes Üniversitesi **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**(32), 239-258
- MIKAIL, E. R. O. L., & ASLAN, M. (2016). Muhasebe Manipülasyon Yöntemlerinden Agresif Muhasebe Ve Bir Uygulama. **Muhasebe Ve Denetim Bakış**, 16(49), 19-28.
- MURAT, M. K. (2017). Muhasebe hata ve hileleri üzerinde iç kontrolün rolü. Bingöl Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (BUSBED), 7(special), 143-158.
- ÖZDEMİR, M. B., & YASLIDAĞ, B. H. (2021). The Role Of International Financing Coordination İn Enhancing The Competitive Advantages Of Nations. **On Eurasian Economies** 2021, 107.
- PAMUKÇU, A. (2017). Adli Muhasebe Ve Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi. **Öneri Dergisi**, 12(48), 227-244.

- SAĞLAM, N., & YOLCU, M. (2014). Türkiye Denetim Standartlarına Göre Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi ve Raporlanması. **Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.**
- SAYAR, A. Z., & ERGÜDEN, A. E. (2016). Son Düzenleme Ve Gelişmeler Kapsamında Değişecek Ve Yenilenecek Bağımsız Denetçi Raporları. **Muhasebe ve Denetime Bakış** - 48, 85-98.
- SELİMOĞLU, S. K., & YEŞİLÇELEBİ, G. (2014-Ekim). Mesleki Aidiyetin Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 27-52.
- SELİMOĞLU, SEVAL- UZAY, ŞABAN- UYAR, SÜLEYMAN- ÖZBİRECİKLI, MEHMET- POROY ARSOY, AYLIN BAŞAR, BANU (2012), Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz, 1. Baskı, **Anadolu Üniversitesi Yayınları**, Eskişehir.
- TAĞTEKİN, T., & YASLIDAĞ, B. H. (2020). Bankalarda İç Denetim Aşamasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi, Kullanım Alanları Ve Kapsamı. **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(2), 292-305.
- TEPELİ, Y., & KAYIHAN, B. (2016). **Muhasebe Manipülasyonunun Beneish Modeli İle Tespit Edilmesi: Bist Gıda Maddeler Sanayi Sektörü'nde Bir Uygulama.**
- TERZİ, S. 2012. Detection of fraud and financial impropriety with data mining. **Journal of Accounting and Finance**, 54: 51-63
- TOPTAN, M., & AYGÜN, D. (2022). Denetimde Mesleki Şüphencilğe İlişkin Modellerin İncelenmesi: Bir Model Önerisi. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13(2), 775-792.
- TÜREDİ, H. (2000). Denetim. Trabzon: Celepler Matbaacılık. Yamane, T., & Çev: Alptekin Esin, M. A. (2001). **Temel Örneklem Yöntemleri.** İstanbul: Literatür.
- TÜREDİ, H., ZOR, Ü., & GÜRBÜZ, F. (2015). Risk Odaklı İç Denetim. **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, (66), 1-20.

- TÜRKER, M., PEKDEMİR R. (2002), “Uluslararası Denetim Standartları, Türkiye Uygulaması ve Beklentiler”, **XVII.Türkiye Muhasebe Kongresi**, 10–12 Ekim, İstanbul
- TÜRKYENER, C. M. (2007). Benford Yasası ve Mali Denetimde Kullanımı. **Sayıştay Dergisi**, (64), 111-122.
- USUL, H., BEKÇI, İ., KAHRAMAN, K. (2002), “Denetim Raporunun Bireysel Yatırımcı Kararlarına Etkileri” , **MÖDAV, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt:4, Sayı:4, Aralık.
- VARICI, I., & ER, B. (2013). Muhasebe Manipülasyonu Ve Firma Performansı İlişkisi: Imkb Uygulaması/The Relation Accounting Manipulation And Firm Performance: An Application Of Ise. **Ege Akademik Bakis**, 13(1), 43.
- YILDIRIM, S. (2011). Türk Ticaret Kanununa Göre Anonim Şirketlerde Denetçi. **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı 106, 43-52
- YILDIZ, E., & BASKAN, T. D. (2014). Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (62), 1-18.

TEZLER

- AKALAN, İ. (2021). Enron skandalı ve beraberinde gelen Sarbanes-Oxley yasası'nın Türkiye üzerindeki etkileri (Master's thesis, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- AKGÜN, İ. (2014). Yaratıcı Muhasebenin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Finansal Raporlamaya Etkileri: Adana Ve Kayseri İllerinde Bulunan Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma (Master's Thesis, Niğde Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- AYIK, S. (2009). Şirketlerin Halka Açılma Süreçlerinde Bağımsız Denetimin Önemi ve Bağımsız Denetçinin Sorumlulukları (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

- CANBULUT, G. (2008). Finansal Bilgi Manipülasyonu Ve Örnek Bir Uygulama (Doctoral Dissertation, Deü Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- CEYHAN, İ. F. (2014). Bağımsız Denetim Kalitesini Artırıcı Bir Yöntem Olarak Veri Madenciliği: Borsa İstanbul Uygulaması Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bağımsız Denetim Kalitesini Artırıcı Bir Yöntem Olarak Veri Madenciliği: Borsa İstanbul Uygulaması. Sakarya: Sakarya Üniversitesi
- DEMIRCAN, A. S. (2007). Sarbanes Oxley (2002) Yasası ve bağımsız denetime etkileri (Master's thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ERCINLER, S. (2016). Sarbanes-Oxley Yasası ve iç kontrol (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ERGÜN, E. (2018). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları İle Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları Arasındaki Yakınsama Çalışmalarının Stok Maliyetlerinin Hesaplanmasına Etkileri (Doctoral Dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).
- ERZI, H. (2010). Sarbanes-oxley yarasının yolsuzluk vakalarının ortaya çıkarılmasındaki rolü: Yasa öncesi ve sonrasında yaşanan şirket yolsuzluk vakaları üzerine mukayeseli bir inceleme (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- KANKOÇ AYDIN, D. (2019). Sermaye Piyasalarında Aracılık Faaliyetlerinin Hukuki Niteliği (Doctoral Dissertation, Bilkent University).
- KAYIKÇIOĞLU, S. (2017). Şirketlerin İç Denetim Birimlerinde Hile Denetimi Ve Bir Uygulama (Master's Thesis, Işık Üniversitesi).
- KÜÇÜKSÖZEN, C. (2005). Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları Ve İmkb Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ÖZTOPRAK, Y. (2017). Denetimde Hata Ve Hile, Önleme Ve Tespit Yöntemleri İle Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Hata Ve Hileler İle İlgili

Bilinç Ve Tutumları (Master's Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

ŞENGÜR, D. E. 2010. İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, SBE, İşletme Anabilim Dalı.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

CALİYURT, K. T., & TURGAY, I. (2018). Evaluating and Rating Corporate Governance and Internal Auditing Practice in Publicly Held Family Companies (March 5, 2018). SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3135062>

SAYIŞTAY. (2014). Düzenlilik Denetim Rehberi. 09 22, 2016 tarihinde www.sayistay.gov.tr:
[http://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/mevzuat/Rehberler/Duzenlilik _Denetimi_Rehberi.pdf](http://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/mevzuat/Rehberler/Duzenlilik_Denetimi_Rehberi.pdf) adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Narmin Gasimzade

Öğrenim Durumu

Yüksek Lisans: : İstanbul Aydın Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetimi

Lisans: : İstanbul Aydın Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans

Yönetimi Bölümü